

T. C.

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KURÂN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİ BİLİM DALI

VAKF-İBTİDÂ VE MANAYA ETKİSİ BAĞLAMINDA
İNDİRÂC USÛLÜNÜN TAHLİLİ
(MISIR TARİKİ ÖZELİNDE)

ŞEYMA KILINÇ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN:

DOÇ. DR. RECEP KOYUNCU

KONYA- 2024

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	ŞEYMA KILINÇ		
	Numarası	21810601063		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAMBİLİMLERİ/KUR'AN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİ		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	VAKF-İBTİDÂ VE MANAYA ETKİSİ BAĞLAMINDA İNDİRÂC USÛLÜNÜN TAHLİLİ (MISIR TARİKİ ÖZELİNDE)			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

ŞEYMA KILINÇ

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	ŞEYMA KILINÇ		
	Numarası	21810601063		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ/KUR'AN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİ		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	DOÇ. DR. RECEP KOYUNCU		
Tezin Adı	VAKF-İBTİDÂ VE MANAYA ETKİSİ BAĞLAMINDA İNDİRÂC USÛLÜNÜN TAHLİLİ (MISIR TARİKİ ÖZELİNDE)			

Kur'ân'ı Kerîm ile hemhâl olan kişinin en fazla dikkat etmesi gereken hususlardan birisi de vakf ve ibtidâ (manaya en uygun yerde durup, yine en uygun yerden başlayarak tilâvete devam etmek) ilmine riâyet ederek Kur'ân'ı tilavet etmektir. Bu, en fazla ihmal edilen ve en çok hata yapılan konulardan biridir. Hâlbuki vakf ve ibtidâ ilmi, kıraat ilminde başlı başına bir konu olmuş ve kıraat imamları bu mesele üzerinde titizlikle durmuşlardır. Vakf ve ibtidâyı gözeterek âyetlerin manalarını doğru anlamak, Kur'ân'ın edasının keyfiyetinde çok büyük önem taşımaktadır. Diğer bir ifadeyle, âyetlerin manalarının eksik ifade edilmesi ve meydana gelecek bir hatayı önlemesi yönünden bu ilim son derece önemlidir. İşte bu çalışma, Kur'ân âyetlerini doğru anlama, anlam kargaşasını giderme, dolayısıyla âyetlerde ifade edilmek istenen manayı tespit etme noktasında vakf ve ibtidâ ilminin ne gibi bir rolünün olduğunu ve bu rolün Aşere tedrisatında takip edilen İndirâc usulünün bu ilim ile ne gibi değişiklikler meydana getirebileceğine yöneliktir.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Vakf, İbtidâ, Aşere, İndirâc

ABSTRACT

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	SEYMA KILINC		
	Student Number	21810601063		
	Department	ASIC ISLAMIC SCIENCE / QURAN RECITING AND QIRAAT SCIENCE		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	DOÇ. DR. RECEP KOYUNCU		
Title of the Thesis/Dissertation	ANALYSIS OF THE USUL OF INDIRAJ IN THE CONTEXT OF WAKF İBTIDA AND IT'S EFFECT ON THE MEANING (IN THE CONTEXT OF THE EGYPTIAN TARIQI)			

One of the most important things that a person who is familiar with the Quran should pay attention to is to recite the Quran by complying with the knowledge of foundation and ibtida (stopping at the most appropriate place for the meaning and continuing the recitation by starting from the most appropriate place). This is one of the most neglected and most mistaken topics. However, the science of foundation and ibtida has become a subject in itself in the science of recitation, and recitation imams have paid careful attention to this issue. Understanding the meaning of the verses correctly, taking into account foundation and ibtiday, is of great importance in the quality of the tone of the Quran. In other words, this science is extremely important in terms of preventing the meanings of the verses from being expressed incompletely and any errors that may occur. This study examines the role of the science of foundation and ibtidān understanding the verses of the Qur'an correctly, eliminating the confusion of meaning, and therefore determining the meaning intended to be expressed in the verses, and how this role is related to the Indirāc method followed in the Asherah ducation. that it may bring about changes.

Key Words: Qiraat, Wakf, İbtida, Asherah, Indirac

ÖN SÖZ

Kur'ân-ı Kerîm Allah Teâla tarafından son Peygamber olan Hz. Muhammed'e (s.a.v) indirilen son kitaptır. İslâm dininin ana referans kaynağı, biz inananlar için dünya ve ahiret rehberi olan Kur'ân'ın doğru anlaşılması Müslümanların öncelikli görevleri arasında yer almaktadır. Bu amacın gerçekleşmesi için tefsir ilmi işlevsel bir rol üstlenmektedir. İslam tarihi boyunca müfessirlerin ortaya koydukları tefsir külliyatı bu amaca ulaşma adına ne kadar emek sarf edildiğinin bir göstergesidir. Kıraat ilmi Kur'ân-ı Kerîm lafızlarını eda keyfiyetleri açısından inceleyen bir ilim dalı olarak tanımlanmaktadır. Bu yönüyle tefsir ilminden ayrılmaktadır. Bununla birlikte kıraatlerin anlamı etkileyecek bazı hususiyetler taşıdığı da kabul edilen bir gerçektir. Yani Kur'ân'ı doğru bir şekilde anlamak için öncelikle onu doğru okumak gerekmektedir. Bu nedenle kıraat ilmi Kur'ân'ın doğru okunması ve anlaşılması hususunda çok önemli bir görevi yerine getirmektedir. Kıraat ilminde anlama yönelik daha çok öne çıkan alt disiplinlerden biri de vakf ve ibtidâ ilmidir. Ayetlerin manalarını bilerek vakf ve ibtidâyı doğru uygulamak, Kur'ân'ın edasının keyfiyetinde çok büyük önem arz etmektedir. Diğer bir ifadeyle, âyetlerin manalarının birbirine karışmaması ve meydana gelebilecek hataları önlemesi açısından bu ilim son derece önemlidir. Bu çalışma böyle mühim bir ilme Aşere tedrisatında gerekli önemin verilmesi hususunu ele almakta ve alana katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Çalışma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın önemi, konusu amacı, yöntemi ve kaynakları ele alınmıştır. Birinci bölümde kıraat ilminin tarihi süreci işlenmiştir. İkinci bölümde vakf ve ibtidâyâ dair genel bilgiler verilmiştir. Üçüncü ve son bölüm de ise ilk olarak aşere eğitiminde takip edilen indirâc ve infirâd usulü açıklanmıştır. Daha sonra vakf ve ibtidânın uygun olmadığı yerler nahvî kaidelerle açıklanıp ayetler ile örneklendirilmiştir. Son olarak aşere tedrisatında da vakf ve ibtidâ ilminin gözetilmesi Mısır tarîkine göre indirâc sisteminde değişiklikler meydana getirmektedir. Bu değişikliklerin rahat anlaşılması adına Kur'ân'ın tamamını tarayıp seçmiş olduğumuz örnekler nüshalarda olan şekli ve olması gerektiğini dğüşündüğümüz hali vücuhât şemalarıyla verilmiştir. Çalışma bu verilerin değerlendirilmesiyle neticelendirilmiştir.

Bu çalışma konusunun belirlenmesinde tavsiyede bulunan, kendisinden ders almaya başladığım günden itibaren tüm birikimlerini benimle paylaşan ve desteklerini esirgemeyen başta çok değerli danışman hocam Doç. Dr. Recep KOYUNCU'ya, emeği geçen tüm hocalarıma, beni teşvik eden ve yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarıma ve maddi manevi destekleriyle bana yardımcı olan aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Şeyma Kılınç

Konya/2024

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ	1
2. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI	2
3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	4
BİRİNCİ BÖLÜM.....	6
KIRAAT İLMİNE GİRİŞ	6
1. KIRAAT İLMİNE GİRİŞ	6
1.1. Kıraat İlminin Tanımı	6
1.2. Konusu ve Önemi	7
1.3. Kıraat İlmi Tarihi.....	9
1.3.1. Kıraat İlminin Doğuşu -Hz. Peygamber (s.a.v.) Dönemi-.....	9
1.3.2. Sahabe Dönemi.....	11
1.3.3. Tabiun Dönemi ve Sonrası	12
1.3.4. Osmanlı Dönemi.....	15
1.3.4.1. Bursa Ekolü.....	17
1.3.4.2. İstanbul Ekolü	17
1.3.4.3. Edirne Ekolü	18
1.3.5. Cumhuriyet Dönemi	20
1.4. Kıraat İlmi ve İslam Toplumundaki Önemi	22
İKİNCİ BÖLÜM	23
VAKF-İBTİDÂ	23
2.1. Vakf Kavramı	23
2.1.1. Vakf Kelimesinin Anlamı.....	23
2.1.2. Vakf ile İlişkili Kavramlar.....	27
2.1.2.1. Kat‘	27
2.1.2.2. Sekte.....	28
2.1.2.3. Fâsıla	28
2.2. Vakf’ın Kısımları.....	29
2.2.1. Vakf Yapılması Gereken Durumlara Göre Vakf’ın Kısımları	29
2.2.1.1. Vakf-1 Izdırârî	29
2.2.1.2. Vakf-1 İhtiyârî	30
2.2.1.3. Vakf-1 İhtibârî	30
2.2.1.4. Vakf-1 İntizârî	31
2.2.2. Vakf Yapılması Gereken Yerde Kelamın Tam Olmasına Göre Vakfın Kısımları.....	31
2.2.2.1. Vakf-1 Tâ‘m.....	31
2.2.2.2. Vakf-1 Kâfi	33

2.2.2.3. Vakf-ı Hasen	34
2.2.2.4. Vakf-ı Kabih	35
2.3. İbtidâ Kavramı	36
2.3.1. İbtida Kelimesinin Anlamı	36
2.3.2. İbtidâ'nın Vakf ile Olan İlişkisi	36
2.3.3. İbtidaya İlişkin Kavramlar	38
2.3.3.1. Mebâdî	38
2.3.3.2. İsti'nâf Ve İ'tinâf	38
2.3.3.3. Vasl-Mevsûl	38
2.4. İbtidâ'nın Kısımları	39
2.4.1. İbtida-i Tâmi	39
2.4.2. İbtida-i Kâfi	40
2.4.3. İbtidâ-i Hasen	40
2.4.4. İbtida-i Kabih	40
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	43
3. VAKF-İBTİDÂ VE MANAYA ETKİSİ BAĞLAMINDA İNDİRÂC USÛLÜNÜN TAHLİLİ (MISIR TARİKİ ÖZELİNDE)	43
3.1. Kıraat Tedrisatında Takip Edilen Usûller	43
3.1.1. İnfirâd Usûlü	43
3.1.2. İndirâc Usûlü	46
3.2. Vakf Yapılmasının Uygun Olmadığı Yerler	49
3.2.1. Sıfat Olmadan Mevsufta Vakfetmek	49
3.2.2. Fiil, Fâil ve Meful'ün Ayrılması	53
3.2.3. Tekid ile Mükked'in Ayrılması	58
3.2.4. İsmi/Haberi Olmadan اِنْ ve Kardeşlerinde Vakfetmek	60
3.2.5. İsmi/Haberi Olmadan اِنْكَانْ de Vakfetmek	63
3.2.6. Muzaf ve Muzafun İleyh'in Ayrılması	65
3.2.7. İstisna Olmadan Müstesna Minh'de Vakfetmek	67
3.2.8. Tefsirsiz Müfesserun Anh'de Vakfetmek (Temyiz)	69
3.2.9. Sırası Olmadan İsm-i Mevsulde Vakfetmek	70
3.2.10. Harfî Cer İle Müteallakı'nın Ayrılması	74
3.2.11. Mübteda ile Haberinin Ayrılması	78
3.2.12. Cevabı Olmadan Kasem Üzerinde Vakfetmek	79
3.2.13. Ceza Cümlesi Olmadan Şart Cümlesi Üzerinde Vakfetmek	80
3.2.14. İstifham Cümlesi Olmadan İstifham Edatı Üzerinde Vakfetmek	83
3.2.15. İsm-i İşaret ve Müşarun İleyh'in Ayrılması	88
3.2.16. Nefy Edatlarında Vakfetmek	89
3.2.17. Hâl ile Zi'l-Hâl'in Ayrılması	92
3.2.18. Matuf ve Matufun Aleyhin Ayrılması	94
3.2.20. Edatlar Üzerinde Yapılan Vakflar	96
SONUÇ	101
KAYNAKÇA	103

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Kur'ân-ı Kerîm, Rabbimiz tarafından Cebrâil vasıtasıyla Hz. Peygamber'e nâzil olmuş ve tüm inananların okuması, dinlemesi, kendisiyle ibadet etmesi, anlaması ve gereği gibi amel etmesi için gönderilmiş bir kitaptır. Kırâat ilmi ise Kur'ân lafızlarının edâ keyfiyetiyle ilgilenen bir bilim dalıdır. Bununla birlikte kırâatlerin manaya etki eden yönleri de vardır. Vakf ve ibtidâ konusu da kırâat ilminin ayetlerin anlamına etki eden en önemli konu başlıkları arasında yer almaktadır. Öyle ki Kur'an ilimleri arasında önemli bir yere sahip olan bu ilim, Kur'an'ın nüzulünden itibaren müfessirlerin ve kıraat imamlarının üzerinde özenle durduğu mühim bir meseledir. Bu ilim Kıraat ilmi içerisinde yer alan Aşere tedrisatının metotlarından olan "indirâc" usûlü için de büyük bir önem arz etmektedir. Zira ayet içerisinde gösterilen vecihlerde durulan yere göre kelimeler ve edatların irtibatlı olduğu sözcükler değişmekte ve bunun manaya etkisiyle beraber söz konusu indirâc usûlündeki imam sırasında da bir değişiklik meydana getirmektedir. Mananın tam olduğu yerde okumayı kesip nefes almak olan "vakf" ile mana bütünlüğüne uygun olan yerden okumaya devam etmeyi ifade eden "ibtidâ"nın kıraat eğitiminde göz ardı edilmesi Kur'an'ın mana itibariyle değişikliğe uğramasına yol açmaktadır. Çalışmamızın hareket noktasını, mevcut eğitimdeki vakf ve ibtidânın gözetilmemesinden kaynaklanan bu müşkil durum oluşturmaktadır.

Kur'an-ı Kerim nüzulü sonrası Hz. Peygamber, sahabe ve tabiinin Kur'an tilavetlerinde icra edilen vakf-ibtidâ ilmi, ilk dönemlerde uygulama aşamasında şifahi olarak yer bulmuştur. Hicri II. Asırdan itibaren ise bu alana dair pek çok eser telif edilmiştir. İbnü'l Enbârî (ö.328/939), Ebu Amr ed-Dâni (ö.444/1052), Ebu Câfer en-Nehhâs (ö.338/949), Ebu Câfer Muhammed b. Tayfur es-Secâvendî (ö.560/1164), İbnü'l-Cezerî (ö.833/1429) gibi müelliflerin vakf-ibtidâ ilmine dair telif edilen eserleri günümüze kadar ulaşan ilk dönem eserleridir. Bu eserlerde ayetlerdeki vakf ve ibtidâyâ uygun kelimelerin belirlenmesinde ayetin cümle yapısı, ayet içerisindeki kelimelerin birbirleriyle ya da ayetin devamındaki ayet ile olan lafız ve mana ile irtibatı belirleyici olmuştur.

Vakf ve İbtidâ ilmi Kur'an'ın tilavetinde ve mihrâbî okumalarda vücûd bulduğu kadar Kıraat eğitiminde gereken önem gösterilmemiştir. Şu anki mevcut nüshalar ve buna bağlı olarak gerçekleştirilen tilavetler ayet içerisindeki vecihlerden yapılmaktadır. Vakf ve ibtidâ gözetilmediği takdirde ayetteki anlam bozulmakta öyle ki bazen tam tersine dönebilmektedir.

Vakf ve ibtidâyı aşere eğitiminde de gözetmek Kur'an-ı Kerim'in doğru okunması ve anlaşılması için oldukça önem arz etmektedir. Söz konusu müellefatın Hicri II. asırdan günümüze kadar kıraat alanındaki çalışmaları birçok âlimin konuya ilişkin müstakil bir eseri olması, vakf ve ibtidâ ilmine ne derece kıymet verildiğini gözler önüne sermekte ve çalışmamızın önemini de ortaya koymaktadır.

2. Araştırmanın Kaynakları

Çalışmamızda çokça istifade ettiğimiz kaynak İbnü'l Enbârî'nin kıraat ilmine dair kaleme aldığı *Kitabü İzâhi'l-Vakf ve'l-İbtidâ* isimli eseridir. Kıraat ilminin mühim konularından biri olan vakf ve ibtidânın temel kaynaklarından biri kabul edilen bu eser, Muhyiddin Abdurrahman Ramazan tarafından iki cilt halinde neşredilmiştir. Çalışmamızda kullandığımız nüsha da budur. Bu eser vakf ve ibtidâ konusunu, Kur'an'ın başından sonuna kadar uygulandığını, pratik olarak gösteren bir eserdir. Dolayısıyla konuya dair araştırma yaparken diğer kullandığımız kaynaklardan daha ziyade bu eserden istifade ettiğimizi belirtelim. Eser bu alana ilgi duyan ve çalışma yapacak olanlar için önemli bir başvuru kaynağıdır. Biz de çalışmamızda, söz konusu eserde müellifin, vakf ve ibtidâyâ uygun olmayan yerleri tasnif ettiği başlıklardan oldukça istifade ettik. Bunların yanı sıra vakf ve ibtidâyâ dair telif edilmiş klasik kıraat eserleri başta olmak üzere Kur'an ilimleri, kıraat ilmi ve tecvîd ilmi ile alakalı yazılmış eserlerden de gücümüz nispetinde faydalanmaya çalıştık. İstifade ettiğimiz klasik kaynaklardan bazıları şunlardır:

- 1- İbnü'l-Enbârî, (ö. 328/940) *Kitabü İdâhi'l-Vakf ve'l-İbtidâ*: Tahkiki Muhyiddin Abdurrahman Ramazan tarafından yapılan eser 1390/1971'de Dımaşk'da iki cilt halinde neşredilmiştir.
- 2- İbnü'l-Cezerî, (ö. 833/1429) *en-Neşr fî'l-Kırâati'l-'Aşr*: Tahkiki Ali Muhammed ed-Debbâğ tarafından yapılan bu eser iki cilt halinde Beyrut'da basılmıştır.
- 3- Ebû Amr ed-Dânî, (ö. 444/1052) *el-Müktefâ fî'l-Vakf-ı ve'l-İbtidâ*: Dânî'nin bu eseri Yusuf Abdurrahman Maraşlî tarafından tahkik edilerek 1407/1987 tarihinde Beyrut'da basılmıştır.
- 4- Abdülkerîm el-Uşmûnî, (ö.918/1513): *Menâru'l-Hüdâ fî Beyâni'l Vakf ve'l-İbtidâ*: Uşmûnî'nin bu eseri Şerif Ebu'l Âla tarafından tahkik edilerek 1422/2002 yılında Beyrut'ta basılmıştır.

Zikredilen klasik eserler dışında son dönemde ve günümüzde bu alana dair yapılan ve istifade ettiğimiz bazı çalışmalardan da bahsetmemiz yerinde olacaktır.

Eseru'l-Kıraât fi'l-vakfi ve'l-İbtidâ, Muhammed b. Kabir b. 'İsa: Riyad İmam Muhammed b. Suud Üniversitesi Usûli'd-Dîn Fakültesinde Hicri 1431'de tamamlanan yüksek lisans çalışması.

Bu çalışmadan başka Arap âleminde yapılmış bir doktora çalışması daha vardır: Camia Ümmül-Kur'a'da Hadice Ahmet Müftî tarafından *el-Vukûf ve'l-İbtidâ 'inde'n-Nuhât ve'l-Kurrâ* adıyla yapılan çalışma.

Türkiye'de konu ile ilgili yapılan tez ve kitap çalışmaları ise şöyledir;

Nihat Temel'in *Kur'ân Kıraatinde Vakf ve İbtidâ* adındaki çalışması.

İbrahim Tetik, *Vakf ve İbtidâ İlminin Ayetleri Anlamlandırmadaki Etkisi (Uşmûnî Bağlamında)*, (Yüksek Lisans Tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi, 2012)

Recep Koyuncu, *Kur'an-ı Kerîm'in anlaşılmasında vakf - ibtidânın rolü: İbnü'l - Enbârî, ed - Dâni ve es - Secâvendî örneği* (Doktora tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2015)

Mücella Hacımısıroğlu, *Vakf-ı Muânaka ve Kur'ân Tefsirine Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2015).

Muhammed Coşkun, *Mushaf Basımına Yansıyan Yönüyle Secâvendî'nin Vakf Sisteminin Yeniden Okunması Eleştiriler-Teklifler* (Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2018).

Tuba Çoban, *Bakara ve Al-İ İmrân Sûreleri Çerçevesinde Secâvendî'nin Vakf-İbtidâ Sistemindeki "Vakf-ı Lâ'ların" Tahlili*, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2018).

Mahmut Erdem, *Kastallâni'nin Letâifu'l-İşârâtında Vakf ve İbtidâ Konusu*, (Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2019).

Erkan Aksu, *Ebû Mansûr El-Mâturîdî'ye Nispet Edilen "Risale fi Mâ Lâ Yecüzü'l-Vakf Aleyh, fi'l-Kur'ân" İsimli Risale Bağlamında Kur'ân'da Vakf ve İbtidâ Açısından Sakıncalı Uygulamalar*, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2019).

Yakup Uzun, *İbn Evs el-Mukrî'nin el-Vakf ve'l-İbtidâ Adlı Eserinin Tahlili ve Görüşlerinin Mukayesesi*, (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2020).

İdris Yiğit, *Vakf ve İbtidâ'nın Tefsire Etkisi (Nesefî Bağlamında)*, (Yüksek Lisans Tezi, Kramanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, 2020).

Ömer Şimşek, *Burhâneddin İbrâhim b. Ömer el-Ca'beri'nin Kitâbu'l-İhtidâ fi'l-Vakf ve'l-İbtidâ Adlı Eserinin Tahkik ve Değerlendirmesi*, (Doktora Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2023).

Çalışmamız, bahsi geçen ve adı zikredilmemiş diğer çalışmalardan farklılık arz etmektedir. Bu çalışma, aşere eğitiminde takip edilen indirâc usulünün, vakf ve ibtidâ ilminin gözetilmesiyle birlikte gerçekleşen birtakım değişiklikleri ele almaktadır. Araştırmamız neticesinde bu konu ile ilgili herhangi bir çalışmaya rastlamamız bizi bu konuyu çalışmaya sevketmiştir.

3. Araştırmanın Yöntemi

Çalışma üç bölüm olacak şekilde tasarlanmıştır. İlk bölümünde kıraat ilminin tarihî serüveni ele alınıp buna bağlı olarak kıraat ilminin geniş kitlelere ulaşması ile birlikte İslam toplumu üzerindeki etkisine değinilmiştir. Ardından İslam'a hizmette önderlik etmiş olan Osmanlı Devleti Dönemi'nde kıraat ilminin ilerleme süreci ve bu ilme dair verdiği önem incelenmiştir. Son olarak Türkiye Cumhuriyeti Dönemi'nde kıraat ilminin durumu ve konumu genel hatları ile ele alınmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde vakf ve ibtidânın tanımı, vakf ve ibtidânın kısımları vakf ve ibtidânın taksimatında etkili olan faktörler, âlimlerin bu konuda kullandıkları ıstılahlar, vakf ve ibtidâyı bilmenin faydaları, vakf yapılması gereken durumlara göre vakfın kısımları ve vakf yapılacak yerde kelamın tam olmasına göre vakfın kısımları gibi konular üzerinde durulmuştur.

Çalışmamızın üçüncü ve son bölümde ise çalışmanın ana konusu olan vakf ve ibtidâ ilminin kıraat tedrisatında takip edilen usûllerden biri olan indirâc metodu üzerindeki değişiklikleri ele alınmıştır. Bu bölümde ilk önce vakf ve ibtidâyı uygun olmayan yerler nahiv kaideleri ile açıklanmış, başlıklar ayet örnekleriyle desteklenmiştir. Daha sonra vakf ve ibtidâ ilmine riayet edildiği takdirde, indirâc sisteminde meydana gelen değişiklikler ele alınmıştır. Okuyucunun konuyu iyi anlaması adına ayetlerin vücuhat şemaları verilerek îzah edilmeye çalışılmıştır.

Aşere tedrisatında İndirâc ve infirâd olmak üzere takip edilen iki usûl bulunmaktadır. Her iki usûl de detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Öncelikle infirâd usûlünün kıraat eğitimindeki konumu ve önemine dair açıklamalar yapılmıştır. Daha sonra indirâc usûlünün infirâd usûlüne nazaran daha çok tercih edilme sebeplerine değinilmiştir. İndirâc usûlünün aşere eğitimindeki

gerekliliği ve sağladığı birtakım kolaylıklardan söz edilmiştir. Ardından indirâc usûlünün İbnü'l-Cezerî ile birlikte nasıl şekillendiği ve yaygınlık kazandığı *Tayyibetü'n-Neşr* adlı eserinden demeç vererek anlatılmıştır.

İbnü'l-Enbârî'nin *Kitabü İdâhi'l-Vakf ve'l-İbtidâ* isimli eserinde vakfın sakıncalı olduğu yerler otuz dört madde halinde sıralanmıştır. İndirâc sisteminde uygulanabilirliği olan maddeler, çalışmamızın temelini oluşturmaktadır. Bu maddelere dair nahiv kaideleri açıklanmış ve ilgili başlıklara örnekler verilmiştir. Devamında, bu kaidelerin aşere tedrisatında takip edilen indirâc usûlüne göre ayet örnekleri vücuhat şemaları ile birlikte verilmiştir. Vakf ve ibtidâ ilmine riayet edildiği takdirde tercih edilen değişikliklerin açıklaması yapılmıştır. Yapılan açıklama doğrultusunda vücuhat örneği tekrar verilmiş ve bu sayede gerçekleşen değişikliğin net bir şekilde anlaşılmasına olanak sağlanmıştır.

Bu kısım ile ilgili söylenmesi gereken bir diğer husus şudur: Çalışmanın başından sonuna kadar Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün "Tez Yazım Kılavuzu" dikkate alınmıştır. Ayrıca çalışmada yer alan ayet mealleri Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlanan meallerden alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KIRAAT İLMİNE GİRİŞ

1. Kıraat İlimine Giriş

Vakf-ibtidâ ilmini ve dahası çalışmanın son bölümünde yer alan indirâc usûlünü iyi ifade etmek adına kıraat ilmi ve tarihi ile ilgili bilgiler ana hatlarıyla ele almak okuyucunun zihninde konunun anlaşılması açısından yerinde olacaktır.

1.1. Kıraat İlminin Tanımı

“Kıraat” (قراءة) lafzı sözlükte “okumak, tilavet etmek, telaffuz etmek” anlamında masdar; “sesli veya sessiz, nağmeli veya nağmesiz okuma, tilavet etme” anlamında ise isimdir.¹ İstilahta ise “Kur’ân-ı Kerîm’in kelimelerinin telaffuzlarını ve bunların çeşitli vecihlerle okunuş tarzlarını, ravilerine isnad ederek bildiren bir ilimdir”, şeklinde tarif edilmiştir.²

Bir başka tarifte “kıraat imamlarından her birinin, kendilerine has üslup ile belirli rivayet ve tarikleri kullanarak yine muayyen birtakım kaideler ile diğer kıraat imamlarından nakledilen muhtelif Kur’ân tilavetlerine denir” şeklinde tanımlanmıştır.³

Bahsi geçen tariflerden de anlaşılacağı üzere kıraat ilmi, Kur’ân lafızları ve bu lafızların eda keyfiyetleri ile ilgilenen bir ilim dalıdır. Bu sebeple kıraat ilminin tarifini yaparken kurrâ, birbirinden farklı çok sayıda tarifte bulunmuştur. Dimyâtî’ye (Ö. 705/1306) göre kıraatin tanımı ise şu şekildedir; “İcâz ve beyân için indirilen vahyin lafızlarında veya tahfif ve teşdid gibi eda keyfiyetinde meydana gelen farklılıklardır.”⁴

Ulema tarafından ittifak edilen tanımlardan bir diğeri ise kıraat ilminde otorite kabul edilen İbnü’l Cezerî’ye (ö.833/1429) aittir. Kendisi kırâat-ı seb‘a geleneğinde meşhur yedi imama, üç imam daha ilave ederek on imama çıkarmak maksadıyla (kırâat-ı aşera) telif ettiği “*Müncidi’l-Mükrîn ve Mürşidi’t-Tâlibîn*” adlı eserinde kıraatı tanımlarken; “Kur’ân

¹ Ahmed b. Muhammed Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi’l-Beşer fi’l-Kirâati’l-Arbe’a Aşere*, thk. Ali Muhammed ed-Dabbâğ (Mısır-Kahire: Daru’l Kütübü’l İlmiyye, ts.), 5; Ali Osman Yüksel, *İbnü’l Cezerî ve Tayyibetu’n-Neşr* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2016), 29; İsmail Karaçam, *Kıraat İlminin Kur’ân Tefsirindeki Yeri* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2018), 73.

² Muhammed b. Muhammed İbnü’l-Cezerî, *Müncidü’l-Mukri’in ve Mürşidü’t-Tâlibîn* (Daru’l-Kütübü’l-İlmiyyeh, 1420), 9; Yüksel, *İbnü’l Cezerî ve Tayyibetu’n-Neşr*, 29.

³ Muhammed Abdi’l-Azîm Zerkânî, *Menâhilu’l-İrfân fi Ulûmi’l-Kur’ân* (Beirut: Daru’l-Kitâbu’l-Arabî, 1995), 1/336; Karaçam, *Kıraat İlminin Kur’ân Tefsirindeki Yeri*, 73.

⁴ Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi’l-Beşer fi’l-Kirâati’l-Arbe’a Aşere*, 9.

kelimelerinin edâ keyfiyetini (okuma şeklini) ve kelimelerdeki ihtilâfî nakledenlerine nispet etmek suretiyle bildiren bir ilimdir.” şeklinde tarif etmektedir.⁵

Çağdaş âlimlerden Salim Muhaysın’ın kıraat ilmi tanımı ise şu şekildedir: “Kur’ân kelimelerindeki edâ keyfiyetini tahfif, teşdid gibi ihtilaf yönleriyle; kıraat vecihlerinde bulunan vahiy lafızlarında, nakledene naklettiği şeyi dayandırarak/isnad ederek oluşan ihtilaf yönlerini konu alan ilimdir.”⁶

Zikrettiğimiz ve bahsi geçmeyen diğer tanımlar ele alındığında kıraatler, kıraat imamlarının kendilerinden önceki imamlardan nakletmesiyle ve isnadı Hz. Peygamber’e (s.a.v.) isnad edilen senet ile bizlere ulaşmaktadır.

Kur’ân kelimelerinin okunuş ve eda keyfiyet biçimini, nakledene dayandırmak suretiyle ittifak ve ihtilaf yönleriyle rivayet edilen her veçhi incelemektedir.⁷ Bu sebeple kıraat, nakil ve işitmeye dayalı bir ilimdir. Kıraat ilmi Kur’ân ayetlerini Hz. Peygamber’den (s.a.v.) vahyedildiği şekilde bize ulaşması açısından oldukça önemli bir vazifeye sahiptir.

1.2.Konusu ve Önemi

Konusu itibariyle Kur’ân-ı Kerîm ile ilgilenen ilim dallarının başı olan kıraat ilminden başta tefsir ve fıkıh alanı olmak üzere birçok ilim istifade etmektedir. Son derece kıymetli yeri olan kıraat ilminin konusu; Kur’ân-ı Kerîm’in Hz. Peygamber’e (s.a.v.) tâlim buyrulan muhtelif okunuş şekilleridir.⁸ Bu değerli mübarek ilmin gayesi ise kıraat imamları tarafından okunan, Hz. Muhammed’e (s.a.v.) kadar ulaşan sahih kıraatleri zayıf ve mevzu olanlardan ayırarak öğrenme, muhafaza etme ve tilavet melekesi kazanmaktır.⁹

Kıraat ilmi; Kurân’ın lafız ve telaffuzunu tahrife karşı korur, keyfi kıraat biçimlerine set çeker, tilavetinde suhûleti kesp eder ve suhûletin çerçevesini tahdit eder. Ayrıca Kur’ân tilavetinde meydana gelen vecihler çoğu ilim dalına değişik yönlerden etki etmiş ve çeşitli bakış açıları sunmuştur.

Kıraatlerdeki muhtelif okuyuşları konu edinen ve Kur’ân tilavetinde bulunan vecihlere fıkıh ilminde etkin olarak yer veren fıkıh uleması, kıraat farklılıklarını hüküm çıkarmada delil

⁵ İbnü’l-Cezerî, *Müncidü’l-Mukri’in ve Mürşidü’t-Tâlibîn*, 9.

⁶ Muhammed Salim Muhaysın, *Fî Rihâbi’l-Kur’ân* (Kahire, 1980), 1/208.

⁷ Mehmet Ünal, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü* (İstanbul: Hacıveviszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2019), 35.

⁸ Ramazan Pakdil, *Ta’lim Tecvid ve Kıraat* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2020), 450.

⁹ Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi’l-Beşer fi’l-Kirâati’l-Arbe’a Aşere*, 67.

olarak kullanmıştır. Tüm bu kıraat farklılıklarına rağmen ayetler ve ayet içerisindeki lafızlar arasında tilavet ve anlam açısından herhangi bir tezatlık oluşmamaktadır. Bundan dolayı kıraat ilmi, Kur'ân'ın îcâzı bağlamı açısından da önemli bir konumdur.¹⁰

Kıraat ilmini öğrenmek ve öğretmek Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ümmetinin üzerine farz-ı kifayedir.¹¹ Bir kıraatin sahih ve geçerli olması için üç şart vardır. Bu şartlardan birinin eksik olması durumunda o kıraat sahih olarak kabul görmez.¹² Tüm kaynakların ittifakla söz ettiği üç şart şöyledir:

1. Kıraat, bir vecih ile de olsa Arapçanın gramerine uygun olmalıdır.
2. Kıraat, sahih ve muttasıl bir senetle Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ulaşmalıdır.
3. Kıraat, Hz. Osman'ın (r.a.) yazdırmış olduğu Mushaflardan birinin hattına uygun olmalıdır.¹³

Yukarıda belirttiğimiz üç şarta tam olarak uygun olmasından dolayı Kıraati Seb'a ve Kıraat-i Aşere, sahih kıraatler olarak ifade edilmektedir. Bu şartlara uygun bir şekilde nakledilen her bir kıraat, Kur'ân'ın yedi harf üzere indirildiğini bildirmekte, bu şartlar kıraat olma özelliğini taşıdığından dolayı sahih kıraat olarak kabul edilmektedir. Bunları reddetmek ise caiz değildir.¹⁴

Kıraatlerin sahih olarak kabul edilmesi için gerekli olan şartları ifade ettikten sonra diğer bahsedilmesi gereken önemli bir konu ise yedi harf meselesidir. Bu konuda yapılmış birçok detaylı çalışmanın yanı sıra bizler çalışmamızın bu bölümünde yedi harf ile ilgili herhangi bir tartışmaya girmeden kısa bir bilgilendirme ile konunun ana hattına değineceğiz.

Yedi harf denildiğinde “yedi ya da on kıraat” anlaşılmamalıdır. Kıraatler bu harf olgusunun bir parçası olmakla birlikte tamamen kendisi de değildir. Kıraatlerin kaynağının yedi harf olduğuna dair pek çok sahih rivayet bulunmaktadır. Bu rivayetlerden birinin konunun daha iyi anlaşılması adına zikredilmesi uygun olacaktır. İbni Abbas'tan (r.a.) nakledildiğine göre:

¹⁰ Aydın Kudat, *Kırâatları Hüccetlendirmede Dilbilim Olgusu* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 9.

¹¹ Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer fi'l-Kırâati'l-Arbe'a Aşere*, 7.

¹² H. Tahsin Feyizli, *Kırâat-i Aşere* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016), 22.

¹³ Muhammed b. Muhammed Ali İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, thk. Ali Muhammed ed-Debbağ (Beirut: Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiyye, ts.), 1/9.

¹⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/9.

“Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: Cibril bana (Kur’ân’ı) bana bir harf üzere okuttu. Ben yedi harfe varıncaya kadar artırılmasında ısrar ettim.”¹⁵

Nakledilen bu hadisin devamında bu ısrarın ve diyalogun nasıl olduğunu Ubeyy b. Ka‘b’tan (r.a.) rivayet edilen hadiste şu şekilde görmekteyiz:

“Nebî (s.a.v), Benî Ğıfar çukuru yanında iken, Cebrail (a.s) onun yanına geldi ve dedi ki: ‘Muhakkak Allah, ümmetinin Kur’ân’ı bir harf üzere okumalarını sana emrediyor.’ Rasulullah (s.a.v): ‘Allah’ın affını ve mağfiretini dilerim benim ümmetimin buna gücü yetmez.’ dedi (Cebrail) O’na; ikinci defa geldi. ‘Muhakkak Allah sana, ümmetinin Kur’ân’ı iki harf üzere okumalarını emrediyor.’ dedi. Rasulullah (s.a.v): ‘Allah’ın affını ve mağfiretini dilerim, benim ümmetimin buna gücü yetmez.’ dedi. Sonra üçüncü defa geldi. ‘Muhakkak Allah sana ümmetinin Kur’ân’ı üç harf üzere okumalarını emrediyor.’ dedi. Rasulullah (s.a.v): ‘Allah’ın affını ve mağfiretini dilerim, ümmetimin buna gücü yetmez.’ dedi. Sonra O’na dördüncü defa geldi ve dedi ki: ‘Allah sana ümmetinin Kur’ân’ı yedi harf üzere okumalarını emrediyor. Hangi harfle okurlarsa doğruyu bulmuşlardır.’¹⁶

Konu ile ilgili hadislerin muhtevasına bakıldığında yedi harf üzere okumanın bir ruhsat olduğu görülmektedir.¹⁷ Aynı zamanda bahsi geçen hadislerden yedi harfin “Allah tarafından kullarına verilen bir kolaylık” olduğu sonucunu çıkarmak da mümkündür. Yedi harf meselesi ile ilgili sahih kaynaklarda mevcut daha birçok hadis rivayetleri bulunmaktadır.

1.3. Kıraat İlmi Tarihi

1.3.1. Kıraat İlminin Doğuşu -Hz. Peygamber (s.a.v.) Dönemi-

610 yılında Hira mağarasında indirilmeye başlayan, Kur’ân ayetlerini ilk ezberleyen, okuyan ve açıklayan Peygamber efendimiz (s.a.v.), Mekke’nin Kureyş kabilesine mensuptu. Buna mukabil Kur’ân Arap dili üzerine nazil olmuştur. Efendimiz (s.a.v.) nâzil olan Kur’ân ayetlerini Kıyame suresinde de işaret edildiği üzere¹⁸ Cebrail’den (a.s.) vahyi aldığı anda ezberlerdi. Kur’ân’ın ilk hafızı Resulullah (s.a.v.) ezberlemiş olduğu ayetleri okuduktan sonra vahiy kâtiplerine yazdırır¹⁹ ve ayetleri hangi surenin neresine konulacağını da bizzat bildirirdi.²⁰

¹⁵ Buharî, *Fethü’l Bari*, c. 10, Fezâilü’l Kur’ân, 4991.

¹⁶ Müslim, *Salâtü’l-Müsâfirîn*, 274

¹⁷ Ünal, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 107.

¹⁸ el-Kıyame 16-19

¹⁹ Muhsin Demirci, *Kur’an Tarihi* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2020), 112.

²⁰ İsmail Albayrak, “Kur’ân-ı Kerîm Âyetlerinin Tertibi Hakkındaki Oryantalist Söyleme Genel Bir Bakış”, *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]* 2/3 (2002), 156.

Hız. Muhammed (s.a.v.) hayattayken sahabenin çoğu Kur'ân ayetlerini ezbere okumaktaydı. Devam eden bu süreçte ise Kur'ân'ın telaffuzunun kolay ve anlaşılır olmasını sağlamak için hicretten sonra Medine döneminin son zamanlarında Peygamber'e (s.a.v.) yedi harf ruhsatı verilmiştir.²¹ Resulullah (s.a.v.) ve etrafında bulunan kabileler Arapça konuşmakla birlikte kültür, lehçe ve şive bakımından farklılıklar göstermekteydi. Bu ve benzeri nedenlerden dolayı Peygamber (s.a.v.) Kureyş lehçesi üzerine inen²² Kur'ân-ı Kerîm'in okunması ve anlaşılmasında insanların güçlük çektiğini düşünmekte ve bu durum için endişe etmekteydi.²³ Ümmete kolaylık sağlanması için Hız. Muhammed'in (s.a.v.) farklı okunuş ve telaffuzların artırılmasını istemiş olması bu endişesini gözler önüne sermektedir. Übeyy b. Ka'b'dan bizlere ulaşan hadis-i şerif şu şekildedir:

“Resulullah (s.a.v.) Cebrail'e: Ey Cibril! Ben ümmî bir kavme gönderildim. Bunlar arasında yaşlı kadınlar, ihtiyar erkekler, çocuklar, hiç kitap okumayan adamlar var” dedi ve bu sözlerini değişik zamanlarda Cebrail'e (a.s.) tekrarladı.²⁴ Nihayetinde kıraat ilmi literatürünün mühim konularından biri olan yedi harf Allah (c.c.) tarafından kendisine verildi.

Kıraat ilminin temel konularından olan ve dahası üzerine birçok tartışma yapılan yedi harf konusunda İslam uleması farklı görüşler ortaya koymuştur. Bu alana dair yapılan çalışmalar incelendiğinde görülmektedir ki oryantalistler de yedi harf meselesine mesai harcamış ve bu konudan hareketle Kur'ân'da ihtilaf aramışlardır.²⁵ Yedi harf kaynaklı Kur'ân tilavetinde oluşan bu ihtilaflar lafzî farklılıklar olduğundan hakiki manayı değiştirmezler/etkilemezler. Bundan dolayı herhangi bir tenakuz söz konusu değildir. Sonuç itibarıyla Kur'ân-ı Kerîm'de olan bu muhtelif okuyuşlar neticesinde çıkan manalar, birbirine hiçbir zıtlık teşkil etmemekle birlikte ümmete bir kolaylık sağlanmaktadır. Değişik vecihlerin, birbirine yakın ama anlam itibarıyla kapsayıcılığı söz konusu olan muhtelif manaların ve hükümlerin çıkarılmasına vesile olacak muhtelif okunuşlar olarak da ifade edildiği görülmektedir.

²¹Abdurrahman Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi Kur'ân'ın Farklı yorumlanmasına Tesir Eden Kıraatlar* (İstanbul: Ensar Yayıncılık, 2020), 91.

²² “Biz her peygamberi, ancak kendi kavminin diliyle gönderdik ki, onlara (Allah'ın emirlerini) iyice açıklasın.” el-İbrahim, 14/4.

²³ Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 451.

²⁴ Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 451; İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2021), 21.

²⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Yaşar Akaslan, “İbnü'l-Cezerî'nin 'Yedi Harf' Meselesi Üzerindeki Fikirleri”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 18/2 (2018), 265-303.

Sonuç olarak sahabeden tabiinin önde gelenlerine onlardan da tebe-i tabiin âlimlerine nakledilmiş ve zaman içerisinde gerekli araştırma ve incelemeler neticesinde kıraat ilminin sistemli bir şekilde doğuşu gerçekleşmiştir.

1.3.2. Sahabe Dönemi

Hiz. Peygamber'den (s.a.v.) sonraki dönemlerde Kur'an-ı Kerim öğretimine sahabe tarafından çokça önem verilmiş ve hafızların sayısı her geçen gün daha da artmıştır.²⁶ Kur'an'ın inzali ve kitap haline getirilmesi hususuna genel bir çerçeveden bakıldığında Kureyş lehçesi ile başlayan Kur'an kıraati Hiz. Muhammed'in (s.a.v.) niyazı ile artırılarak muhtelif okunuşlar ile kendisine Cebrail (a.s.) tarafından talim edilmiştir. İlerleyen safhalarda ise Peygamber (s.a.v.) vefatı ile Kur'an-ı Kerim'in ayetleri üzerinden oluşabilecek ihtilaflara ve yanlışlıklara karşı Hiz. Ebubekir (r.a.) zamanında Kur'an-ı Kerim'in cem edilmiştir.²⁷ Kitap haline getirilen Kur'an-ı Kerim, Hiz. Osman (r.a.) zamanında İslam coğrafyasının geniş kitlelere yayılmasıyla farklı coğrafyalarda da okunmaya başlamıştır. İslam'ın farklı dil ve kültürlerle ait milletler arasında yayılması sonucunda Kur'an-ı Kerim'in okunuşunda ihtilaflar zuhur etmiştir.²⁸ Ermenistan fethine katılan orduda bulunan Irak ve Şamlı askerler arasında çıkan ihtilaf bu duruma örnek olarak gösterilebilir.²⁹

Hiz. Ebubekir (r.a.) döneminde yapılan Kur'an'ın cem edilme faaliyeti ihtiyadi olarak yani yok olmaya karşı tedbir amacıyla gerçekleştirilmiştir. İlerleyen zamanlarda Hiz. Osman (r.a.) ihtilaflara karşı tedbir amacıyla muhacir ve ensardan sahabeleri bir araya getirerek istişare etmiştir. Bu istişare sonucunda istinsah işini sahabenin en güvenilir ve faziletliyelerinden olan Zeyd b. Sabit, Abdullah b. Zübeyr, Said b. el-As, Abdurrahman b. Haris. b. el-Hişam'a vermiştir.³⁰

Hiz. Osman (r.a.) tarafından Zeyd b. Sabit başkanlığında oluşturulan bu heyet, Kur'an'ın son arzaya göre nokta ve harekeden arındırılarak, Ahrufu's-Seb'a'yı kapsayacak şekilde yeni nüshalar çoğaltılmış böylece istinsah faaliyeti tamamlanmıştır. Bu nüshaların yazı dizimine "Resmi Hatt-ı Osmanî" denir.³¹ Hazırlanan bu Mushaflar son arzada okunmuş olan tüm kıraatleri ihtiva ediyordu. Bu ayetler Hiz. Peygamber'e (s.a.v.) Cebrail vasıtasıyla indiği hali ile

²⁶ Ali Öge, *18. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinden Yusuf Efendizâde'nin Kıraat İlmindeki Yeri* (Hacıveviszade, ts.), 24.

²⁷ Ziya Şen, *Kur'an'ın Metinleşme Süreci* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2014), 163.

²⁸ Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi Kur'an'ın Farklı Yorumlanmasına Tesir Eden Kıraatlar*, 67.

²⁹ Mehmet Dağ, *Tenzilden Tezyine Mushaf-ı Şerif* (Ankara: Fecr Yayınları, 2017), 90.

³⁰ Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 49.

³¹ Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 457.

buldukları sure içinde tertip sırasına uygun şekildeydi.³² Yazılan nüshalardan biri Medine’de bırakıldıktan sonra Mekke, Kufe, Basra, Şam’a ve diğer bölgelere birer rehber ile birlikte gönderilmiştir.³³ İstinsah edilen Mushaflar, çeşitli şehirlere öğretmen olarak gönderilen sahabe tarafından emanet alınmıştır.³⁴ Kur’ân eğitimi için tayin edilen bu sahabeler Peygamber’den (s.a.v.) duyup öğrendikleri kıraatleri öğretmişler, birçok hafız-ı kurrâ’nın yetişmesine vesile olmuşlardır. Öğretici olarak gönderilen sahabenin yapmış oldukları bu hizmet ile Kur’ân eğitiminin sistemli hale gelmesinde birer rol model olduklarını ve söz konusu sistemin yapı taşlarını oluşturduklarını söylemek mümkündür. Bu görevi ifa ederken onlar, “Biz Resulullah’a (s.a.v.) kadar ulaşan bir senetle (bu minval üzere) okuduk ve kıraatler senet itibariyle muttasıl, ricali de sikadır” sözleriyle kıraatte nakil gerçeğini ortaya koymuşlardır.³⁵ Sonuç itibariyle sahabe döneminde Hz. Ebubekir ve Hz. Osman tarafından daha önce örneği bulunmayan ve hiçbir kitaba uygulanmamış bir metot ile Kur’ân-ı Kerîm muhafaza edilerek nesilden nesile ulaştırılmıştır.

1.3.3. Tabiun Dönemi ve Sonrası

Sahabe dönemini takip eden bu dönem kâri sayısının arttığı bir dönem olarak kabul görmektedir. Bu dönemde ashabın izinden gidilmiş ve mevcut usûl ile Kur’ân kıraati okutulmaya devam edilmiştir. Bu dönemde imam olarak kabul edilen, kıraat ilmi ile yoğun şekilde ilgilenen hayatını bu yola vakfeden, Kur’ân kıraati ile meşhur olan ve halk arasında öncü kabul edilen önemli şahsiyetler yetişmiştir. Bu öncü isimlere kıraat ilmi literatüründe “kıraat imamları” denir.³⁶

Hicri 1. asrın sona ermesi ve 2. asrın başlamasını takip eden dönemde, kıraat imamları artık birer şahsiyet olarak ortaya çıkmaya başlamıştır.³⁷ Söz konusu imamlar şehir halkı tarafından rağbet görmüş, kıraat farklılıklarından hareketle İslam’a sokulmak istenen fitnenin önüne geçerek halkı sahih rivayetler etrafında toplamışlardır. Tabiun ve tebe-i tabiun dönemleri kıraat ilminin kaideleri ile tespit edilmeye başlandığı dönemler olarak kabul görmüştür.³⁸

³² Yazılan Mushaflarda ayetlerin sûreler içindeki tertibinin Hz. Peygamber tarafından tevfiî olduğuna dair ittifak olsa da sûrelerin tertibinde sahabe içtihadının olup olmadığı tartışmalıdır. (Bkz. Ünal, Kur’ân’ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü, 52.)

³³ Zerkânî, *Menâhilü’l-İrfân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, 1/330; Ünal, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 53.

³⁴ Sirâceddin Öztoprak - Kadir Canatan, *Kur’ân Kıraatı -Kıraât-ı Aşere-* (Cağaloğlu İstanbul: Beyan, 2012), 32.

³⁵ Ünal, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 55.

³⁶ Pakdil, *Ta’lim Tecvid ve Kıraat*, 457.

³⁷ Ünal, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 56.

³⁸ Necati Tetik, *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Ta’limi* (İstanbul: İşaret Yayınları, ts.), 56.

Kıraat imamlarının ortak bir şekilde üzerinde durduğu en önemli nokta okudukları kıraatleri seleflerine isnad etmiş olmalarıdır. Bu hususta insanları sık sık tembih ettikleri şu ifadeler ile nakledilmiştir: “Kıraatler sonrakilerin evvelkilerden aldığı bir sünnettir. Nasıl bulduysanız öyle okuyunuz...”³⁹ Müslümanların büyük bir kısmının yaşadığı Mekke, Medine, Kufe, Basra ve Şam merkezlerinde kıraat ilminin ayrı bir ilim olarak temayüz etmesinin zeminini hazırlayan ve bu hususta şöhret bulmuş olan meşhur kıraat âlimlerinden bazıları şunlardır:

Mekke’de; Abdullah b. Kesîr (ö. 120), Muhammed b. Muhaysın (ö. 123), Humeyd b. Kays el-A’rac (ö. 130); Medine’de; Ebû Ca’fer Yezîd b. El-Ka’ka’ (ö. 130), Şeybe b. Nasah (ö. 130), Nafi’ b. Ebî Nuaym (öl. 169); Kûfe’de; Yahya b. Sâbit (öl. 103), Asım b. Bi’n-Nucûd (ö. 129), Süleyman b. A’meş (ö. 148), Hamza (ö. 159), Kisâî (ö. 189); Basra’da; Asım (ö. 128) Abdullah b. Ebî İshak (ö. 129), İsa b. Ömer (ö. 129), Ebû Amr b. El-A’lâ (ö. 154), Ya’kûb el Hadramî (ö. 205); Şam’da; Abdullah b. Amir (ö. 118), Atıyye b. Kays el-Kilabî (ö. 121), İsmail b. Abdillâh el-Muhâcir, Yahya b. El-Hâris ez-Zimârî (ö. 145), Şureyh b. Yezîd b. El-Hadramî (ö. 203).⁴⁰

Meşhur yedi imamın kıraatlerinin tevatürü hususunda Müslümanların icmâ ettiği bilinmektedir. Meydana gelen tüm bu gelişmelerden sonra söz konusu imamlar ile kıraat ilmi daha sistemli hale gelmiş, kıraat alanında âlimler de çoğalmıştır.

Kendi içerisinde sahih, ahad, şaz olarak sınıflandırmalar meydana gelmiş ve daha birçok kavram bu dönemde ortaya çıkmıştır.⁴¹ Zaman içinde iyice şekillenerek sistemleşmeye başlayan kıraat ilmi, tebe-i tâbiin döneminde kâideleriyle kayıt altına alınmaya başlanmış⁴² ve bu sayede bozuk niyetli kimselerin fitnesinden de emin kılınmıştır.

Kıraat ilmi tedvin sürecinin hız kazandığı Hicri 3. asırda Ebû Bekr İbn Mücâhid (ö. 324), zikretmiş olduğumuz imamların kıraatlarını bir araya getirerek kıraat ilminde sınıflandırmanın öncülüğü yapan şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴³ O dönemde özellikle ruhsatla alakalı yedi harf meselesi, büyük İslâm şehirlerinde teşekkül eden kıraat havzaları arasında ortaya çıkan edâ farklılıkları, belli bir disiplin içinde bu meselenin sınırlarının

³⁹ Ebu Bekir Ahmed b. Mûsa b. el-Abbas İbn Mücahid, *Kitâbu’s-Seb’a fi’l-Kirâat*, thk. Şevki Dayf (Kahire: Dâru’l-Meârif, 1400), 49-50.

⁴⁰ Ünal, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 57.

⁴¹ Pakdil, *Ta’lim Tecvid ve Kıraat*, 459.

⁴² İsmail Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Nüzulü ve Kıraatı* (İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2019), 246.

⁴³ Ünal, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 57.

belirlemesi düşüncesinin hâsıl olmasında rol oynamaktadır.⁴⁴ Bu düşünceden hareketle daha önce birtakım tahditlere gidilmiş, yedi harf ruhsatından dolayı bazı kırâat farklılıklarına Mushaf-ı Osmanî’lerde bilerek yer verilmiştir. İbn Mücâhid (ö. 324/936) döneminde ise gerek Hz. Osman (ö. 35/656) döneminde yazı ile gerekse daha sonraki dönemlerde konulan temel ilkelerle sağlama alınan sahih kırâatler, yedi ile sistematize edilmiştir.⁴⁵ Şaz kırâatlerin yaygınlık kazanması, lahn ve keyfiliğin alıp başını gitmesi büyük sorun teşkil etmektedir. Buna karşı tedbir olarak İbn Mücahid büyük bir sorumluluk almış kırâatları Kitabü’s-Seb‘a fi’l-Kırâât adlı eserinde yedi ile sınırlandırma yoluna gitmiştir.⁴⁶

Dönemin şartları ele alındığında İbn Mücahid’in kırâatları yedi ile sınırlandırmasına sebebiyet veren durumlar, ümmete kolaylık, lahna karşı tedbir, kırâatların telifik ve karıştırılmasına karşı tedbir, sahih ve şaz kırâatların ayırt edilmesi, dilbilimsel olarak keyfi okuyuşların önüne geçilmesi, resmi otoritenin kırâatlara müdahil olup olmaması şeklinde özetlenebilir.⁴⁷

Sonuç itibariyle kırâat ilmi açısından İbn Mücahid’in kırâatları yedi ile sınırlandırılması hususunda yazdığı *Kitâbu’s-Seb‘a* isimli eseri sadece dönemin kârilerini etkisi altına almakla kalmamış sonraki dönem kârilerini de fazlasıyla etkilemiştir.

Kırâat ilmi için dönüm noktası kabul edilen İbn Mücahid döneminin devamında ikinci dönüm noktası olarak kabul edilen İbnü’l-Cezerî dönemi gelmektedir. İbnü’l-Cezerî, kırâatte sınıflandırmayı yediden ona çıkarıp, kırâat öğretimine ‘Kırâat-ı Aşere’ ile devam edilmesini sağlamıştır. *‘En-Neşr fi’l-kırâati’l-Aşr’* isimli eserinde yedi kırâata ek olarak eserinde yer verdiği üç kırâatin de meşhur ve sahih olduğunu izah etmiştir.⁴⁸ İbni Mücahid sonrasında yedi, sekiz, on ya da on bir kırâat adına onlarca eser yazılmış, tüm bu eserler bir süzgeçten geçirilerek yeniden muhakeme edilmiştir. Eserlerin metin tenkidi ile birlikte sened bilgisinin tetkik ve temyiz edilmesi karşımıza önemli bir husus olarak çıkmaktadır. Bu bağlamda İbnü’l-Cezerî öncesini iyi okumuş, düşünmüş ve yazıya geçirmiştir. İbnü’l-Cezerî telif ettiği bu çalışmalarda

⁴⁴ Kudat, *Kırâatları Hüccetlendirmede Dilbilim Olgusu*, 49.

⁴⁵ Kudat, *Kırâatları Hüccetlendirmede Dilbilim Olgusu*, 49.

⁴⁶ Ahmed Aliyyü’l-İmam, *Tarih ve Dilbilimi Kaynakları Işığında Kur’ân’ın On Kırâatı*, çev. Süleyman Gürbüz (İstanbul: İnkılab Yayınları, 2010), 169.

⁴⁷ Kudat, *Kırâatları Hüccetlendirmede Dilbilim Olgusu*, 49.

⁴⁸ Abdurrahman Çetin, *Yedi Harf ve Kırâatler* (İstanbul: Ensar, 2005), 221.

sadece rivayet değil aynı zamanda dirayet ehliolduğunu ispatlamıştır. Bu bakış açısına sahip olması kıraat ilmindeki tahrîrât⁴⁹ geleneğinin neşetine ciddi katkıları olmuştur.⁵⁰

Sahih kıraatların şartlarına riâyet ederek aldıkları kıraatleri, aynı şekilde nakledebilmek için sarf ettikleri çaba ile kendilerine tabi olunan on kıraat imamı ise şunlardır:

- 1- Nafi' (ö. 169/785)
- 2- İbn Kesîr (120/738)
- 3- Ebû Amr (154/771)
- 4- İbn Amir (118/736)
- 5- Asım (127/745)
- 6- Hamza (156/773)
- 7- Kisâî (189/805)
- 8- Ebû Cafer (130/748)
- 9- Yakûb (205/821)
- 10- Halefû'l Aşir (229/844)

İbnü'l-Cezerî dönemi kıraat ilmi açısından yoğun açılımların olduğu bir dönem iken, sonrasında geçmiş dönemlerin tekrar edildiği, şerh ve haşiye geleneğinin baskın olduğu bir dönem takip etmiştir.⁵¹ İbnü'l-Cezerî sonrası tahrirat dönemi yaşayan kıraat ilmi, söz konusu çalışmalara devam edilse de artık farklı bir boyuta taşınmış ve zaman içerisinde modernleşme sürecine girdiği bir dönem meydana gelmiştir.⁵²

1.3.4. Osmanlı Dönemi

Kuruluşundan itibaren İslam üzere olan ve yönetilen Osmanlı devleti Kur'ân-ı Kerîm'e çok büyük hizmetleri olan bir devlet olarak tarihte yer almaktadır. İslam dini etkisinin her alanda ve her anlamda hissedildiği Osmanlı devleti topraklarında, kıraat ilmi başta olmak üzere diğer İslamî ilimler alanında da oldukça başarılı çalışmalar yapılmıştır.⁵³

⁴⁹ Tahrîrât: Kıraat vecihlerinin, kaynak kitaplara müracaat etmek suretiyle tarik isnadı ekseninde yeniden disipline edilmesi faaliyetidir. Geniş bilgi için bk. Recep Koyuncu, *Kıraat İlminde Tahrîrât Mustafa el-İzmîrî ve Umdetü'l-İrfân Adlı Eseri* (İstanbul, 2021), 26.

⁵⁰ Koyuncu, *Kıraat İlminde Tahrîrât Mustafa el-İzmîrî ve Umdetü'l-İrfân Adlı Eseri*, 26-27.

⁵¹ Mehmet Dağ, "Kıraat İlminin Akademik Serencamı -Araştırma Mantığı ve Biçimi Üzerine", *Ekev Akademi Dergisi* 56 (2017), 316.

⁵² Mehmet Dağ, "Kıraat İlminin Akademik Serencamı -Araştırma Mantığı ve Biçimi Üzerine", 317.

⁵³ Süleyman Kablan, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Kıraat İlmi", *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 8/1 (2022), 519.

Büyük Osmanlı Devleti, devlet idaresindeki disiplini ve cihat şuuru ile alınan topraklarda gösterdiği başarısı ile tarihe adını yazdırmasının yanı sıra yazılı kayıt (tedvin) hususunda sistematik çalışması ile de dünyayı kendisine hayran bırakmıştır.⁵⁴

Kıraat ilmi İslamiyet'in hamiliğini yapan Osmanlı Devleti'nde büyük bir önem arz etmekteydi.⁵⁵ Halk arasında sosyal hayattan eğitime kadar her alanda İslami düşünce hâkimdi.⁵⁶ Öyle ki yapılan her gaza cihat şuuru ile yapılıyor, İslam'la tanışmamış topraklara İslamiyet'i yayma şuuru ile niyet alınıyor ve Allah yolunda savaşıyordu. Bütün bu sosyal ve siyasi hayatın yoğunluğunun yanı sıra eğitim alanında hizmetten asla taviz vermeyen Osmanlı hükümdarlığında eğitim sistemini; kuruluş-gelişme dönemi ve yükselme dönemi olmak üzere incelemek mümkündür.

Osmanlı'da en çok eserin yazıldığı Kur'ân-ı Kerîm ve kıraat ilminin yükselme döneminde daha profesyonel bir şekilde yayıldığı görülmektedir.⁵⁷ Öyle ki daha ilk seviyeden itibaren Kur'ân eğitiminin yanında hâfızlık müesseselerinin de kurulması bu profesyonelliğin bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitimin sistemli bir hale geldiği yükselme döneminde, ilk Kur'ân eğitimleri Dâru'l-Kur'ân mekteplerinde, hâfızlık eğitimleri Dâru'l-Huffaz müesseselerinde, kurrâ hâfız eğitimleri ise Dâru'l-Kurrâ müesseselerinde verilmesi ile birlikte, oluşturulan düzen açık bir şekilde görülmektedir.⁵⁸ Osmanlı Devleti, Selçuklulardan miras edindiği Dâru'l-Kurrâ oluşumlarını hüküm sürdüğü dönemde devam ettirmiş ve yaptığı faaliyetler ile daha da ileriye taşımıştır.⁵⁹ Bu alanda büyük bir özveri gösterilmiş kıraat ilminin temel yapı taşlarını oluşturmak amacıyla İslam diyarlarında bulunan âlimler Osmanlı topraklarına davet edilmiştir. Bu hususta hassas davranılmış ve önde gelen âlimlerden ilim öğrenebilmek için gerekli şartlar yerine getirilmeye çalışılmıştır. Osmanlı devleti aynı zamanda alanında uzman ve donanımlı âlimler yetiştirmek için de rihlelere önem vermiş, müderris ve talebelerin ücretleri başta olmak üzere medrese ve Dâru'l-Kurrâların devamlılığını sürdürmek için vakıflar kurmuştur.⁶⁰

⁵⁴ Kudat, *Kırâatları Hüccetlendirmede Dilbilim Olgusu*, 5.

⁵⁵ Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 468.

⁵⁶ Kablan, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Kıraat İlmi", 527.

⁵⁷ Aydın Kudat, ". Osmanlı Dönemi Nükûd Vakıfları Bağlamında Dâru'l Kurrâ ve Kıraat Tedrisatı (Rumeli Nükûd Vakıfları Örneği)", *Uluslararası Balkan Üniversitesi* 13/25 (Ekim 2018), 302.

⁵⁸ Kudat, ". Osmanlı Dönemi Nükûd Vakıfları Bağlamında Dâru'l Kurrâ ve Kıraat Tedrisatı (Rumeli Nükûd Vakıfları Örneği)", 297.

⁵⁹ Kudat, ". Osmanlı Dönemi Nükûd Vakıfları Bağlamında Dâru'l Kurrâ ve Kıraat Tedrisatı (Rumeli Nükûd Vakıfları Örneği)", 298.

⁶⁰ Kablan, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Kıraat İlmi", 522.

Osmanlı kıraat ilmi ile İmam İbnü'l-Cezerî sayesinde tanışmıştır. Bu coğrafyada VI.-VIII. asırlar arasında kıraat ilmi ve tedrisatı parlak dönemini yaşamış,⁶¹ yedi ve on kıraat olmak üzere eğitim-öğretim faaliyetlerini yürütmüştür. Ebû Amr ed-Dânî, Şâtibî, İbnü'l-Cezerî gibi önde gelen âlimlerin eserleri esas alınarak birçok müellif tedrisata dönük yardımcı kaynaklar telif etmiştir. Bu sayede kıraat tedrisatı daha pratik hale getirilmiş ve belirli usûller çerçevesinde okutulmaya başlatılmıştır.

Anadolu'nun fethi ile İslamiyet hızla yayılmaya devam ederken birçok yerde medreseler, Dâru'l-Kurrâlar inşa edilmiştir.⁶² İlim alanında birçok hizmet veren ve ilerleyen Osmanlı topraklarına kıraat ilmi üç payitahttan yayılmıştır.⁶³ Konunun anlaşılması adına bunları başlıklar halinde ele almak yerinde olacaktır.

1.3.4.1. Bursa Ekolü

Kıraat ilmi Osmanlı'ya Sultan Beyazıt (ö.805/1403) tarafından çocuklarına Kur'ân tâlimi yapmak üzere İbnü'l-Cezerî'nin (ö.833/1429) Bursa'ya davet edilmesi ile gelmiştir. İbnü'l-Cezerî Bursa'da Ulu Cami Külliyesi inşa edildiğinde orada bulunan Hundî Hatun Medresesinde, Kur'ân ve Kıraat öğretimine başlamıştır. İbnü'l-Cezerî'nin Osmanlı topraklarına gelmesiyle kıraat ilminin temeli atılarak ilk resmî kıraat tâlim merkezi yani "Dâru'l Kurrâ" bu dönemde inşa edilmiştir. Yaklaşık yedi yıl kadar Bursa'da ikamet eden İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*, *Takrîbü'n Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*, *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr* ve *Nihâyetü'l-Berara* adlı eserlerini burada kaleme almıştır.⁶⁴ Kıraat ilmi açısından oldukça önem arz eden bu eserlerin Osmanlı Devleti'nin bu döneminde yazılması, okunması ve okutulması Osmanlı ilim tarihinde kıraat ilminin gelişmesi açısından büyük önem arz etmektedir.⁶⁵ Kıraat ilmine göstermiş olduğu bu hassasiyeti ve çalışmaları ile Yıldırım Bayezid'in (ö.805/1403) iltifatına mazhar olan İbnü'l-Cezerî marifetiyle bu ilim, zaman içinde hızla gelişme göstermiştir.

1.3.4.2. İstanbul Ekolü

Kıraat ilmi Osmanlı Dönemi'nde, meşhur âlimlerin payitahta davet edilmesi, kıraat hocalarına ve öğrencilerine özel mekân hazırlanması gibi durumlardan dolayı yöneticilerin özel

⁶¹ Kablan, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Kıraat İlimi", 527.

⁶² Naci Demirci, *Abdurrahman Gürses'in Kıraat ilmindeki Yeri* (Rize: Recep Tayyip Eroğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013), 54.

⁶³ Kudat, *Kırâatları Hüccetlendirmede Dilbilim Olgusu*, 6.

⁶⁴ Kablan, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Kıraat İlimi", 519.

⁶⁵ Osman Akyüz, *Osmanlı Kıraat Alimleri* (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 11.

bir ilgi alaka gösterdiği ilim alanı olmuştur. Bu bağlamda Yıldırım Beyazıt Han'ın hazırlamış olduğu, program ve çalışmaları ile Anadolu'da etkin olarak eğitimi verilen kıraat ilmi bu hizmetin bir parçasıdır. Akabinde bir başka Osmanlı Sultanı olan Kanuni Sultan Süleyman (ö. 974/1566) zamanında aynı plan ve program çerçevesinde Mısır'da şöhret bulmuş olan Ahmet el-Mısırî (ö. 1006/1597) İstanbul'a davet edilmiştir.⁶⁶ Ahmed el-Mısırî'nin gelmesi ile başta İstanbul olmak üzere Anadolu'daki kıraat çalışmaları yeniden canlanmıştır. Eyüp Sultan Camii'ne imam tayin edilen Ahmed el-Mısırî, burada Dâni'nin ve İbnü'l-Cezerî'nin eserlerini kendisine kaynak olarak kıraat eğitimi vermiştir.⁶⁷

1.3.4.3. Edirne Ekolü

İbnü'l-Cezerî ve Ahmed el-Mısırî'nin Osmanlı topraklarına davet edilmeleri ile okunup okutulmaya başlanan kıraat ilmi, İstanbul ve Bursa kanallarından sonra Edirne kanalı ile gelişimi devam etmiştir. Edirne'deki Dâru'l-Kurrâlarda, İstanbul ve Bursa ekollerini birleştiren diğer bir ifade ile Aşere ve Seb'a ekollerini bir araya getiren bir sistem izlenmiştir.⁶⁸

II. Selim tarafından Edirne'de Daru'l-Kurrâ için vakfiye düzenlenmiş ve bu ekole öncülük yapılmıştır.⁶⁹ Daru'l-Kurrâlarda eğitim alan kıraat ilmi talebeleri bu ilmin yanı sıra hadis, tefsir, fıkıh, Arap dilbilimi gibi farklı İslami ilimler alanında da çok ciddi eğitimler alarak birer âlim statüsüne yükselirdi. Böylelikle sistematik bir ilim haline gelen kıraat ilmi, diğer İslami ilimlerle ilişkisini hiç kesmemiştir.

Osmanlı Devleti bulunduğu konum itibariyle de kıraat ilmine hizmet etmiştir. Konya, Ahlat, Hakkâri, Harran ve Antakya kıraat alanında başlıca merkezlerdir.⁷⁰ Kıraat ilminde şöhret bulması bağlamında bazı şehirlerin Suriye ve Mısır gibi devrin önemli kıraat merkezleri ile Anadolu arasındaki köprü görevi (Antakya, Nusaybin) görmesinden dolayı iken; bazılarının ise Selçuklu ile Karamanoğulları Beyliği'nin başkenti olması (Konya) ve yöneticilerinin kıraat ilmine verdiği değer sebebiyledir.⁷¹

⁶⁶ Kablan, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Kıraat İlimi", 520.

⁶⁷ Karaçam, İsmail, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri* (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021), 64.

⁶⁸ Kudat, "Osmanlı Dönemi Nükûd Vakıfları Bağlamında Dâru'l Kurrâ ve Kıraat Tedrisatı (Rumeli Nükûd Vakıfları Örneği)", 297.

⁶⁹ Kudat, *Kırâatları Hüccetlendirmede Dilbilim Olgusu*, 8.

⁷⁰ Kablan, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Kıraat İlimi", 518.

⁷¹ Ahmet Gökdemir, "Anadolu'da Osmanlı Öncesi Kur'ân Kültürü (Tedrisât/Tilâvet/Kıraat)", *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 7 (2019), 40.

İşte tüm bunlardan anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti kıraat ilminde konum itibari ile bir köprü görevi görmüş, hem kendisi bu ilimde zenginleşmiş hem de farklı medeniyetlere bu ilmi yaymıştır.⁷²

Osmanlı Devleti'nin Kur'ân-ı Kerîm'in hamiliğini yapan kıraat ilminde bilgi aktarımı için kullanılan hıfz, tedvin (yazılı kayıt), arz sema, istircâ (geri bildirim) gibi yöntemler hususunda da kayda değer çalışmalar yapmıştır.⁷³

Bilhassa yazılı kayıta dünyayı kendisine hayran bırakacak sistematik bir çalışma ile kıraat ilmine hizmet etmiştir. Her bilgi kayda geçirilmiş ve kayıtlama sistemindeki ince detayları ile büyük bir başarı örneği göstermiştir. Yapılan çalışmaların bu derece titizlikle muhafaza edilmesi kuşkusuz ki İslam'a hürmet ile kıraat ilmine verilen değer ve hizmetin bir sonucudur.

İslami ilimlerin öğrenilmesi adına sınırsız bir hizmet anlayışı olan Osmanlı Devleti Dönemi'nden sonra meydana gelen değişiklikler neticesinde ülkemizde batılı tarzda kurumsal yapının 'Dâru'l-Fünûn' ile başladığı bilinmektedir.⁷⁴ Dâru'l-Fünûn geleneksel medreselerin yüksek eğitim kurumu olarak görülmeyip değerini yitirmesi ile ortaya çıkmış, verilen eğitim ise batının yüksek eğitim kurumları örnek alınarak düzenlenmiştir. Zaman içerisinde gündeme gelen bu kurum II. Abdulhamit Dönemi'nde 1900 yılında resmî olarak faaliyete başlamış ve kesintisiz olarak devam etmiştir. Başlarda edebiyat, hukuk gibi bölümler varken daha sonra bunlara tıp ve ilahiyat alanları eklenmiştir. Yeni yüksek din eğitiminin temellerinin atıldığı Dâru'l-Fünûn İlahiyat Fakültesinde eğitim öğretim devam etmiştir. Ancak günümüzdeki ilahiyat fakültelerindeki gibi esas anlamda akademik yapılanma 1949'da Ankara Üniversitesi'ne bağlı olarak kurulan fakülte ile başlamıştır.⁷⁵

Meydana gelen bu yeni sistemde geleneksel medreselerin genel yapısı yerine Batı üniversitelerindeki ilimlerin ilkeleri esas alınmıştır.⁷⁶ Böylece fakülteler; bölümler, ana bilim ve yan bilim dallarına ayrılmıştır. Oluşturulan bu akademik yapılanmada kıraat ilmi açısından müstakil bir yer bulunmamaktadır. Daha önce Dârülkurrâlar ile akademi seviyesinde kurumsal bir kimliği olan kıraat ilmi, batı düşüncesi ile gelişen bu yeni kurumsallaşmada tefsir disiplinin

⁷² Kablan, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Kıraat İlimi", 527.

⁷³ Kudat, *Kırâatları Hüccetlendirmede Dilbilim Olgusu*, 14.

⁷⁴ Mehmet Dinç, *Cumhuriyet Tarihinde Reisü'l Kurrâlık: Gönenli Mehmet Efendi'nin Kıraat İlimine Katkıları* (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 31.

⁷⁵ Gökdemir, "Anadolu'da Osmanlı Öncesi Kur'ân Kültürü (Tedrîsât/Tilâvet/Kıraat)", 40.

⁷⁶ Mehmet Dağ, "Kıraat İliminin Akademik Serencamı -Araştırma Mantığı ve Biçimi Üzerine", 317.

alt bilim dalı olarak geçmiştir. Son dönemlerde ise bazı fakülteler tarafından kıraat ilmi tefsir alt bilim dalı olmaktan ayrılarak kendi başına ana bilim dalı olarak kabul görmüştür.⁷⁷ Şunu tekrar ifade etmekte fayda vardır ki, Kur’ân-ı Kerîm’in hamiliğini yapan bu ilim, ilimlerin temeli ve baş kaynağıdır.

İbnü'l-Cezerî Dönemi’nde açılım sağlayan, sonrasında durulma yaşayan ve daha sonra tamamen farklı bir boyuta geçen kıraat ilmi eğitiminde, Dâru'l-Fünûn’dan sonra akademik anlamda Kur’ân tarihi ve kıraat alanında araştırma geleneğinin başlaması ve yerleşmesi uzun zaman almış olsa da şu an yeni konular ve titiz faaliyetler ile alan üzerine zengin çalışmalar yapılmaktadır.

1.3.5. Cumhuriyet Dönemi

Kıraat ilmi ülkemizde Cumhuriyet Dönemine kadar Dâr’ul-Huffâz ve Dâr’ul-Kurrâlarda resmen okutulmaktaydı. Cumhuriyet’in kuruluş yıllarında medreselerin kapatılması ve 3 Mart 1924 tarihinde Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun yürürlüğe girmesi ile resmen kaldırılmış olsa da bu süreç dâhilinde arka planda şahsi gayretler ile okunmuş ve okutulmuştur.⁷⁸ Medreselerin kapatılması ile birlikte dini eğitim ve öğretim duraksama dönemine girmiş ve sonuç itibariyle din âlimi yetiştirme faaliyetleri de tamamen kaldırılmıştır.⁷⁹ Devam eden süreçte ise Kur’ân ve kıraat eğitimi Diyanet İşleri Başkanlığının kurulması ile birlikte kurumlar aracılığıyla yürütülmeye devam etmiştir.⁸⁰

Söz konusu elem verici bu durumlar üzerine dönemin Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Börekçi ’nin gayreti ile mevcut Dâru’l-Kurrâların, başkanlık bünyesinde Kur’ân kursları olarak eğitime devam etmesi sağlanmıştır. Bu hal Kur’ân eğitimini sekteye uğratmamış gibi görünse de işin aslı öyle değildir. Kur’ân öğretimi açısından sancılı geçen 1924-1946 yılları arasında, dönemin zorluklarından nasibini alan kıraat ilmi fahri olarak yürütülmeye başlamıştır.⁸¹

Osmanlı topraklarına girerek özenli bir çaba ile gelişen ve asırlar boyu Anadolu topraklarında devam eden aşere ilmi geçirdiği bu süreç neticesinde zaman içinde unutulacak duruma gelmiştir. Yaşanan birtakım aksaklıklar ya da sorunlar olsa da Cumhuriyet

⁷⁷ Mehmet Dağ, “Kıraat İlminin Akademik Serencamı -Araştırma Mantığı ve Biçimi Üzerine”, 317.

⁷⁸ Pakdil, *Ta’lim Tecvid ve Kıraat*, 476.

⁷⁹ Dinç, *Cumhuriyet Tarihinde Reisü'l Kurrâlık: Gönenli Mehmet Efendi'nin Kıraat İlimine Katkıları*, 30.

⁸⁰ İbrahim Öngel, *Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmet İçi Eğitim Kurslarında Kıraat Eğitimi (İstanbul Haseki Dini Yüksek İhtisas Örneği)* (İstanbul: İstanbul Sabahattin Zâim Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 43.

⁸¹ Hüseyin Kara, “Tek Parti Dönemi Din Politikası (1923-1946)”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9/19 (2017), 127.

Türkiye’inde bir hayli mesafeler alınmıştır.⁸² 1968 yılında ilk aşere kursunun açılmasına öncülük eden kişi Mehmet Rüştü Aşıkutlu (1901/1980) Hocaefendi olmuştur.⁸³

Ülkemizin önemli değerlerinden Tayyar Altıkulaç’ın (Diyanet İşleri Başkan Yardımcılığı ve Başkanlığı Dönemi’nde kıraat ilmi ile ilgili birçok alanda hizmet ettiği bilinmektedir.⁸⁴ Kendisi ülkemiz adına önemli bir adım atarak Aşere-Takrib programı çalışmasıyla unutulma noktasına gelen bu ilme sahip çıkmıştır. 1968 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde hizmete açılan kurs ile merhum üstat Mehmet Rüştü Aşıkutlu’dan Mısır Tarîki ve 1974 yılında da üstat Abdurrahman Gürses Hocaefendi’den İstanbul Tarikî’nin öğrenilmesine vesile olmuştur.⁸⁵

Cumhuriyet Dönemi kıraat ilmi alanı adına çoğu gelişmede önder olan Tayyar Altıkulaç Hocaefendi’nin gayret ve özverisi ile 1976 yılında İstanbul Haseki Eğitim Merkezi açılmış ve kıraat bölümünde isimlerini zikrettiğimiz iki üstat da görevlendirilmiştir.⁸⁶ Gelişen bu neticeler ile 1976 yılından beri hem İstanbul hem Mısır Tarîki, Haseki Eğitim Merkezi’nde okutulmakta ve kıraat ilmi faaliyetleri sürdürülmektedir.

1 Temmuz 1975 itibariyle Tayyar Altıkulaç önderliğinde yine bir ilk olarak hâfızlık eğitimi sonucunda diploma verilmesi kararlaştırılmıştır. Hafızlık eğitiminin bu şekilde resmi bir statüye sokulması önemli bir adımdır.⁸⁷

Kıraat ilmi, zaman içerisinde güzel gelişmeler kaydetmiştir. Rize, Ankara, İstanbul, Konya, İzmit gibi birçok ilde kıraat kursları açılmış ve usûlünce kurrâ hâfızlar yetiştirilerek silsilenin devamlılığı muhafaza edilmiştir.

Sonuç olarak tarihe bakıldığında İslâmî kabulünden itibaren Türkler Kur’ân’a hizmeti bir şeref bilmişler ve hep bu şuur ile yaşamışlardır. Hangi şartlar altında olunursa olunsun Kur’ân’a hizmetten geri durmamış ve bu silsilenin sağlam bir şekilde günümüze ulaşmasını sağlamışlardır.

⁸² Yusuf Alemdar, “Reisü’l Kurrâlık Makamı ve Son Reisü’l Kurrâ Ahmet Efendi”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (2011), 28.

⁸³ Yaşar Akaslan, “Türkiye’de Kıraat İلمي Eğitim-Öğretimi” 22/2 (2018), 1091.

⁸⁴ Emre İpek, “Türkiye’de Kıraat ilminin Gelişimi ve Tayyar Altıkulaç’ın Bu Alandaki Çalışmaları”, *Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2019), 76.

⁸⁵ Pakdil, *Ta’lim Tecvid ve Kıraat*, 476.

⁸⁶ Tayyar Altıkulaç, *Zorlukları Aşarken* (İstanbul: TDV Yayınları, 2016), 224.

⁸⁷ İpek, “Türkiye’de Kıraat ilminin Gelişimi ve Tayyar Altıkulaç’ın Bu Alandaki Çalışmaları”, 72.

1.4. Kıraat İlmî ve İslam Toplumundaki Önemi

Kur'ân-ı Kerîm, şifâhî kültürün ağırlıklı olduğu Arap yarımadasında Miladi 610 yılında başlayarak 632 yılında nazil olmuştur. Vahyedildiği ilk dönemden itibaren titizlik ile muhafazası konusunda son derece hassas davranılmıştır. Kıraat ilmi Kur'ân-ı Kerîm'in nazil olması ile başlamış, Hz. Peygamber'den (s.a.v) ashabına nakledilmiş ve onların da iyi muhafaza etmesi ile hoca-talebe ilişkisi içerisinde nesilden nesile aktarılmıştır.⁸⁸

Kur'ân'ın indirilmesi ile başlayan bu ilim İslamiyet'in yayılması ile geniş kitlelere ulaşmıştır. Müslümanlar, Kur'ân'ı Kerîm'i nazil olduğu şekliyle asliyetini korumuş ve 1400 yıllık bir tarih ile inananlara rehber olmuş tek ilahi kaynak olmasıyla muhafazasına oldukça önem verilmiştir.

İslamiyet'in yayılması ile Kur'ân kıraati dünya üzerinde birçok farklı yere ulaşmıştır. Yapılan araştırmalar neticesinde kıraatlerden sadece üçü pratikte Müslümanlar arasında bilinmekte ve tatbik edilmektedir. Bu kıraatler ise şunlardır:

1. Türkiye de dâhil olmak üzere bugün Müslümanların geneli tarafından Asım'ın Hafs rivayeti okunmaktadır. Şunu da belirtmek gerekir ki dünyadaki Mushafların çoğu bu kıraat üzere basılmaktadır.
2. Mısır hariç, Kuzey Afrika'nın bazı şehirlerinde Verş rivayeti ile Nâfi'nin kıraatı okunmaktadır. Bu bölge için yazılan mushaflar, kendi kıraatlerine göre basılmakta ve okuyuşlarında tatbik edilmektedir.
3. Sudan'ın Mısır'a yakın olan kesimlerinde ise Ebû Amr'ın kıraatı okunmaktadır.⁸⁹

Bu üç kıraat arasında en az okunan Ebû Amr'ın kıraatidir. Bahsi geçen kıraatler dışında kalan diğer kıraatler ilmî ve tarihî ehemmiyetini korumakla birlikte Müslüman halk tarafından hiçbir surette okunmamaktadır.

⁸⁸ Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 68-69.

⁸⁹ Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 69.

İKİNCİ BÖLÜM

VAKF-İBTİDÂ

2.1. Vakf Kavramı

2.1.1. Vakf Kelimesinin Anlamı

Vakf kelimesi lügatte (وق-ف) kökünden mastar olup hapsetmek, durmak ve durdurmak,⁹⁰ kaçınmak vazgeçmek,⁹¹ sözcüğü kendinden sonraki sözcükten ayırmak, sözcüğü harekeden kesmek⁹² gibi anlamlara gelmektedir. Aynı zamanda herhangi bir şeyde vakit geçirip eğleşmek, kelime üzerinde durmak⁹³ demektir. Vakf kelimesine “men etmek, engellemek”⁹⁴ anlamları da verilmiştir. Bu kelimedenden türeyen اوقف fiili “susmak ve konuşmaktan kaçınmak”⁹⁵ anlamlarına gelir. (موقف) kelimesi mekân ismi olarak durmak durulacak yer, nerede olursa olsun durduğu yer⁹⁶ anlamını da ifade etmektedir.

Vakf kelimesi Kur’ân-ı Kerim’de ise alıkoymak, men etmek, hapsetmek ve hareketin kesilmesi anlamlarında dört yerde kullanıldığı görülür.

“*قُوْهُمْ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ مِنْهُمْ*” “*Onları hapsedin (durdurun). Çünkü onlar mesuldürler.*”⁹⁷ Cenab-ı Hak “*قُوْهُمْ*” “*Onları hapsedin*”, buyurmuştur. “*وَقَاتِ الْبِلْدَانَ لَقِيْهَا*” “*Hayvanı durdurdum. O durdu*”, denilir. Buna göre ayetin manası “*Onları alıkoyun*”⁹⁸ demektir ki kelime tutuklamak, hapsetmek manasına gelmektedir.

“*وَلْيُنْزَرِ اِذْ يَقُوْا لَشَيْءٍ لِّلنَّارِ*” “*Onları ateş karşısında durduruldukları zaman bir görsen*”⁹⁹ Ayetteki *قُوْا* ifadesi Arapçada “*وَقَاتِهَا*” “*Onu durdurdum*” şeklinde kullanılır. Kelime tıpkı “*رَجَعْتَهُ*” “*onu geri gönderdim*”¹⁰⁰ denilmesi gibidir. Dolayısıyla burada durdurmak anlamına geldiği görülmektedir.

⁹⁰ Ebu Nasr İsmail b. Hammad el-Cevherî, *es-Sihâh Tâcu'l-Luğa ve Sihâhi'l Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulğafur Attar (Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1376), 1440. Mdf

⁹¹ Cemâluddîn Muhammed b. Mukarrem el-İfrîkî İbni Manzur, *Lisanu'l-Arab* (Lübnan: Darû'l-Kütüb li'l-İlmiyyeh, 2009), 9/428.

⁹² İbni Manzur, *Lisanu'l-Arab*, 2009, 9/428.

⁹³ İbni Manzur, *Lisanu'l-Arab*, 2009, 9/428.

⁹⁴ Ahmed b. Muhammed b. Abdilkerîm Uşmûni, *Menârü'l-Hüdâ fi Beyâni'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, thk. Abduraahim Tarhûni (Kahire/Mısır: Daru'l-Hadis, 2008), 1/37.

⁹⁵ Uşmûni, *Menârü'l-Hüdâ fi Beyâni'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, 1/37.

⁹⁶ İbni Manzur, *Lisanu'l-Arab*, 2009, 9/429.

⁹⁷ es-Saffat 38/24.

⁹⁸ Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l Gayb* (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2002), 9/593.

⁹⁹ el-Enam 6/27.

¹⁰⁰ er-Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l Gayb*, 9/380.

“رَأَوْتَرَى إِذْ قَامُوا سُجَّدًا مُبْتَدِئًا” “Rablerinin huzurunda durduruldukları vakit (hallerini) bir görsen”¹⁰¹ ayeti ve “رَأَوْتَرَى إِذْ لَظَلَمُونَ مُوقِفُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ” “Zalimleri Rablerinin huzurunda durduruldukları zaman bir görsen”¹⁰² ayetinde de kelime durdurulmak ve bilmek/vakıf olmak¹⁰³ anlamında kullanılmıştır.

Vakf kelimesi hadislerde ise şöyle geçmiştir;

“وما أتى على أية رحمة إلا وقف وسأل وما أتى على أية عذاب إلا وقف وتعوذ”

Hz. Peygamber (s.a.v.) rahmet ayetine geldiğinde durur ve dua ederdi. Azap ayeti geldiğinde ise durur ve Allah’a sığınır. ¹⁰⁴ “Vakf” kelimesinin Kur’an okuma esnasında durmayı ifade ettiği ve Hz. Peygamber (s.a.v.)’in de Kur’an okurken vakfettiği bu tür rivayetlerden anlaşılmaktadır.

“Vakf” kelimesi terim olarak ise “okumaya tekrar başlamak niyetiyle nefes alacak bir zaman dilimi kadar sesi kesmek”¹⁰⁵ şeklinde tarif edilmektedir. Aynı şekilde tilaveti kesmeye vakf denildiği gibi durulması gereken yerler içinde yine aynı terim kullanılmaktadır. Vakf kelimesinin ıstılahî manası İbnü’l Cezerî’ye göre ise şöyledir:

قَطَعَ الصَّوْتِ عَنِ اللَّطْمَةِ زَجْرًا لِيَتَّعَبَ سُرْفِيهِ عَادَتِي لِيُؤْتِيَ الْقِرَاءَةَ
إِجْبَامًا لِيُؤْتِيَ لِحَرْفٍ لَمْ يَقُوفْ عِنْدَهُ، أَوْ بِمِاقِلَةٍ

“Vakf, okuyucunun, kıraatten tamamen, vazgeçmek, sona erdirmek niyeti ile değil, vakf yapılan kelimededen ya da öncesinden tekrar kıraate başlamak (isti’naf) amacıyla normal olarak (adeten) nefes alabilecek bir süre kadar sesi ve kıraati kesmesidir.” ¹⁰⁶

Tarifte geçen “biniyyeti isti’nâfi’l-kıraati” kavliyle de “kat” hariç kalmıştır. Nitekim kat ile kastedilen okumayı sonlandırmaktır.

Diğer taraftan bu ilme ve ıstılahına önem verenler, mütekaddimûn ulemasını vakf, kat’ı ve sekt kavramlarının ıstılahları hakkında farklı düşünen müteahhirûn ulemasından ayrı tutmaya özen göstermişlerdir. Bu nedenle İbnü’l-Cezerî’ye göre mütekaddimûn ulemanın çoğunluğu vakfin dışında bir kayıt olmadıkça bu tür ibarelerle ekseriyetle vakfi

¹⁰¹ el-Enam 6/30.

¹⁰² es-Sebe 34/31.

¹⁰³ er-Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü’l Gayb*, 9/388.

¹⁰⁴ Nihat Temel, *Kur’an Kıraâtında Vakf ve İbtidâ* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2009), 42.

¹⁰⁵ Abdurrahman Çetin, “Vakf ve İbtidâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 42, ts.

¹⁰⁶ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/240.

kastetmektedirler. Fakat müteahhirûn ulema ve onların dışındaki bazı muhakkiklere göre ise bu kelimeler farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Müteahhirûna göre kat’ “عَارَةٌ عَنْ قَطْعِ الْقِرَاءَةِ رُلًّا” “başlı başına kıraati kesmek/sonlandırmaktır.” Zira okuyucu bununla, okumaktan vazgeçip kıraat dışında başka bir hale geçmiştir.¹⁰⁷ Bahsi geçen sekte ve kat’ kavramlarına daha sonra tekrar değinilecektir.

Vakf kıraate yeniden başlama maksadıyla normal olarak nefes alınabilecek bir zaman diliminde bir kelime üzerinde sesi kesmekten ibarettir.¹⁰⁸ Bu da ayet bitiminde ve ortalarında olup kelime ortasında yahut yazılı olarak bitişik olan iki kelime arasında olmaz. Haliyle de bu arada da zorunlu olarak nefes alınacaktır.¹⁰⁹

İbnü'l-Enbâri'ye göre: “Kelimenin sonunda bir süre sesi kesmek ya da kelimeyi sonrakinden ayırmaktır.”¹¹⁰

ed-Dâni, vakfi, kelimeyi kendisinden sonraki kelimedenden ayırmaktır, şeklinde açıklamıştır.¹¹¹

Zerkeşî'ye göre “Manayı tamamlamak için kurrânın tespit ettiği yerlerde durmak, mananın bozulmayacağı belirli yerlerden başlayarak kıraatte edâ keyfiyetinin bilinmesini sağlayan yüce bir ilimdir.”¹¹²

Zekeriya el-Ensâri vakfın iki manada kullanıldığını ifade eder. Birincisi Kur'an tilavet eden kişinin susup okumasını kestiği yer, durak; ikincisi okuyanın susması ve okumayı durdurması anlamına gelen kat' kavramıdır. Ensârî bunlardan her birine vakf demiştir. Okuyucu isterse buralarda durmayabilir. Çünkü “burada vakf vardır” sözünün anlamı, burada durulabilir” demektir. Yoksa vakf bulunan her yerde durulması kesinlikle vaciptir, durulmaması yanlış olur demek değildir. Buna göre bu vakf yerlerinde durulması câizdir. Mesela birimiz Kur'an'ın tümünü bir nefeste okuyabilecek güce sahip olsa bunu yapmak onun için caizdir, çünkü Kur'an okuyan kimse bir yolcuya benzer. Okumanın kesildiği noktalar da, yolcuların eylenip kaldığı

¹⁰⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/239.

¹⁰⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/240.

¹⁰⁹ Abdurrahman b. Ebubekir es-Suyûtî Suyuti, *el-İtkan fi'l-Ulûmi'l-Kur'an*, thk. Muhammed İbrahim Ebu'l-Fazl (el-Heyetü'l Misriyye, 1974), 3/283.

¹¹⁰ Ebü Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Beşşar İbnü'l-Enbâri, *Kitâbu İzâhi'l Vakf ve'l-İbtidâ*, thk. Muhiddin Abdurrahman Ramazan, ts., 7.

¹¹¹ Ebu Amr Osmân b. Saïd Dâni, *el-Müktefâ fi'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, thk. Yusuf Abdurrahman el-Maraşlı (Beyrut, 1404), 18.

¹¹² Bedruddin Muhammed b. Bahâdır b. Abdullâh Zerkeşî, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kurân*, thk. Ebi'l-Fadl et-Dimyati, 1427, 237-238.

konak yerleri mesabesinde. Bu yerlerin çöl, yayla, ova, kuraklık, suyu, otu, meyvesi ve ağaçları bol olması bakımından tam, güzel veya çirkin oldukları gibi, okuyucunun okuması esnasında durup-dinlemek istediği yerler de, işte mana bakımından aynen böyle çeşitlidir.¹¹³

Netice itibariyle kıraat âlimleri tarafından vakfın farklı tarifleri yapılmıştır. Görüldüğü üzere genel anlamda bakıldığında yapılan bu tariflerin birbiriyle benzerlik arz ettiği görülmektedir.

Örneğin: “Vakf, lafzın sonunda kelamın kesilmesi, kelimenin mâbadinden kesilip ayrılması, nefes alınmasıyla sesi kesmek, okumaya tekrar başlamak niyetiyle nefes alacak bir zaman kadar sesi kesmek, kelimeyi kendisinden sonraki kelimedenden ayırmak, manayı tamamlamak için kurranın tespit ettiği yerlerde durmak” gibi tarifler bunlardan bazılarıdır.

“Vakf” için yukarıda geçen tarifleri genel olarak kapsayacak bir tarif yapacak olursak “Kurân okuma esnasında, genel olarak nefes almak maksadıyla bir kelimeyi devamında gelen kelimedenden ayırmaktır” şeklinde tarif edebiliriz.

Bir diğer husus da vakfın ıstılahta üç farklı alanda kullanılmış olmasıdır. Bunlar kıraat dışında fıkıh ve nahv alanlarıdır ki bilgilendirme maksadıyla kısaca değineceğiz. Fakihlere göre vakf “bir malı, akarı veya kendisinden faydalanılması mümkün olan herhangi bir şeyi hapsedmektir.”¹¹⁴ Nahiv âlimlerine göre ise vakf, “kelimenin sonunda sesi kesmek ve muayyen bir şekilde o kelime üzerinde durmaktır.” Örneğin senin “رَبِّتْ فِدَا” cümlesinde durduğunda şöyle dediğin gibi “رَبِّتْ فِدَا”, “رَبِّتْ فِدَا” veya “رَبِّتْ فِدَا” (zeyden, zeyde, zeyd).¹¹⁵ Bir diğer açıdan Arap şiirinde “Zarureti’ş-Şi’r” ile vakf ve vasl konusunun birbirleri ile irtibatının son derece kuvvetli olduğunu ifade etmişlerdir.¹¹⁶ Buna ek olarak “bir beyit için kafiye ne ise ne kadar gereklyse; bir cümle içinde vakf da aynı şekildedir.

Kastallânî, kıraat âlimlerine göre vakfın, rütbe olarak ibtidâdan sonra gelse de vakfı ibtidâya takdim etmelerinin sebebini şöyle açıklıyor: Zira onların vakf hakkındaki düşünceleri vasıldan kaynaklıdır. Hâlbuki ibtidâ vakftan dolayı meydana gelmekte, o da vakftan sonra gerçekleşmektedir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki hakiki ibtidâ vakf-ı hakikiden önce gelir.

¹¹³ Ebû Yahyâ Zekeriyya Ensârî, *el-Maksad li telhisi mâ fi’l-Mürşîd*, 1985, 4.

¹¹⁴ Dâni, *el-Müktefâ fi’l-Vakf ve’l-İbtidâ*, 54.

¹¹⁵ Abdülğafûr es-Sindî, *et-Teshîl fi Kava’idi’t-Tertîl* (Mekke: el-Mektebetü’l-Mekkiyye, ts.), 113.

¹¹⁶ Recep Koyuncu, *Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ* (İstanbul: Haciveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2022), 57.

Ne var ki vakf ve ibtidâ kavramı birbirini tamamlayan iki kavram olmaları hasebiyle ancak surenin, hitabın, kasidenin evvelinde ve sonunda kâmil olurlar.¹¹⁷

2.1.2. Vakf ile İlişkili Kavramlar

Kur'an kıraati esnasında tilaveti sonlandırmayı ifade etmek amacıyla yaygın olarak “vakf” kavramı kullanılsa da aynı manada farklı terimler de kullanılmıştır. Bu bağlamda vakf terimi ile ilintili kıraat âlimleri tarafından kullanılan kat', sekt, fasıla gibi kavramlara değinilecektir.

2.1.2.1. Kat'

Kat' sözlükte kesmek, geçmek, susturmak, ayırmak ve vücudun bazı bölümlerini diğerinden ayırmak manalarına gelir.¹¹⁸ Bir şeyi parçalayıp cüzlerini birbirinden ayırmak için de yine bu anlamda aynı kelime kullanılmaktadır.¹¹⁹ İstılahta ise “doğrudan okumayı kesmek ve okuma dışında başka bir işle uğraşmaktır.”¹²⁰ Kat' ın diğer bir tanımı ise Kur'an okumakta olan bir kimsenin, bir başka şeye intikal etmesi veyahut Kur'an okumaktan vazgeçmesinden ibarettir.¹²¹ Bir başka açıdan maktu' ve mekatı' gibi kelimeler de ıstılahî anlam itibarıyla vakftan biraz farklı olsalar da kıraat âlimlerinin bu ve bu kökten türeyen kelimeleri de vakf anlamında kullandıkları görülmektedir. Ebu Ca'fer en-Nehhas'ın (ö.338/950) “*el-Kat' ve'l-İ'tinâf*” adlı eseri ve Ebû Hâtim es-Sicistânî'nin (ö. 255/869) “*el-Mekâti' ve'l-Mebâdi*” adlı eseri buna örnek verilebilir.

Mütekaddim âlimlerinin çoğuna göre kat' kavramı çoğunlukla mutlak vakf anlamında kullanılır.¹²² Kur'an okuyan kimse tilavetini bitirir ve başka bir iş ile işgal eder sonra da tekrar tilavetine dönmek isterse istiaze ve besmele ile başlamalı, kıraati kesmek niyetinde ise ayeti tamamlamalıdır. Kat' ancak ayet başlarında olur. Ayetlerin ortasında olmaz. Çünkü ayet başları başlı başına bir maktu' (kesme) yeridir. Ashab-ı Kiram ayetin bir kısmını okuyup bir kısmını bırakmayı mekruh görmüşlerdir.¹²³

¹¹⁷ Kastallânî, *Kitâbu'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, thk. Kâmil Nâsir Sadun ez-Zeydî (Kahire: Dâru Mektebetüs - Sekafiyye ed-Diniyye, 2015), 20.

¹¹⁸ el-Cevherî, *es-Sihâh Tâcu'l-Luğa ve Sihâhi'l Arabiyye*, 17/1266.

¹¹⁹ İbni Manzur, *Lisanu'l-Arab*, 2009, 9/367.

¹²⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/239.

¹²¹ Musa Cârullah, *Şerh-u Tayyibeti'n-Neşr*, 1911, 12.

¹²² Yavuz Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlimleri Sözlüğü* (İstanbul: Hacıveysizade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2018), 172.

¹²³ Suyuti, *el-İtkan fi'l-Ulûmü'l-Kur'an*, 1/271-272.

2.1.2.2. Sekte

Vakf kavramıyla ilişkili bir diğer terim de sektedir. Sekte kelimesi lügatte susmak, sözü kesmek, sönmek anlamlarına gelmektedir.¹²⁴ Bu kelime konuşmanın zıddı olup sözün kesilip konuşulmaması anlamı da vardır. İbnü'l-Cezerî sekteyi şöyle tarif etmiştir:

السكّة هو عبارة عن قطع الصوت زمنًا هو دون زمن لوقوف عادة في غير تنفس

Sekte, vakf süresinden daha kısa süreliğine ve nefes almaksızın sesi kesmekten ibarettir.¹²⁵ Sektenin tecvid ıstılahındaki tanımı ise “السكّة قطع صوت غير تنفس” Nefes almadan sesi kesmek şeklindedir.¹²⁶ İfadeden de anlaşılacağı üzere sekte, sekte yapılacak yerde sesimizi, nefes almaksızın bir vakf zamanından daha kısa bir süre kesip kıraate devam etmektir.¹²⁷

Genel itibarıyla sekte, nefes almaksızın ve vakf yapılırken ki bekleme süresinden daha az sesi kesmek ve sonrasında da tilavete kalındığı yerden devam etmektir. Bu yönüyle sekte de vakftan farklı olarak nefes alınmadığı gibi süre açısından da vakftan daha az bekleme süresine sahiptir.¹²⁸ Zira vakfta mühletle beraber nefes alınması şart koşulmuştur. Sektede ise mühletle beraber nefes alma şart kılınmamıştır.¹²⁹ Sekte kavramı sekte-i haifife (سكّة خفيفة), sekte-i kasîra (سكّة قصيرة), sekte-i latîfe (سكّة لطيفة), sekte-i muhtelise (سكّة متخلّصة), sekte-i yesîra (سكّة يسيرة), vakfe-i yesira (وقف يسيرة), vakfe-i hafife (وقف خفيفة), vakîfe (وقف) diye de ifade edilir.¹³⁰ Sektenin uygulanması, uzunluğu veya kısalığı konusunda imamların görüşleri farklılık arz etmektedir.¹³¹ Ancak tespit ettikleri kurallar muvacehesinde benimsedikleri kıraat tarzları olan tahkik, tevassut ve hadr sistemlerinin her birine göre sektenin süresinin tabi olarak vakf müddetinin altında olması hususunda ittifak etmişlerdir.¹³² “Nefes almadan” kaydının mahiyetinde de görüş farklılıkları bulunmaktadır.¹³³

2.1.2.3. Fâsıla

Vakfla yakın ilişki içerisinde olan bir diğer kavram da fâsıladır. Arapçada fasl kökünden türeyen ve çoğulu fevâsıl olan kelime sözlükte ara, aralık ayıran şey, bölme gibi anlamlara

¹²⁴ Nihat Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2018), 145.

¹²⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/24.

¹²⁶ Abdurrahman Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları* (Emin Yayınları, ts.), 137.

¹²⁷ Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, 57.

¹²⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, 1/240.

¹²⁹ Kastallânî, *Letâi'fü'l-İşârat li-Funûni'l-Kıraat*, thk. Amr Seyyid Osman Abdussabur Şahin (Kahire, 1392), 2/492.

¹³⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/240-241; Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlimleri Sözlüğü*, 129.

¹³¹ Suyuti, *el-İtkan fi'l-Ulûmü'l-Kur'an*, 3/299.

¹³² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/241.

¹³³ Ayrıntılı bilgi için bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/241.

gelmektedir.¹³⁴ Fâsılaya dair kıraat ıstılahında farklı tarifler yapılmıştır. Dâni (ö.444/1052) fâsılayı “cümlelerin son kelimesidir” şeklinde tanımlamıştır. Dâni fâsılalarla ayet başlarının arasını fâsılanın mâbadinden ayrılan kelam olduğunu bu ayrılan kelamın da bazen ayet başında ve bazen de ayetin herhangi bir yerinde olduğunu zikrederek ayırmıştır. Buna göre fâsıla ayetin son kelimesi olabileceği gibi, ayetlerdeki cümlelerin son kelimesi de olabilir. Yani her bir ayet başı fâsıla olurken her bir fâsıla ayet başı değildir.¹³⁵

Kurân’daki cümlelerin son lafzı ile onu takip eden ayetin lafzıyla ikisinin arasını fasl edip ayırdığı için “fâsıla”, kelimenin son harfine de “el-harfü’l-fâsıla” denmiştir. Âlimlerden bazıları fasıladan kastedilenin lafzın son harfi olduğunu lafzın tamamının olmadığını belirtmişlerdir.¹³⁶

2.2. Vakf’in Kısımları

Vakf ve ibtidâ kaynaklarında bazı kırâat âlimlerinin muhtelif vakf tasnifleri yaptıkları görülmektedir. Bu bölümde vakf yapılması gereken durumlara göre vakf çeşitleri ana hatlarıyla ele alınacaktır.

2.2.1. Vakf Yapılması Gereken Durumlara Göre Vakf’in Kısımları

2.2.1.1. Vakf-ı İzdırârî

Kelam lafız ve mana cihetinden tamamlanmadan, herhangi bir zaruretten dolayı yapılan vakftir.¹³⁷ Bir başka tarife göre kelamın tamam olup olmamasına bakmaksızın (bu vakf ister hasen ister kabih olsun) Kur’an tilaveti esnasında okuyucuyu, nefes kesilmesi, daralması, okumaya devam etmekten aciz kalma, unutma, aşırı gülme, ağlama, uyuma, hapşırma veya bunların dışında bir sebeple vakf yapmaya mecbur bırakan vakfa denir. Bu da bir kelimedede veya terkipte yahut bunların dışında ayetin herhangi bir yerinde vâki olabilir.¹³⁸ Yani herhangi bir yere has olmadığı gibi nefes nerede kesilmiş ise orada ızdırârî vakf gerçekleşmiş olur. Bu zaruretin meydana gelmesiyle birlikte mana tamam olmadan bile bir kelimedede vakf caiz olur.¹³⁹ Şunu da eklemek gerekir ki mananın tamam olmaması halinde vakf yapılan kelimededen veya başlanılmaya uygun değilse, manaya uygun daha evvelinden başlamak gerekir.¹⁴⁰ Fakat bunun

¹³⁴ Abdurrahman Çetin, “Fâsıla”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/209.

¹³⁵ Dâni, *el-Müktefâ fi’l-Vakf ve’l-İbtidâ*, 131.

¹³⁶ Ali Eroğlu, “Kur’ân-ı Kerîm’de Fasıla”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (30 Haziran 1991), 252.

¹³⁷ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/226.

¹³⁸ Kastallânî, *Letâifü’l-İşârat li-Funûni’l-Kıraat*, 2/490.

¹³⁹ Temel, *Kur’an Kıraâtında Vakf ve İbtidâ*, 65.

¹⁴⁰ Karaçam, İsmail, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 328; Temel, *Kur’an Kıraâtında Vakf ve İbtidâ*, 66.

tam tersi şekilde davranan kıraat âlimleri de vardır. Mesela İmam Hamza'nın (ö.156/772) herhangi bir kelimenin ortasında veya sonunda hemze bulunursa, o hemzeyi teshil ile okumak istediğinde bir şekilde anlamın tamamlanmadığını işaret ederek vakf yaptığı hatta iki kelimeden oluşan muzaf ve muzafun ileyh gibi terkiplerin olduğu yerlerde bunların arasını ayırarak vakf yaptığı nakledilmektedir.¹⁴¹ Çalışmamızın ileriki konularında vakf yapmanın hatalı ve sakıncalı olduğu yerleri örnekleri ile birlikte ele alacağız.

2.2.1.2. Vakf-ı İhtiyârî

İbnü'l-Cezerî vakf-ı ihtiyârîyi “kelâmın tamam olduğu vakfa denilir” şeklinde tarif etmiştir.¹⁴² Genel itibariyle vakf ile ilgili kıraat kitaplarında konuyla alakalı bir açıklama geçtiğinde kastedilenin vakf-ı ihtiyârî olması icap eder. Nitekim diğer vakf çeşitlerinde özel yahut istisnâî durumlar söz konusudur. Hükümlerde istisnâî durumlara göre değil, genel durumlara göre verilir.¹⁴³ Bundan dolayı âlimlerin farklı açılardan yaptıkları ve tercih ettikleri taksim de vakf-ı ihtiyârî ile alakalı olan taksimdir.

2.2.1.3. Vakf-ı İhtibârî

İmtihan maksadıyla yapılan vakftır. Bir üstadın huzurunda, herhangi bir kimsenin kıraatindeki bilgisini ve maharetini öğrenmek maksadıyla, şayet bir özür sebebiyle vakf yapmaya mecbur kalmışsa, vakfi niçin yaptığını anlamak için yapılan vakflara bu isim verilmiştir.¹⁴⁴ Örneğin اِيْدِي kelimesi ¹⁴⁵ وَالْأَنْزُوعَ الْبُرِّيَّمْ وَلَمَّا حَقَّ فِيَّ رُؤُوبَ أُولِي الْأَيْدِي وَأَبْصَارَ ¹⁴⁶ لِهِنَّ عَيْمُ مَلِيحُونَ وَالْأَنْزُوعَ الْبُرِّيَّمْ دَاوُدَ ذَا الْأَيْدِي ayette (ya) harfinin isbatıyla bir vakf yapılırken, bir başka ayette ¹⁴⁶ لِهِنَّ عَيْمُ مَلِيحُونَ وَالْأَنْزُوعَ الْبُرِّيَّمْ دَاوُدَ ذَا الْأَيْدِي ayetinde ise (ya) hafzedilerek vakf gerçekleştirilir. Başka bir açıdan bu ihbari vakfın ¹⁴⁶ لِهِنَّ عَيْمُ مَلِيحُونَ وَالْأَنْزُوعَ الْبُرِّيَّمْ resmi mushaf ile irtibatlı olduğu; lafızların hazf ve isbat, maktu' ve mevzul durumlarını ve kelimenin sonunda olan ta ve ya ile vakfetmenin nasıl yapılacağını sına ma amacıyla hocanın talebelerine yaptırdığı vakıftır, diye de açıklanmıştır.¹⁴⁷ Bu nedenle Kur'an okuyucusunun vakf bilgisini denemek amacına bağlı olan bu tür vakflar vakf-ı ihtibârî diye adlandırılmıştır.¹⁴⁸

¹⁴¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/225.

¹⁴² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/225.

¹⁴³ Temel, *Kur'an Kıraâtında Vakf ve İbtidâ*, 64.

¹⁴⁴ Karaçam, İsmail, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 328; Temel, *Kur'an Kıraâtında Vakf ve İbtidâ*, 66.

¹⁴⁵ es-Sad 38/45.

¹⁴⁶ es-Sad 38/17.

¹⁴⁷ Koyuncu, *Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ*, 76.

¹⁴⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/226.

2.3.1.4. Vakf-ı İntizâri

Kelime üzerinde muhtelif rivayetleri cem ettiği zaman başkasını ona vakfetmek için yapılan vakfa denir.¹⁴⁹ Bilindiği üzere beşinci asırdan itibaren kıraat eğitiminde zaman kazanmak amacıyla cem yöntemine geçilmiş ve rivayetleri müstakil (infrad) olarak okumak yerine, bir ayette tüm rivayet ve vecihleri (indirâc) alıp okuma yoluna gidilmiştir.¹⁵⁰ Bu şekilde bütün kıraat farklılıklarını göstermek amacıyla vakf yapmaya vakf-ı intizâri denilmiştir.

2.2.2. Vakf Yapılması Gereken Yerde Kelamın Tam Olmasına Göre Vakfın Kısımları

2.2.2.1. Vakf-ı Tâî

Kelamın lafzen ve manen mabadinin makabli ile irtibatının olmadığı ve kendisi üzerinde durmanın ve kendisinden sonra gelen kelimedenden de başlamanın uygun olduğu vakflara vakf-ı tâî denir.¹⁵¹ Kelam lafız olarak da mana olarak da tamam olduğundan dolayı bu ad verilmiştir. Bu nedenle vakf-ı tâî genellikle konuların bitiminde ve anlamı tamam olan cümlelerin sonunda ve sure bitiminde yapılır. Mesela Bakara suresi 5.ayette *أُولَئِكَ يُجِى مُدَى مِنْ رَبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاعِلُونَ* yapılan vakf böyledir. Çünkü burada hem lafız hem de mana yönünden kelam tam olmuştur.¹⁵²

Vakf-ı Tâî kendi içerisinde, aralarında çok ince farklılıklardan dolayı derece olarak fark ortaya çıkabilmektedir. Zira imamlar da alt ve üst dereceler tespit ederek buna dikkat çekmişlerdir. Zikrettiğimiz örnekte yapılan vakf, vakf-ı etem (daha üst tâî/ üst düzeyde tâî)'dir. Zira müminlerin zikri burada bitmekte kâfirlerin bahsine başlanmaktadır. Duraktan sonraki kısmın evveliyle hiçbir alakası bulunmamaktadır.¹⁵³

Vakf-ı tâî, bir ayetin sonunda olabildiği gibi bir sonraki ayeti de içine alarak anlamın tamamlandığı yerlerde de görülebilmektedir. Mesela Saffat Suresi 137.138. ayetleri buna örnek olarak verilebilir. *وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاعِلُونَ* (Şüphesiz sizler (yolculuklarınız sırasında) sabah akşam onların (harap olmuş) yurtlarına uğrayıp duruyorsunuz. Hâlâ düşünmeyecek misiniz?) Birinci ayetin sonunda durulması halinde mana tamam olmamakta, anlam bütünlüğü ikinci ayet ile gerçekleşmektedir. *وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاعِلُونَ* şeklinde vakf yapılırsa eğer vakf-ı tâî'nin üst derecesi olan vakf-ı etem olur. Çünkü bununla beraber kıssa sona ermektedir.¹⁵⁴

¹⁴⁹ Muhammed Mekki Nasr el-Cüreyşi, *Nihâyetü'l-Kavli'l-Müffid* (Kahire: Mektebetü'l Âdâb, 2011), 156; Karaçam, İsmail, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 328.

¹⁵⁰ Temel, *Kur'an Kıraâtında Vakf ve İbtidâ*, 65.

¹⁵¹ Kastallânî, *Letâ'fü'l-İşârat li-Funûni'l-Kıraat*, 2/494.

¹⁵² İbnü'l-Enbârî, *Kitâbu İzâhi'l Vakf ve'l-İbtidâ*, 149.

¹⁵³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/227.

¹⁵⁴ Uşmûni, *Menârü'l-Hüdâ fi Beyâni'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, 1/25.

bazıları da “Vakf-1 Vâcib” demişlerdir. Bundan dolayı vakf-1 tâmda mutlaka vakf yapılmalıdır. Tüm kıssa sonları ve evvellerindeki, bütün surelerin sonundaki vakflar vakf-1 tâmdır.¹⁵⁷

Vakf bazen tefsir, i’rab ve kıraate göre tâm olmasına rağmen bu hususların dışındaki bazı kriterlere göre tâm olmayabilir. وَمَا لِيُخَيَّرَ الْأُولَىٰ أَلَا اللَّهُ وَالرَّسُولُ خَيْرٌ لِّمَنْ جِئْتُمْ بِهِ مِنْ عَدُوِّكُمْ وَيَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَذِهِ السُّنَّةَ الَّتِي كَفَرُوا بِهَا لَعَنَ اللَّهُ مَجْعَمِ الْمُؤْمِنِينَ وَجَمْعِ الْمُؤْمِنَاتِ وَمَا لِيُخَيَّرَ الْأُولَىٰ أَلَا اللَّهُ . ayeti örnek olarak verilebilir. وَالرَّسُولُ وَجَمْعِ الْمُؤْمِنِينَ وَجَمْعِ الْمُؤْمِنَاتِ mübteda ve وَجَمْعِ الْمُؤْمِنِينَ وَجَمْعِ الْمُؤْمِنَاتِ haberini kabul edilirse ayetin anlamı, ilimle derinleşmiş kişilerin müteşabih ayetlerin tevilini bilmediklerine dair bir anlam çıkar ki burada yapılan vakf, vakf-1 tâmdır. وَالرَّسُولُ وَجَمْعِ الْمُؤْمِنِينَ وَجَمْعِ الْمُؤْمِنَاتِ lafzı lafza-i celâle atfedilirse bu durumda anlam ilimde derinleşmiş kişiler müteşabih ayetlerin tevilini bilir anlamı ortaya çıkar ki وَمَا لِيُخَيَّرَ الْأُولَىٰ أَلَا اللَّهُ . şeklinde yapılan vakf vakf-1 tâm olmaz.¹⁵⁸

2.2.2.2. Vakf-1 Kâfi

Lafız ve mana itibariyle tamam olmakla birlikte mabadi ile anlam yönünden irtibatı devam eden yerde yapılan vakftır. Örneğin يَوْمَئِذٍ يَتَّبِعُونَ الْأَمْرَ الَّذِي أُمْرًا بِأَمْرِ اللَّهِ وَجَمْعِ الْمُؤْمِنِينَ وَجَمْعِ الْمُؤْمِنَاتِ ayetinde yapılan vakf böyledir. Ayet lafız yönüyle tamam olmakla birlikte mana itibariyle kendisinden sonraki ayetle ilgisi devam etmektedir. Çünkü bunu takip eden cümle kâfirlerin durumunu haber vermektedir.¹⁵⁹ Başka bir örnek ise Bakara suresi 152. Ayettir:

وَلَقَدْ دَخَلْنَاكُمْ اللَّهُ وَعْدَهُ فَتُحْسِنُونَ الْعِبَادَةَ فِي حَقِّ مَا كُنْتُمْ تُكْفِرُونَ

وَيَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَذِهِ السُّنَّةَ الَّتِي كَفَرُوا بِهَا لَعَنَ اللَّهُ مَجْعَمِ الْمُؤْمِنِينَ وَجَمْعِ الْمُؤْمِنَاتِ

وَيَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَذِهِ السُّنَّةَ الَّتِي كَفَرُوا بِهَا لَعَنَ اللَّهُ مَجْعَمِ الْمُؤْمِنِينَ وَجَمْعِ الْمُؤْمِنَاتِ ifadesinde durulursa vakf-1 kâfi olur, zira daha sonra gelen ifadeler Rasûlullah’ın verdiği emre uymayarak yerleştikleri yerden öne geçip ganimetlere doğru ilerleyen kişiler hakkındadır. Her ne kadar lafız tamam olsa da mana henüz tamam olmamıştır. Ayetin devamında “*Kiminiz dünyayı, kiminiz âhireti istiyordu. Sonra denemek için sizi onlardan çevirdi (bozguna uğrattı).* Öyle ki Resulullah (s.a.v.) ashâbın birbirlerine yakın olmasını ve hiç birinin buldukları yerden ayrılmamasını tembih etmiştir.¹⁶⁰

Bu vakf çeşidi için kâfi lafzının kullanılmasının sebebi, kendisinden sonrası ile alakasının zorunlu olmayıp sonrası ile de mukayyed olmamasıdır (cümlelerin kendi kendine

¹⁵⁷ Dâni, *el-Müktefâ fi'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, 121; Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, 67; Uşmûni, *Menâri'l-Hüdâ fi Beyâni'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, 1/25-26.

¹⁵⁸ Uşmûni, *Menâri'l-Hüdâ fi Beyâni'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, 1/26.

¹⁵⁹ Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, 267.

¹⁶⁰ Uşmûni, *Menâri'l-Hüdâ fi Beyâni'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, 1/161-162.

yeterli olup herhangi bir âmilden müstağni olması).¹⁶¹ Vakf yapıldıktan sonraki ayette gelen zamirler vakf yapılan yerin öncesine dönmesi hasebiyle vakf yapılmasına engel olmaz. Bu durum vakf-ı tâm ve vakf-ı kâfi cinsinin tümünde genel geçer bir durumdur.¹⁶²

Cin, Müddessir, Tekvir, İnfidar, İnşikak ve Şems surelerinin fasılalarının vakf-ı kâfi olduğu belirtilmiştir.¹⁶³ Bunun sebebini ise şöyle açıklamışlardır: Buradaki ayetlerin bazısı bazısına matufturlar, dolayısıyla kelamın mabadi ile lafız yönünden alakası olmasa da mana cihetinden alakası bulunmaktadır.¹⁶⁴ Bundan dolayı da manayı açıklama amacı bulunduğundan, vakf-ı kâfi yapılmasına hükmedilen yerlerde, vakf yapılması gerekli görülmüştür. Vakf yapıldıktan sonra da geriden almaksızın okumaya kalınan yerden devam edilmesinin uygun olacağını zikretmişlerdir. Vakf-ı Kâfi de aynen vakf-ı tâmda olduğu gibi genel olarak ayet sonlarında (fasılalarda) ve zaman zaman ayet ortasında gerçekleşir.

İbnü'l-Cezerî vakf-ı kâfi olan yerlerde derece yönünden aralarında fark olabileceğini zikretmiştir. Örneğin ¹⁶⁵ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَلِيُمْ عَذَابُ اللَّهِ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا أَلَّا يَفْقَهُونَ ayetlerdeki lafızların sonlarındaki vakıfların vakf-ı kâfi olduğunu lakin aralarında fark olduğunu belirtmiştir. Bundan dolayı ilkini “vakf-ı kâfi” ikincisini “vakf-ı ekfa” olarak değerlendirmiştir, sonuncu vakfın önceki ilk vakftan daha üstün olduğunu zikretmiştir.¹⁶⁶ Vakf-ı kâfide vakf yapmak vakf-ı tamda olduğu gibi kastedilen manayı açıklamak için bir tekid olması gerekmektedir ve vakf yapılan kelimenin mabadinden başlanarak devam edilir.

2.2.2.3. Vakf-ı Hasen

Kendisinde vakfetmenin uygun olduğu ancak kendisini takip eden kelimedden başlamanın uygun olmadığı vakfa vakf-ı hasen denmiştir. Vakf-ı hasen ayet sonlarında ise takip eden ayetin başından okunarak devam edilir, ayet ortasında yapılmış ise mananın bütünlüğünü sağlamak şartıyla o kelimedden ya da daha geriden alınarak devam edilir.¹⁶⁷ Örneğin fatiha suresinde رَبِّ الْعَالَمِينَ ayetinde رَبِّ الْعَالَمِينَ şeklinde vakf yapılması durumunda hasen vakf meydana gelmiş olur. Burada vakfetmek caiz ve de mana anlaşılıyor olsa da sonrasında رَبِّ الْعَالَمِينَ kısmından okumaya başlamak caiz olmaz. Bu kısım öncesiyle irtibatlıdır.

¹⁶¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/227-228.

¹⁶² Uşmûni, *Menârü'l-Hüdâ fî Beyâni'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, 1/26.

¹⁶³ Karaçam, İsmail, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 330.

¹⁶⁴ Dâni, *el-Müktefâ fî'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, 143-144.

¹⁶⁵ el-Bakara 2/10.

¹⁶⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/226; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, 272.

¹⁶⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/226.

Vakf-ı Hasenin gerçekleştiği yerler ayet başında olabileceği gibi ayet ortasında da olabilir. Eğer ayet başında ise vakfedilir ve sonrasında kıraate devam edilir. Ayet başları fasıla olması hasebiyle bu tür yerlerde vakf yapmak sünnettir.¹⁶⁸ Vakf yapılan yer ayet başı olmamasına rağmen vakfedildiyse mabadinden başlayıp devam etmek doğru değildir. Bundan dolayı kendisinde vakfedilen kelimedenden yahut orası vakfetmek için uygun değilse daha geriden başlanması ve kıraate devam edilmesi gerekir.

2.2.2.4. Vakf-ı Kabih

Vakf-ı kabih kelimeler mana ve lafız yönünden tamam olmadan ve sonrasında her iki cihetten de kuvvetli alakası bulunan yerde yapılan vakftir. İbnü'l Enbârî vakf-ı kabihî “tamam ve hasen olmayan vakflar”¹⁶⁹ şeklinde açıklamıştır. Diğer bir ifadeyle mabadinin makabliyle lafzen ve manen ayrılamayacak derecede alakası bulunan vakftir. Bu gibi yerlerde vakf yapılması halinde kast edilen mana ya yanlış anlaşılır yahut mana anlaşılabilir.

Bir diğer ifadeyle kelamın lafız ve anlamı itibarıyla mabadi ile irtibatlı olan ve kendisiyle kast edilen mananın belirsiz ve kapalı olmasından dolayı mabadi ile başlamanın/ibtidâ etmenin sahih/caiz olmadığı vakflardır.¹⁷⁰ Kastallani, kabih vakfı “nakıs vakf” şeklinde isimlendirerek diğer kıraat âlimlerinden ayrılmıştır. Sebebi net olmamakla birlikte muhtemelen kabih olarak isimlendirmenin Kur'an'ın fesahat ve belağatına uygun düşmediği düşüncesi kendisini buna sevk etmiş olabilir, denilebilir.¹⁷¹ Örneğin Fatıha suresindeki “فصراط لیلین”, “فصراط لیلین”, “فصراط لیلین” kelimelerinde durmak mananın anlaşılmadığı gibi kelam da tam olmadığından burada yapılan vakflar, kabih vakftir.¹⁷²

Nitekim bu gibi yerlerde bir kelime üzerinde durmak ve peşinden gelen kelimedenden başlamak arlarındaki irab ilişkisinden dolayı caiz olmadığı ifade edilmiştir. Örnekte de muzaf ve muzafın ileyh ilişkisi vardır. Burada yapılan vakf, terkibi ayracağından dolayı kendisinden maksud olan mana anlaşılabilir. Şunu da belirtmek gerekir ki nakıs terkipler veya birbirlerine eklenmesi gereken unsurların eksik olmasıyla oluşan nahvi birimler arasındaki ilişkinin bu tür vakflarda etkisine dikkat edilmelidir.

¹⁶⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/229.

¹⁶⁹ İbnü'l-Enbârî, *Kitâbu İzâhi'l Vakf ve'l-İbtidâ*, 150.

¹⁷⁰ Kastallânî, *Kitâbu'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, 91.

¹⁷¹ Mahmut Erdem, *Kastallânî'nin Letâifü'l-İşârât'ında Vakf ve İbtidâ Konusu* (Adana: ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ, 2019), 71.

¹⁷² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/229.

Söz gelimi sıfat-mevsuf, muzaf-muzafun ileyh gibi terkiplerde tam bir isnad ilişkisi oluşmadığından İbn'ül Cezerî gibi birçok âlim bu tür yerlerde vakf yapılmasının sakıncalı olduğunu ifade etmiştir.¹⁷³

2.3. İbtidâ Kavramı

2.3.1. İbtida Kelimesinin Anlamı

İbtida sözlükte vakfın zıddı olarak başlamak, bir şeye ilk defa başlamak,¹⁷⁴ bir şeyi ilk olarak yapmak, bir şeyi bir şekilde diğerine takdim etmek, o işin yapılmasını öne almak, ilk sırada yapmak¹⁷⁵, bir şeyi ilk defa yapmak anlamlarına gelmektedir.¹⁷⁶

İbtidâ vakf yaptıktan sonra kıraate devam etmek için tekrar başlamak yahut Kur'an kıraatine ilk defa başlamak anlamında kullanılmaktadır.¹⁷⁷ Tecvid ıstılahında “ilk defa tilavete başlamaya veya vakftan sonra kıraati sürdürmek için tekrar ibtidâ etmeye” denir.¹⁷⁸ Tanımlardan da anlaşılacağı üzere ibtidâ vakfın zıddıdır. Dâni ibtidâyı mananın bozulma veya değişikliğe uğramayacağı belirli yerlerden başlamak suretiyle kıraati sürdürme şeklinin bilinmesini sağlayan çok değerli bir ilim olduğunu ifade etmiştir.¹⁷⁹ Okuma esnasında tercihe göre (ihtiyarî) veya vakf yapmaya sebep olacak bir zaruret sebebiyle (ızdırârî) vakf yapmak söz konusu iken; kıraate tekrar başlamayı ifade eden ibtidâ için ızdırârî bir durum söz konusu değildir. Dolayısıyla ibtidânın câiz olabilmesi için anlam bütünlüğünün ve maksadın tam olarak ifade edilmesi gerekir.¹⁸⁰ İbtida vakftan ayrı düşünülemez. Vakf yapılacak yerlere dair nelere riayet etmek gerekiyorsa ibtidâ yapılacak yerlere de yine aynı şekilde özen gösterilmelidir. İbtida da vakf gibi mananın tam olup olmamasına bağlı olarak tâm, kâfi, hasen ve kabîh olmak üzere dört kısım olduğu ifade edilmiştir.¹⁸¹ Bu dört başlığı ibtidânın kısımları bölümünde ele alacağız.

2.3.2. İbtidâ'nın Vakf ile Olan İlişkisi

Kur'ân-ı Kerîm tilavetinde kurallara uygun şekilde vakf yapmak ne derece önem taşıyorsa, aynı şekilde kural ve usûlüne uygun şekilde ibtidâ yapmak da o derece önemlidir.

¹⁷³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/229.

¹⁷⁴ Cemâluddîn Muhammed b. Mukarrem el-İfrîkî İbni Manzur, *Lisanu'l-Arab* (Lübnan: Darû'l-Kütüb li'l-İlmiyyeh, 2009), 15/235.

¹⁷⁵ el-Cevherî, *es-Sihâh Tâcu'l-Luğa ve Sihâhi'l Arabiyye*, 35.

¹⁷⁶ Dâni, *el-Müktefâ fi'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, 48.

¹⁷⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/230.

¹⁷⁸ Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, 140.

¹⁷⁹ Dâni, *el-Müktefâ fi'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, 47-48.

¹⁸⁰ Koyuncu, *Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ*, 60.

¹⁸¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/230; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, 147.

Zira ibtidânın vakf ile olan irtibatı yadsınamaz bir gerçektir. Vakfın söz konusu olduğu her yerde mutlak surette bir ibtidâ da vardır. Her ne kadar farklı kurallara haiz olsalar da her ikisinin de mana itibariyle anlam bütünlüğüne riayet ederek uygun yerde vakf yapılması ve yine uygun yerden ibtidâ edilmesi ile yakın bir ilişkisi vardır.

İbtidâ, vakfta olduğu gibi ızdırârî değil ihtiyarîdir.¹⁸² Bu durumu şu şekilde izah etmek mümkündür: Tilavet esnasında isteğe bağlı (ihtiyarî) veya herhangi bir zorunlu sebep nedeniyle (ızdırârî) durulması söz konusu iken; okumaya yeniden başlamayı ifade eden ibtidânın zorunlu bir nedeni ise söz konusu değildir. İbtidânın caiz olması, anlam bütünlüğü ve maksadın tam ifade edilmiş olmasıyla gerçekleşir.¹⁸³ Özetle vakf yapılacağında hangi noktalara dikkat edilmesi gerekiyorsa (husnü'l-vakf) ibtidâ da aynı özeni göstererek en uygun yer tercih edilmelidir (husnü'l-ibtidâ).¹⁸⁴

Bir diğer durum ise ibtidâ'nın vakf gibi çeşitlerinin olup olmadığı meselesi ki, eserlerde vakf gibi ibtidânın da dört kısımda incelendiği ifade edilmektedir. Vakfta, mananın tam olup olmamasına veya lafzî irtibatla akalalı olarak, tâm, kâfi, hasen ve kabih gibi kategoriye ayrılıyorsa ibtidâ için de aynı şekilde tâm ibtidâ, kâfi ibtidâ, hasen ibtidâ ve kabîh ibtidâ şeklinde çeşitlerinin olduğu görülmektedir.¹⁸⁵

Diğer bir hususta ibtidâ hareke ve anlamın uygun olduğu yerlerden yapılmalıdır ki, vakfın olduğu her yerde mutlaka bir ibtidâ vardır; zira vakf, tilaveti terk etmeyi değil, tekrar devam etmeyi zımnen ihtiva etmektedir.¹⁸⁶ Öyle ki Dâni'nin, ibtidâyı vakfın zıddı olarak ifade etmesi de bunu destekler mahiyettedir. İbtidâ, maksadı ifade eden bir mana oluştuğunda caiz olur. Kaideleri arasında nispeten farklılık olmakla beraber, ikisinin de mana yönüyle uygun bir yerde durup tekrar uygun bir yerden başlama hususunda aralarında yakın ilişki vardır.¹⁸⁷ Vakfın caiz olduğu yerin devamından ibtidâ caiz iken; vakfın caiz olmadığı yerin devamından ibtidâ caiz değildir.¹⁸⁸

¹⁸² Koyuncu, *Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ*, 60.

¹⁸³ Koyuncu, *Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ*, 60.

¹⁸⁴ Dâni, *el-Müktefâ fi'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, 182.

¹⁸⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/176.

¹⁸⁶ Koyuncu, *Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ*, 60.

¹⁸⁷ Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 258.

¹⁸⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/234.

2.3.3. İbtidaya İlişkin Kavramlar

2.3.3.1. Mebâdî

İbtida (ابتداء) kavramıyla aynı kökten (ب-د-ا) türemiş bir isimdir. Kelimenin lügat ve istilâhi anlamı ibtidâ ile aynıdır. “Mebâdî” kavramı “bir şeyin evveli, başı demek olan mebde” kelimesinin çoğuludur. Kıraat istilâhında kıraate başlanılan yer manasında kullanılmaktadır.

2.3.3.2. İsti'nâf Ve İ'tinâf

İsti'nâf ve i'tinâf kavramları anlam itibariyle ibtidâ ile aynı manaya gelmektedir. Bu iki kavram aynı manaya gelse de i'tinâf kelimesinin kullanımı isti'nâf kadar yaygın değildir. Sözlükte “yeni” anlamına gelen “ünûf” veya “bir şeyin başı, ucu, burun” manasındaki “enf” kökünden türeyen isti'nâf kelimesi “yeniden başlamak, yenilemek, tekrarlamak” demektir.¹⁸⁹ Dolayısıyla isti'nâf “ilk defa bir şeye başlamayı, yeniden başlanılan bir şeye dönmeyi, bir şeyi tekrar başından almayı veya başlamayı”¹⁹⁰ ifade etmektedir. Mana itibariyle isti'nâf kavramı ibtidâ kavramıyla aynı manaya gelse de istilahi açıdan bir farklılık söz konusudur. İbtida kavramı tilavete ilk defa başlama anlamına gelir ve bu yönüyle kat' ile zıt bir manaya gelmektedir. Ancak isti'nâf kavramı tilavet esnasında vakf yapmayı gerektiren bir durum söz konusu olduğunda durup sonra tilavete devam etmek yahut ayetin anlam bütünlüğünü korumak amacıyla geriden alarak tekrar tilavete başlamak manasındadır ve vakf ile zıt anlam taşımaktadır. Fakat uygulamada bu inceliğe dikkat edilmediğinde; bu ilmin uzmanlarının hem kıraate ilk başlamada hem de vakf yaptıktan sonra yeniden tilaveti devam ettirmeyi ifade etmek için ibtidâ terimini kullandıkları görülmektedir.¹⁹¹

2.3.3.3. Vasl-Mevsûl

Lügatte bir şeyi bir şeye birleştirmek, bir şeyin diğer bir şeyde nihayet bulması demektir.¹⁹² Tecvid istilâhında ise bir kelimeyi kendisinden sonra gelen kelimeye, sesi ve nefesi kesmeksizin bağlamak suretiyle okumaya denir.¹⁹³ Vasl, vakf ve kat' kelimelerinin zıddı olarak kullanılır.¹⁹⁴

¹⁸⁹ İsmail Durmuş, “İstinâf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/367.

¹⁹⁰ Kastallânî, *Letâi'fü'l-İşârat li-Funûni'l-Kıraat*, 2/492; Veli Kayhan, “Vakf ve İbtidâ İlmi ve Kur'an Tefsirindeki Yeri”, *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2006), 305.

¹⁹¹ Kayhan, “Vakf ve İbtidâ İlmi ve Kur'an Tefsirindeki Yeri”, 299.

¹⁹² Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, 177.

¹⁹³ Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, 177.

¹⁹⁴ Kastallânî, *Kitâbu'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, 51; Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 277; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 148; Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, 142.

2.4. İbtidâ'nın Kısımları

İbtidâ da aynı şekilde vakfta olduğu gibi kelamın mana olarak tam olup olmamasına yahut mananın değişikliğine ve bundan kaynaklanan anlam bozulmalarına veya kaymalarına neden olması yönünden tam, kâfi, hasen, kabih şeklinde dört kısma ayrılmaktadır. İbnü'l-Cezerî'nin de ifade ettiği gibi ابتداء يكون التخييرا İbtida vakftan farklı olarak ihtiyari olarak gerçekleştirilir. Çünkü ibtidâ için vakfta olduğu gibi zaruri bir sebebe ihtiyaç yoktur. Ancak kendisiyle kastedilen müstakil bir mana ile caiz olur.¹⁹⁵

Âlimlerden bazıları ibtidâyı, kendisiyle ibtidâ etmenin caiz olduğu yani ibtidâ-i hasen ve kendisiyle ibtidânın caiz olmadığı yani ibtidâ-i kabih şeklinde iki kısma ayırmışlardır.¹⁹⁶ İbtida-i hasen Cenab-ı Hakk'ın muradını değiştirmeyecek şekilde mana bakımından müstakil kelimelerle başlamaktır ki O'nun misalleri açık ve nettir, izaha ihtiyacı yoktur. İbtida-i kabih, manayı bozan yahut değiştiren bir ibtidâ çeşididir. Lafız ve mana itibariyle makabli ile ilişkili bir kelimededen başlanıldığında söz konusu çirkinlik yahut değişiklik arz eder.

Şunu da belirtmek gerekir ki vakflarda lafız ve mana ilişkisi açısından kelimenin mabadi ile olan irtibatına bakılarak vakf çeşitlerini izah ederken, ibtidâlarda ise makabli ile olan alakasına bakılarak ne çeşit bir ibtidâ olduğunu tespit ederiz. Aynı zamanda kırâat âlimlerinin açıklamalarına bakıldığında bir yerde hangi tür vakf gerçekleşiyorsa orada aynı türden bir ibtidânın gerçekleştiğini söyleyebiliriz fakat bunun da istisnalarının olduğunu belirtmekte fayda vardır. Şimdi ibtidânın kısımlarını ele alalım.

2.4.1. İbtida-i Tâm

İbtida edilen kelime lafız ve mana itibariyle makabli ile herhangi bir alakası bulunmayan yerde yapılan ibtidâdır. Örneğin: “وَأُولَئِكَ هُمُ الْفٰقِحُونَ” ayetinde vakf yaptıktan sonra “إِن لِّفِيْنَ فَكَّرُوْا” ayetinden başlamak bir tam ibtidâ örneğidir. Nitekim kendinden önceki ayet ile lafız ve mana olarak her hangi bir alakası yoktur. Şöyle ki vakf yapılan ayette Müminlerin vasıflarının anlatımı son buluyor ve cümle lafzî olarak da tamamlandığı için burada yapılan vakf, tâm vakf oluyor. “إِن لِّفِيْنَ فَكَّرُوْا” cümlesiyle kâfirlerin özellikleri anlatılmaya başlanıyor. Ayetin makabli ile bir alakası bulunmadığı için burada yapılan ibtidâ tâm ibtidâ oluyor. Böylelikle kırâat âlimlerinin de ifade ettiği gibi vakf-ı tam olan yerin mabadinden ibtidânın da tam olacağını ifade etmek mümkündür.¹⁹⁷

¹⁹⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/230.

¹⁹⁶ Nasr Atiyye Kâbil, *Gâyetü'l-Mürîd fi İlmî't-Tecvîd* (Kahire, ts.), 234.

¹⁹⁷ el-Cüreyşi, *Nihâyetü'l-Kavli'l-Müffid*, 204.

2.4.2. İbtida-i Kâfi

İbtida yapılan kelimenin makabli ile lafız yönüyle değil de mana yönünden alakası bulunan yerde yapılan ibtidâyâ kâfi ibtidâ denir.¹⁹⁸ “صَلِّ عَلَىٰ قَوْلِهِمْ” Kalam tam ve makabli lafız cihetinden ilişkisi de olmamasına rağmen mana itibariyle alakası söz konusudur. Nitekim iki ayette de küffarın kalpleri ve hallerinden haber verilmektedir. Bir başka örnek olarak “لَيْسَ لَكُمُ الْيَوْمَ” ayet sonunda yapılan vakf, vakf-ı kabihtir. Lafız olarak tam olsa da mana itibariyle mabadi ile ilişkisi vardır. Ayetin devamı olan “وَوَطَّعُوا لِيَوْمِ الْآزْمِ” ibaresiyle yapılan ibtidâ, ibtidâ-i kâfidir.

2.4.3. İbtidâ-i Hasen

İbtida yapılacak kelimenin makabli ile mana olarak değil lafız yönünden bir alakası bulunuyorsa ibtidâ-i hasen olur. Mesela “لَا رَحْمَةَ لِرَجِيمٍ” ayetinden ibtidâ yapmak makabli ile lafız cihetiyle alasından dolayı hasen ibtidâ, ayet sonundaki vakf ise vakf-ı hasendir. Nitekim mabadi ile lafzi irtibatı söz konusudur.¹⁹⁹

Tam ve kâfi vakfin yapıldığı yerde ibtidâ hasen olduğu gibi hasen vakfin yapıldığı yerde ibtidâ hasen olmaz. Ancak ibtidâ yapılacak yer ayet başı olursa ibtidâ-i hasenden söz edilebilir.

2.4.4. İbtida-i Kabih

İbtida yapılacak kelimenin makabli ile lafız ve mana yönünden bir alakası bulunuyor ve manada sahih olmuyorsa bu yerlerde yapılan ibtidâlar, ibtidâ-i kabih olarak adlandırılır. Öyle ki Murad-ı İlahiye zıt bir anlam ya da küfrü gerektiren bir mana ortaya çıkabilir.²⁰⁰

غَيْرُ الْمُؤْمِنِينَ وَوَلَّاتِ لِيَوْمِ الْآزْمِ ayetinde غَيْرُ الْمُؤْمِنِينَ kelimesiyle ibtidâ daha kabih ²⁰¹ Bu durumda anlam tamamen değişir ki söz konusu Yahudi ve Hristiyanların inanmış olduğu yalanlardır.²⁰²

Bazı durumlarda vakfin hasen olduğu yerlerde ibtidâ yapmak kabih olabilir. “يُخْرِجُونَ” ²⁰³ şeklinde yapılan vakf, vakf-ı hasendir, çünkü tam bir mana ifade etmektedir. Ancak “وَيَلِيكُمُ” kelimesinden ibtidâ edersek mana bozulacağı, Allah’a imandan men ve sakındırma gibi fâsid bir anlam ifade edeceği için ibtidâ kabih olmaktadır.²⁰⁴

¹⁹⁸ el-Cüreyşi, *Nihâyetü'l-Kavli'l-Müffid*, 209.

¹⁹⁹ el-Cüreyşi, *Nihâyetü'l-Kavli'l-Müffid*, 219.

²⁰⁰ el-Cüreyşi, *Nihâyetü'l-Kavli'l-Müffid*, 223.

²⁰¹ Suyuti, *el-İtkan fi'l-Ulûmü'l-Kur'an*, 3/292.

²⁰² el-Cüreyşi, *Nihâyetü'l-Kavli'l-Müffid*, 224.

²⁰³ el-Mümtehine 60/1.

²⁰⁴ Suyuti, *el-İtkan fi'l-Ulûmü'l-Kur'an*, 3/293.

Bazen vakfın kabih ibtidânın ise güzel olduğu yerler olabilir.²⁰⁵ Örneğin: “ قَالُوا لِيَا وَيْلَنَا مَنْ (مَدًّا) şeklinde vakf yapmak kabihdir. Vakf yapıldığı takdirde mübtedâ (مَدًّا) ile haber (مَدًّا وَعَدَّ الرَّحْمَنُ) ayrılmış olur. Ayrıca “مَدًّا” lafzı “مَرَقْنِيَّ” lafzının ism-i işareti gibi olmuş olur. Hal böyle olunca ayetin anlamı “Kim bizi diriltip mezarımızdan çıkardı?” olması gerekirken “...bizi uyuduğumuz bu yerden kim kaldırdı?” şeklinde hatalı olmuş olur. مَدًّا ism-i işaretinde yapılan ibtidâ, ibtidâ-i tâm ya da ibtidâ-i kâfi olur. Nitekim مَدًّا ile yeni bir cümle başlamakta ve cümle başından ibtidâ yapmak daha uygundur.

Vakf-1 hasen ve vakf-1 kabih için vakf yapılan lafızdan ibtidâ yapıldığında kabih bir ibtidâ olmazsa müstehâb bir ibtidâ olur. Şayet yapılan bu ibtidâ, kabih bir ibtidâ olursa o zaman kabih olmayan bir lafızdan ibtidâ yapılması gerekir.²⁰⁷

İbtida-i kabihin meydana gelmesindeki sebepler ise şunlardır:

1. İbtidâ sahih bir mana ifade etmiyorsa,
2. İbtidâ fâsid bir manaya veya şüpheyeye sebebiyet veriyorsa,
3. İbtidâ yapılan kelimenin mabadi ile kâfirlerden nakledilen sözlerin bölünmesi durumunda ayetin anlamında hata oluşuyorsa burada yapılan ibtidâlar kâbih olur.

Sonuç olarak vakf ve ibtidânın yerinde uygulanması açısından, vakf-1 tâm ve vakf-1 kâfi'nin mâbadiinde bulunan kelimedenden ibtidâ, vakf-1 hasen ve vakf-1 kabihin ise makablinden başlanması (ibtidâ edilmesi) uygun ve güzel kabul edilmiştir. Bunun da nedeni, vakf-1 hasen ve vakf-1 kabihte kelâmın ve mananın tamam olmaması ve mâbadi ile de sıkı bir alaka içerisinde olmasıdır. Bilhassa vakf-1 kabihte kelam tamam olmamakla birlikte mabadi ile de lafız ve mana yönünden güçlü bir bağlantıya sahiptir. Bu nedenle geriden almak müstehab kabul edilmiş ve makabli ile tamamen alakasının kesilmesi de mekruh sayılmıştır. Fakat ayet sonları normal vakf mahali olarak kabul edildiği için her ne kadar mabadi ile lafzan ve manen alakası bulunsa da söz konusu hükümden istisna edilmiş ve ayet sonlarında durmak mekruh görülmemiştir.²⁰⁸

Sözün özü, ayet sonlarına ve secâvendlere riâyet ederek okuyan biri için genellikle güzel bir ibtidâ yaptığını söyleyebiliriz. Fakat secâvend ve vakf mahallerinde vakf yapılmaz da ayet

²⁰⁵ Suyuti, *el-İtkan fi'l-Ulûmü'l-Kur'an*, 3/293.

²⁰⁶ el-Yasin 36/52.

²⁰⁷ el-Cüreyşi, *Nihâyetü'l-Kavli'l-Müfid*, 240.

²⁰⁸ Karaçam, İsmail, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 331.

ortalarında vakf yapılacak olunursa o zaman vakf ve ibtidâ çeşitlerinin iyi bilinmesi gereklidir. Bunun için de belli bir düzeyde Arapça bilgisine ve manaya vâkıf olmak gerekir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. VAKF-İBTİDÂ VE MANAYA ETKİSİ BAĞLAMINDA İNDİRÂC USÛLÜNÜN TAHLİLİ (MISIR TARİKİ ÖZELİNDE)

Çalışmamızın bu son bölümünde, aşere-takrib tedrisatında takip edilen infirâd ve indirâc usûlleri ele alınarak başlanacaktır. Bu iki usûlün önemine binaen verilen bilgilerden sonra manaya etkisi göz önünde bulundurularak vakf ve ibtidânın yapılmasının uygun olmadığı yerler başlıklar halinde ele alınacaktır. Her başlık için ilk önce nahvî açıdan konu ele alınacak, bu kaideler ayetlerle örnek verilerek açıklanmaya çalışılacaktır. Sonrasında çalışmamızın ana noktası olan indirâc usûlünde vakf ve ibtidâyâ riayet edildiği takdirde oluşabilecek birtakım değişiklikler aynı şekilde ilgili başlıklardan sonra ayetlerin vücuhat şemaları verilerek anlatılmaya çalışılacaktır.

3.1. Kıraat Tedrisatında Takip Edilen Usûller

Kıraat eğitiminde infirâd ve indirâc olmak üzere iki ana usûlle eğitim sürdürülmektedir. Çalışmamızda her iki usûl başlıklar halinde ve detaylı bir şekilde incelenecektir.

3.1.1. İnfirâd Usûlü

İnfirâd kelime olarak yalnız, tek başına olma gibi manalara gelmektedir. İstılahta ise, her bir rivayeti tek başına, diğer rivayetlerle birleştirmeden yahut karıştırmadan okuma, her rivayet için ayrı bir hatim yapma şekline denir.²⁰⁹ Kıraat vecihleri her imam ve her râvî için bir hatim yapmak suretiyle öğrenilir ve öğretilirse infirâd usûlü tatbik edilmiş olur.²¹⁰

Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde Kur'an tilavet edilirken veya öğretilirken infirâd usûlünün uygulandığı ya da birden fazla kıraatin bir kişi tarafından aynı anda tilavet edildiğine dair bir örneğin olmadığı ifade edilmektedir.²¹¹ Kıraatlerin tedvin sürecinden sonra da Kur'an'ın tamamı infirâd usûlüyle okunmuş ve okutulmuş talebe bir kıraatte hatim yapmadan diğer bir kıraate geçirilmemiştir.²¹²

Kıraat tedrisatında infirâd usûlü hicri 1. yılın başından ed-Dânî (ö.444/1053), İbn-i Şîâtâ (ö.445/1053), el-Ehvâzî (ö.446/1054) ve el-Hüzelî'ye (ö.465/1072) yani hicri 5. asra (miladî

²⁰⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/195; Tetik, *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Ta'limi*, 99.

²¹⁰ Suyuti, *el-İtkan fi'l-Ulûmü'l-Kur'an*, 3/352; Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, 74-75.

²¹¹ Tetik, *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Ta'limi*, 99.

²¹² Abdülhamit Birışık, *Kıraat İlmi ve Tarihi* (Bursa: Emin Yayınları, 2018), 152.

1106) kadar uygulanmıştır.²¹³ Bu usûl her kıraat ve rivayete ayrı hatimler gerektirdiği için zaman alıcı ve sabır gerektirmektedir. Bundan dolayıdır ki kıraat ilmi tahsili uzun yıllar almıştır.

Kıraatlerin infirad usûlüyle okunduğuna dair İbnü'l-Cezerî'nin en-Neşr'inde yer alan bazı bilgiler şöyledir: Ebü'l-Hasen Ali b. Abdi'l-Gâni el-Husarî el-Kayruvânî (ö. 468/1075) yedi kıraati öğrenmek için hocası Ebubekir el-Kasrî/el-Kusarî'nin önünde 10 yılda 90 hatim inmiş. Bunu dizelerde şu şekilde ifade etmiştir:

وَأَكْتُرُ لِقَائِي لِأَخِي الَّذِي قَرَأْتُهَا ... فِي هَذِهِ السَّنَةِ بِمَا أَمَّا بِلَيْبِي بِنُورٍ
قَرَأْتُ فِيهِ السَّبْعَ عَشْرَ مَرَّةً .. بَدَأْتُ بِلَنْ عَشْرَتُمْ كَأَنَّ تَقِي عَشْرٍ

“Kırâati kendilerine okuduğum şeyhlerimi hatırlıyorum ve İmam Ebû Bekir ile başlıyorum.

Ona doksan hatimde sebayı okudum on yaşımda başladım ve on senede tamamladım.”²¹⁴

Bir diğer bilgi ise şöyledir: İbnü'l-Cezerî, Takıyuddin es-Saiğ'in (ö. 725/1325) kırâat-i seb'a'yı 21 hatim ve kırâat-ı aşereyi 30 hatimde okumadan indirâc usûlü ile okutmadığını bildirmiştir. İbnü'l-Cezerî, hocasından infirâd usûlü ile Ebû Amr ve Hamza (ö. 156/773) kıraatlerini okumuş ve geri kalanları indirâc usûlü ile okumak istemiş fakat hocası buna izin vermemiştir.²¹⁵

Şimdiki kıraat eğitiminde birkaç sayfa da olsa infirâd metodu ile eğitime başlanır, talebe biraz infirâd ile okumayı, hangi imam ve râvinin nasıl okuduğunu öğrendiğinde, kademe kademe indirâc metoduna geçilir. İnfirâd usûlüyle verilen kıraat eğitimi, hatim sayısının artmasından dolayı çok uzun seneler sürmesi, talebenin ve hocanın başka meşgalelerinin olması, talebede bıkkınlığa neden olması, öğrenci bulamama gibi nedenlerden dolayı yerini hicri beşinci asırdan sonra indirâc usûlüyle ile kıraat eğitimine bırakmıştır.²¹⁶

İnfirâd usûlüne örnek olarak yine şu bilgileri paylaşmak yerinde olacaktır: Günümüzde Dünya ülkelerinin genelinde İmam Asım (ö.127/745) kıraatinin Hafs (ö.180/796) rivayeti üzerine Kur'an infirâd usûlüyle hem okunmakta hem de ezberlenmektedir. Bu uygulama

²¹³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/195.

²¹⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/194.

²¹⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/194-195; Yüksel, *İbnü'l-Cezerî ve Tayyibetu'n-Neşr*, 425.

²¹⁶ Mustafa Atilla Akdemir, *Kıraat İlimi Eğitim ve Öğretim Metotları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2021), 147.

Hafs'ın tek bir rivayetinin bir hatimle okunuyor olması kısmi bir infirâda örnek oluşturur. Hafs'ın her bir rivayeti ayrı ayrı hatimlerle okunacak olsa o takdirde Hafs'a ait olan okuyuş farklılıklarının tamamı infirâd usûlüyle kıraat edilmiş olacaktır. Çünkü infirâd, her bir kıraât imamının her bir ravisinin her bir rivayetiyle ayrı ayrı hatim etmek suretiyle kıraat imamlarına ait olan kıraât farklılıklarını icra etmektir.

İstanbul tarîkinde İbni Kesîr kıraatinin infirâdına aşağıdaki vücut örnek olarak gösterilebilir. Sûre evvelinde istiâze ve besmele dört şekilde gelmektedir: Kat'ı kül, vasl-ı sâni, vasl-ı evvel kat'ı sâni ve vasl-ı kül. Bu tüm kıraatler için geçerlidir. Yine iki sûre arasında istiâze ve besmele İbni Kesir'e göre kat'ı kül, vasl-ı kül ve vasl-ı sâni olarak alınmıştır. Fatiha ve Bakara sûresinde yapmış olduğu ferş ve vecihler ise vücutta yazıldığı şekildedir. İlk ferş olan “إِنَّا لَك” kelimesinde yapmış olduğu ferştir ve “لَهُكَ” şeklinde okumaktadır. Daha sonra “الصراط” kelimesini “sad” ve “sin” harfi ile okumasıdır. Geriye kalan vecihleri ise “sıla” vecihleridir.

الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ^٢ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ^٣ إِنَّا لَعَنُوكُمْ وَإِنَّا لَنَسْتَعِينُ^٤

د ..... د ..... د ..... مَلِكِ ..... د ..... د ..... د .....

إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ^٥ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ^٦

et-Tezkira'sı, Ebu Ali Bağdâdî'nin [ö. 438/1046] *er-Ravza*'sı ve Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teyşîr*'i) herhangi bir kayda rastlayamadık. Hatta İstanbul Kütüphanelerinde bulunan beşinci hicri asırla onu takip eden ilk iki asra ait eserlerden büyük bir kısmını gözden geçirdiğimiz halde cem konusuna temas edildiğini göremedik. Kanaatimizce bu husus hicri 5. asırda kurranın çoğunun iltifat etmediği bir meseledir. Bununla birlikte kıraat taliminde hoca ve talebenin gayretinde de göze çarpar bir azalma başlamış durumdadır.²²²

İbnü'l-Cezerî'ye göre hicri 5. asırla indirâc/cem usûlü ortaya çıkmıştır ve uygulanmaya başlanmıştır. Bunun yanı sıra kendi döneminden önceki kıraat âlimlerinden hiçbirisi eserlerinde indirâc usûlüne yer vermemiştir. Şu da var ki Ebü'l-Kasım es-Safrâvî (ö.636/1238) *I'lân* isimli eserinde indirâc konusuna çok kısa değinip geçmiştir.²²³

Yine Şâtibî'nin öğrencisine Kisâi kıraatinde ravileri birleştirerek okuma iznini vermesi, İbnü'l-Cezerî'nin, hocası İbnü'l-Lebbân'dan (ö.776/1374) indirâc tarikiyle kıraat tahsil etmesi ve hicri 5. asırdan İbnü'l-Cezerî dönemine kadar belli şartlarla indirâca izin verilmesi kıraatlerde indirâc usûlünün varlığının bir göstergesidir.

قَدْ جَرَى مِنْ عَادَةِ أَيْمَهُ... فَلَمَّا دُلِّقَ أَرَى بِبِضْمَةٍ
 ضَمِّيُّوْا لُؤَالِ جَمْعِ لَجْمُ ع... بِلِغْنِ أَوْ لُغْنِ أَوْ بِلِغْنِ
 وَجَمْعُ أَنْ ضَارُ مَبْلُغُ ف... وَجَمْعُ لِي أَخْذُ مَبْلُغُ حَرْفِ
 بِشَرْطِ فَلْيُزْعَ قَبْلًا وَبَلَدًا... وَ يَرْكَبُ لِي جَدُّ حُنَّ أَدَا

Kıraat ilmi tedrisatında kıraat imamlarından teşekkül etmiş âdete göre, her kıraat imamının kıraatini (hatta her râvinin rivayeti ve tarikini) bir hatimde okuyup bitirmek şeklindeydi. Bunun olması için hoca öğrenciye ilk önce manzum ve muhtasar bir kıraat kaynağını okutur ve bu kaynağın ıstılahları iyice anlaşıldıktan sonra her kâri ve râvî için ayrı ayrı birer hatim yaptırırdı.²²⁴ Öğrencinin cem'u'l-cumû ehliyetini kesbedebilmesi için kıraat-ı seb'ayı, aşereyi yahut daha fazlasını bir hatimde okuyabilmesi gerekmektedir. Cem'u'l-cumû: Kıraat ilmi tahsili yapan bir öğrencinin, hocasından ilk imam olan Nâfi'nin her bir râvisi için ayrı bir hatim indirmeli; hemen ardından Nâfi için de ayrı bir hatim yapmasıdır. Aynı minval üzere İbni Kesîr, Ebû Amr, İbni Âmir, Âsım, Hamza, Kisâi, Ebû Câfer, Yâkub, Halef ve

²²² Tetik, *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Ta'limi*, 102.

²²³ Yüksel, *İbnü'l-Cezerî ve Tayyibetu'n-Neşr*, 288.

²²⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/199.

bunların ravileri için de ayrı birer hatim yaparak hatim sayısını otuza çıkarması gerekmektedir. Daha sonra bunların hepsinin kıraatlerini (karışık yahut bu sıraya uymak kaydı ile) bir hatimde toplanmasına cem'u'l-cumû denilmektedir. Söz konusu infirâd usulü öğrenciyi indirâc usulüne alıştırmak içindir. Yoksa kıraat ilmi tedrisatında bu yolu takip edip cem'u'l-cumû okumayan veya okuyamayan öğrencilere kıraat ilmi icazeti verilmemektedir.²²⁵

İbnü'l-Cezerî, 427. beyitle de cem'u'l-cumû yani indirâc tariki hakkında kendi metodunu îzah etmekte ve şöyle demektedir: bizim cem'imizde biz, vakflara riayet etmeyi tercih ederiz. Diğerleri ise ihtilaf bulunan kelimeleri esas alır ve hareket noktası seçerler. Ancak bu yolu izleyenler, vakf ve ibtidâ noktalarına ve birtakım terkip ve telfik söz konusu olan yerlere dikkat etsinler. Böylece matlûb olan hüsnü'l-edâyı bulabilsinler.²²⁶

Mâhir ve bu konuda mütehassıs hoca da bir kelimedede vakf yaptığı zaman ilerisinden ibtidâ etmek istediği takdirde yine adına vakf yaptığı kimselerin vecihlerini alarak devam eder. Bu usulü, okunan veçhe en yakın olan hangi imam veya râvî ise ona atfederek, muhtasar ve bütün vücuhâtı kapsayacak şekilde ve imamların tertibine uyarak devam ettirir.²²⁷ Bu konu ileride indirâca dair verilen ayet örnekleri ve vücuhât şemaları ile daha iyi anlaşılacaktır.

Değnilmesi gereken önemli noktalardan biri de kıraatlerde indirâc/cem metodunun ortaya çıkma sebepleridir. Neden indirâc metodu uygulanmaktadır? Konu hakkında kaynaklarda şu hususlar dile getirilmektedir: Hocaların ve talebelerin gayretinin azalması, günlük meşgalelerin çoğalması, her şeyi çabuk öğrenme hırsı ve yüksek rakamlara varan hatimlerin sayısı²²⁸ ve az zamanda çok bilgi öğrenmeye çalışmak ve eğitimi kolaylaştırmak amacının gerçekleştirilmesi.²²⁹

Tüm bu nedenlerle birlikte nihayetinde kıraatlerde indirâc uygulanmaya başlanmış ancak birtakım şartlar da ileri sürülmüştür: Muteber bir hocanın huzurunda kıraatleri teker teker okuyup sonra cem etmek isteyenlere izin verilmesi²³⁰ kıraat, rivayet ve tariklerin iyice

²²⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/205-206.

²²⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/203-204.

²²⁷ Yüksel, *İbnü'l Cezerî ve Tayyibetu'n-Neşr*, 426.

²²⁸ Tetik, *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Ta'limi*, 102.

²²⁹ Birişik, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, 152.

²³⁰ Suyuti, *el-İtkan fi'l-Ulûmü'l-Kur'an*, 1/352.

وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ بُرْهَانًا مَبِينًا مَا جَاءَهُ مِنْ رَبِّهِ فَهُوَ سَعْدٌ لِمَنْ يُشَاءُ ۚ وَالَّذِينَ كَفَرُوا سَاءَ مَا يُحْكُمُ اللَّهُ لَهُمْ ۗ وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ بُرْهَانًا مَبِينًا مَا جَاءَهُ مِنْ رَبِّهِ فَهُوَ سَعْدٌ لِمَنْ يُشَاءُ ۚ وَالَّذِينَ كَفَرُوا سَاءَ مَا يُحْكُمُ اللَّهُ لَهُمْ ۗ

“Kim, hakkında hiçbir delili olmadığı hâlde Allah ile birlikte başka bir ilâha taparsa, onun hesabı ancak Rabbi katındadır. Şüphesiz kâfirler asla kurtuluşa eremezler” mealindeki ayette وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ da vakf yapılması uygun değildir. Çünkü devamında gelen بُرْهَانًا مَبِينًا lafzı بُرْهَانًا مَبِينًا lafzı için de aynıdır, vakf yapılamaz. Zira sonrasında gelen وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ lafzinde bulunan مَا جَاءَهُ مِنْ رَبِّهِ harfi'nin cevabıdır.²³⁸

فَاعِلًا لِحَيْرٍ مُعْتَدٍ مُرِيْبٍ لَذِي جَعَلَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ قَلْبِي أَسْبِي لِعَذَابِ الشَّيْءِ²³⁹

“Hayrı engelleyen” anlamına gelen فَاعِلًا لِحَيْرٍ de vakf edilmesi uygun değildir. Çünkü kendisinden sonra gelen “şüpheye düşürücü” anlamındaki مُرِيْبٍ onun sıfatıdır ve sıfat mevsufundan ayrılamaz. مُرِيْبٍ kelimesi ref, nasp ve cer mahallinde harekelenebilir. Bu kelime mübtedâ kabul edilirse فَاعِلًا لِحَيْرٍ haber olur ve vakf-ı tam gerçekleşmiş olur. Buna göre mana, “Allah ile beraber, başka bir ilâh edinen o şüpheci kimseyi atın şiddetli azabın içine!” olur. Eğer هو الذي takdirinde mahzûf mübtedâ haber yapılırsa aynı şekilde vakf-ı tam olmuş olur. Mukadder bir fiille mansup yapılırsa vakf-ı kâfi olur. Önceki ayette geçen لِحَيْرٍ kelimesinden bedel kabul edilirse hiçbir şekilde vakf yapılmaz.²⁴⁰

وَمَنْ خَافَ قِيَامَ رَبِّهِ حَتَّىٰ تَأْتِيَّ آيَةٌ أَوْ يَكْفُرْتُمُوتًا فِئَانِ دُونََ الْفُلَانِ²⁴¹

“Rabbinin huzurunda (hesap vermek üzere) duracağından korkan kimseye iki cennet vardır” anlamına gelen حَتَّىٰ تَأْتِيَّ آيَةٌ da ve “yalanlıyorsunuz” anlamına gelen فِئَانِ da vakf yapılamaz. Çünkü çeşit çeşit emsalsiz nimetler manasına gelen دُونََ الْفُلَانِ ; فِئَانِ lafzının sıfatıdır ve daha öncede belirttiğimiz gibi sıfat ve mevsufun arası ayrılmaz.²⁴²

وَلَا تَكْفُرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَأَقْرَبِيهِ وَنُورِهِ إِذَا لَمْ يَكُنْ لَكُمْ مِنْكُمْ حَرْبٌ ۚ وَالَّذِينَ كَفَرُوا سَاءَ مَا يُحْكُمُ اللَّهُ لَهُمْ ۗ وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ بُرْهَانًا مَبِينًا مَا جَاءَهُ مِنْ رَبِّهِ فَهُوَ سَعْدٌ لِمَنْ يُشَاءُ ۚ وَالَّذِينَ كَفَرُوا سَاءَ مَا يُحْكُمُ اللَّهُ لَهُمْ ۗ

“Andolsun ki sizi biraz korku ve açlık; mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz azaltma (fakirlik) ile deneriz. (Ey Peygamber!) Sabredenleri müjdele! Onlar; başlarına bir musibet

²³⁷ el-Müminun 23/117.

²³⁸ Uşmûni, Menârü'l-Hüdâ fî Beyâni'l-Vakf ve'l-İbtidâ, 2/70.

²³⁹ el-Kamer 54/25-26.

²⁴⁰ Uşmûni, Menârü'l-Hüdâ fî Beyâni'l-Vakf ve'l-İbtidâ, 1/735.

²⁴¹ el-Rahman 55/46-48.

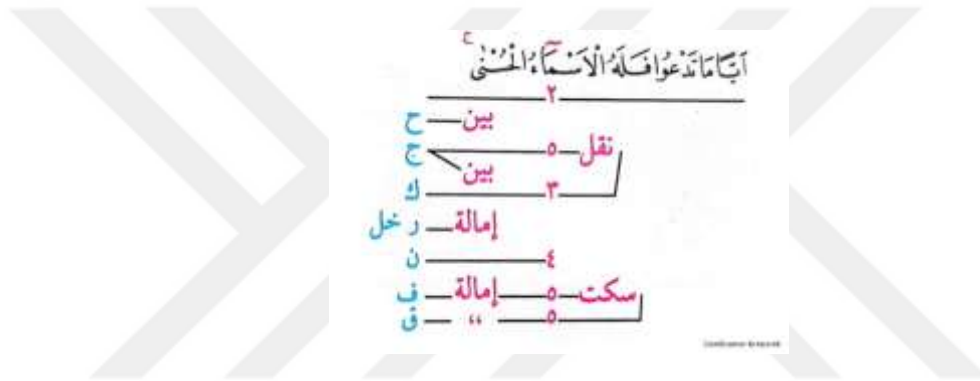
²⁴² Uşmûni, Menârü'l-Hüdâ fî Beyâni'l-Vakf ve'l-İbtidâ, 1/757.

²⁴³ el-Bakara 2/155-156.

gelince, "Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz" derler. İşte Rableri katından rahmet ve merhamet onlarıdır. Doğru yola ulaştırılmış olanlar da işte bunlardır."

Anlamındaki ayetlerde الصريرين kelimesinin sonraki ayet arasında sıfat-mevsuf ilişkisi olduğu için ve bunların birbirinden ayrılmaları söz konusu olamayacağından وشير الصريرين terkinde vakf yapılamaz. Vakfin ikinci ayetin sonunda yer alan راجعون lafzında yapılması gereklidir. Bu durumda mana "Başlarına bir musibet gelince, Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz diyen sabredenleri müjdele." şeklinde olur.²⁴⁴

Bu anlatılanlardan hareketle sıfat-mevsuf birlikteliğinin Aşere tedrisatında da ayrılması söz konusu değildir. Örneğin:

"Bütün güzel isimler O'na mahsustur."²⁴⁵ ayetinde geçen اسْمَاءُ الْمُحْرَمِينَ ifadesi sıfat-mevsuf olduğundan ayrılamaz. Aşere eğitiminde ve vüchat yazımında genel itibariyle tahkik veçhi okunduktan sonra ayet sonundan başlayarak değişen vecihler okunur ve yazılır. Bu ayette de tahkik veçhinden sonra اسْمَاءُ الْمُحْرَمِينَ kelimesinden tilavet edilirse vüchatta herhangi bir değişiklik olmaz. Ancak sıfat-mevsuf ayrılamayacağından ayeti tilavet ederken ibtidâ edilecek en uygun yer mukaddem haber olan فِئَةٍ دُرٌّ. Böylelikle sıfat-mevsuf ayrılmamış olur ve vüchatta değişiklik meydana gelir. Verş'in veçhi ikinci sırada yer alırken Kisâi ve Halefû'l Âşir'in kıraati en sonda yer alır. Böylelikle vüchat aşağıdaki gibi olur.

²⁴⁴ İbnü'l-Enbâri, *Kitâbu İzâhi'l Vakf ve'l-İbtidâ*, 537; Ebu'l-Berekât en-Nesefî, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, thk. Yusuf Ali Bedvi (Beyrut: Daru'l-Kelim et-Tayyib, 1998), 144.

²⁴⁵ el-İsra 17/110.

أَيَّ مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ

٢- _____ ب د ك ن جمع يع

نقله _____ ج

بين

بين - ح

٣- _____ ك

٤- _____ ن

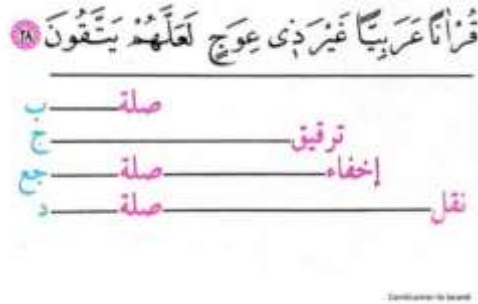
سكته _____ اماله - ف

٥- _____ اماله - ق

٣- _____ اماله - رخل -

Bir başka örnek de şu şekildedir:

“Biz onu, Allah'a karşı gelmekten sakınsınlar (ve anlamakta zorluk çekmesinler) diye hiçbir eğriliği bulunmayan Arapça bir Kur'ân olarak indirdik.”²⁴⁶ Ayetinde geçen “قُرْآنًا عَرَبِيًّا” bir sıfat tamlamasıdır ve Verş ile Ebû Câfer için عَرَبِيًّا kelimesinden alındığı takdirde tamlama ayrılmış olur ve mana bütünlüğü bozulur. Tamlamayı ayırmadan ibtidâ edecek olursak İbni Kesir'in veçhi Verş'ten sonra gelir ve vücuhat bu şekilde değişir ki aşağıdaki vücuhatta bu doğru bir şekilde yer almaktadır.

قُرْآنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِي عِوَجٍ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ (۲۸)

ب ح ك ن ف ر ي ع خ ل _____
 ب _____ صلاة _____
 ج _____ ترقيق _____
 د _____ صلاة _____ قُرْآنًا _____
 جع _____ اخفاء _____ صلاة _____

Örneklerde de görüldüğü üzere bu küçük dokunuşların anlam açısından ne kadar büyük bir değişim ifade ettiği anlaşılmaktadır.

3.2.2. Fiil, Fâil ve Meful'ün Ayrılması

Arapçada fiil cümlesi genel olarak fiil, fail ve mefulden oluşmaktadır. Bir fiil cümlesinde meful, failin gerçekleştirdiği eylemden müspet veya menfi olarak etkilenen ögedir. Mef'ulü belirtmeden fiil üzerinde durulması ya da meful'ün anlamını etkileyen ve onu şekillendiren faili

²⁴⁶ ez-Zümer 39/28.

belirtmeksizin mef'ul üzerinde gerçekleştirilen vakf uygun değildir. Fiilin failden ya da mefulden ayrı düşünülmesi ve bu durumda doğru bir sonuca gidilmesi uygun olmadığı gibi mümkün de değildir.²⁴⁷ Konu ile ilgili örnekler şu şekildedir:

لَقَدْ سَمِعَ الْمُؤْمِنُونَ لَئِن نُّزِّلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَنُنَاقِلُكَ بِهِ وَنَحْنُ نَعْتَدُ ۖ وَإِنَّا لَنَحْنُ الْعَاقِلُونَ ۗ

Ayetinde لَئِن نُّزِّلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ deyip durulması halinde ayetin devamıyla yapılan ibtidânın küfre düşme manası içermesinden dolayı söz konusu yerde ibtidâ yapılması uygun değildir. Kişi ayette ifade edilen manaya inandığı takdirde küfre düşmüş olur. Manasına inanmayıp söyleyen kişiden hikâye edildiğini bilerek vakfetse herhangi bir sorun teşkil etmez çünkü küfrü anlatan küfre düşmüş sayılmaz.²⁴⁹ Ancak vakfetmeyip sonraki ifadeyle kıraati devam ettirmek en doğrusudur. Küfre düşmüş bir kişinin okumasına benzeme ihtimalini ortadan kaldırmak için sesi kısmak gerekir. لَئِن نُّزِّلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ da yapılan vakf ise vakf-ı tâmdir. Nitekim kâfirlerin sözleri bitmiş Allah Teâla'nın kâfirleri anlatan ifadeleri başlamıştır.²⁵⁰

وَإِذْ يَقُولُ الْمُبَشِّرُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَمُتَّبِعُوهُمْ أَهْلًا وَمَأْتِلًا رَبِّكُمْ وَلَهُمْ فِيهَا مَعْرُوفٌ مَّا وَعَدْنَاهُمْ وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَمٌ لَّئِن نُّزِّلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَنُنَاقِلُكَ بِهِ وَنَحْنُ نَعْتَدُ ۖ وَإِنَّا لَنَحْنُ الْعَاقِلُونَ ۗ

“İman edenlerle karşılaştıkları zaman, “İnandık” derler.” Anlamına gelen لَئِن نُّزِّلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ da vakf yapıldığı takdirde istenilen mananın aksi meydana gelir ve mana onların iman etmeleri durumunu ortaya çıkarır. Ayette münafıkların kalpleri ile inanmadıkları halde dilleriyle ifade ettikleri “iman ettik” şeklindeki konuşmalarını “iman” olarak isimlendirdikleri görülür. Allah Teâlâ Nebîsine kalplerinin hakikatini ve onların iman etmedikleri halde imanı dille söylemelerinin hiçbir hakikati olmadığını ve bunun onlar tarafından müminleri alaya almak amacıyla yapıldığını bildirmiştir.²⁵² Bu başlık indirâc sistemine şu şekilde yansımaktadır:

²⁴⁷ İbni Hişâm, *Katrü'n-nedâ*, 57,329,366; Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 82.

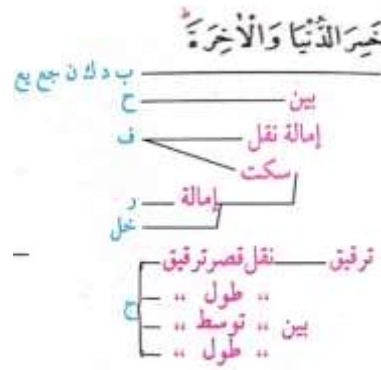
²⁴⁸ el-Âl-i İmrân 3/181.

²⁴⁹ Uşmûni, *Menârü'l-Hüdâ fî Beyâni'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, 1/13.

²⁵⁰ Uşmûni, *Menârü'l-Hüdâ fî Beyâni'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, 1/198.

²⁵¹ el-Bakara 2/14.

²⁵² Uşmûni, *Menârü'l-Hüdâ fî Beyâni'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, 1/84.

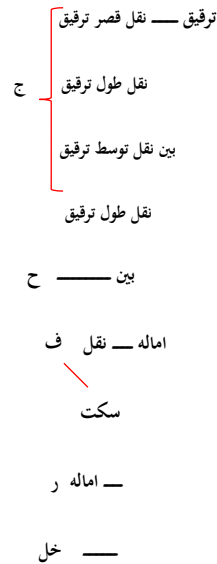

© All rights reserved.

“...Dünyayı da ahireti de kaybeder.”²⁵³ Anlamına gelen ayette خَيْرَ fiilinin mefulü olan لَيْسَ kelimesinden ayrılması uygun değildir. Ayet, fiili bırakmadan tilavet edilirse vücuhatta Verş'e ait vecihler Kâlun ve diğer imamlardan sonra yani ikinci sırada okunur. Bu şekilde, imâle yapan Hamza, Kisâi ve Halefü'l Âşir alt alta gelir ve imâleler birleşir. Keza Verş ve Ebû Amr'ın yaptığı beyne uygulaması da birbiri ardına gelmiş olur. Vücuhattaki değişiklik ise aşağıdaki gibidir:

خَيْرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ

ب د ك ن جع يع

Bir başka örnek ise şu şekildedir:

²⁵³ el-Hacc 22/11.

وَأَتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَيْرَ بِالرِّبَا	
ب ح يع	١
ب د جع	صله
ب ط	٢
ب	صله
ب ح	٥
ك	٣
ن	٤
ف	٥
ر خ ل	٣
	إمالة
	وسط بين
	طول فتح
	بين

CamScanner ile tarandı

“Yetimlere mallarını verin ve iyisinin yerine kötüsünü koyup değiştirmeyin...”²⁵⁴

anlamına gelen ayette fiili mefulünden ayırmadan ibtidâ etmek daha uygundur. Böylelikle vücuhatta Verş’in vecihleri birbiri ardına gelir ve hoş bir kompozisyon de elde edilmiş olunur. Değişiklikler aşağıdaki vücuhatta gösterildiği şekildedir.

وَأَتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَيْرَ بِالرِّبَا

ب ح يع _____ ١ _____

ب د جع _____ صلّه _____

ب ط _____ ٢ _____

ب _____ صلّه _____

_____ ٥ _____

_____ ٥ _____

ج _____ طول - فتح _____

_____ ٥ _____

ك _____ ٣ _____

ن _____ ٤ _____

ف _____ إمالة _____

ر خ ل _____ ٣ _____

²⁵⁴ en-Nisa 4/2.

فَإِنْ بَعَثَ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْآخَرَىٰ فَفَاتِلُوا الَّتِي تَبَغَىٰ حَتَّىٰ تَفِيءَ إِلَىٰ أَمْرِ اللَّهِ	
ب د جع يس	٣ تس ١
	ثاني
ب	٣
ك ن	٣
ح	١
	٣ تس ١
	ثاني
ط	٣
ف	٥
ق	٥
ر خ ل	٣
ج	٥
	٥ تس ١
	ثاني
ض	٥

“Eğer inananlardan iki grup birbirleriyle savaşılırsa aralarını düzeltin...”²⁵⁵

Anlamına gelen ayette fiilin fâilinden ayrılmaması daha evladır. Böylece vücuhatta meydana gelen değişiklik Verş'in veçhinin Ebû Amr'ın veçhinden önce yer alması şeklindedir. Bu da aşağıdaki vücuhatta gösterilmiştir.

فَإِنْ بَعَثَ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْآخَرَىٰ فَفَاتِلُوا الَّتِي تَبَغَىٰ حَتَّىٰ تَفِيءَ إِلَىٰ أَمْرِ اللَّهِ

ب د جع يس ٣ هـ هـ ١

ب ٣ هـ هـ ٣

ك ن ٣ هـ هـ ٣

ح ١

ج ٥ هـ هـ ١ نقل نقل بين

نقل نقل بين ٥ هـ هـ ١

ح ٣ هـ هـ ١ اماله بين

ط ٣ هـ هـ ٣

ف ٥ هـ هـ ٥ بين سكت اماله

ق ٥ هـ هـ ٥ تحقيق اماله

ر خ ل ٣ هـ هـ ٣

ض ٥ هـ هـ ٥ سكت اماله سكت اماله

3.2.3. Tekid ile Mükked'in Ayrılması

Tekid tabi olduğu kelimenin manasını güçlendiren anlamdaki kapalılığı gideren ve aynı irabı alan kelimedir.²⁵⁶ Dolayısıyla tekid ve mükked arası vakf yapılamaz. Konu ile ilgili örnekler şu şekildedir:

مَا كَانَ لِنَشْرِ أَنْ يُؤَيَّهَ اللَّهُ لَلْكِتَابِ وَالْحِكْمِ وَالنُّبُوَّةِ حَقٌّ وَلِلنَّاسِ كُنُوا عَادِلِينَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ كُنُوا رَبِّكُمْ الْقَتْلَ
تُعْتَمِدُونَ لَلْكِتَابِ وَالنُّبُوَّةِ حَقٌّ دَرَسُونَ²⁵⁷

“Allah’ın, kendisine Kitab’ı, hükmü (hikmeti) ve peygamberliği verdiği hiçbir insanın, “Allah’ı bırakıp bana kullar olun” demesi düşünülemez. Fakat (şöyle öğüt verir:) “Öğretmekte ve derinlemesine incelemekte olduğunuz Kitap uyarınca rabbâniler (Allah’ın istediği örnek ve dindar kullar) olun.” Anlamına gelen ayetin başındaki اللَّهُ لَلْكِتَابِ وَالْحِكْمِ وَالنُّبُوَّةِ حَقٌّ’dan ayetin son ifadesi olan وَأَنْتُمْ دَرَسُونَ’na kadar vakf yapılması uygun değildir. وَالنُّبُوَّةِ kelimesinde ise kendisinden öncesi ve sonrasıyla herhangi bir alaka bulunmadığından dolayı vakf yapılmaz zira devamında gelen ifade daha önceden geçmiş olan nefyi tekid etme amacıyla gelen bir cümledir. تُعْتَمِدُونَ lafzı ile cümle her ne kadar ayrılmış olsa da anlam olarak birbiri ile ilişkilidir çünkü cümlenin cümleye atfedilebilmesi için aralarında ortak bir noktanın olması şart koşulmuştur. فِي دِيَلْتَابِ يَشْعُرُ da olduğu gibi.²⁵⁸ Ayette de görüldüğü üzere cümlelerin birbirine bağlanabilmeleri için ortak bir nokta olması gerekir ki o da bu ayet için insanın varlığıdır. Birinci cümlede insana verilen faktörlerden ikinci cümlede ise insanın bu faktörler dâhilinde gerçekleştireceği söylemden bahsedilmektedir. Nitekim insan bu iki cümleyi anlam yönüyle birbirine bağlamaktadır. وَالنُّبُوَّةِ kelimesinde vakf yapıp وَأَنْتُمْ دَرَسُونَ lafzından ibtidâ edilirse “Hiçbir insana Allah’ın Kitab’ı, hükmü (hikmeti) ve peygamberliği vermesi mümkün değildir.” Anlamına gelir ki böyle bir aklen mümkün değildir.²⁵⁹

إِنَّ اللَّهَ لَا يَظُنُّ بِحَقِّ آلِ ذَرَّةٍ وَانْتِكَ حَرَمٍ قَوِيضٍ اِنْعَادًا وَيُؤْتِ مِنْ لَنْقُهُ أَجْرًا عَظِيمًا أَفَلَا يَفْتِ إِذَا مَحْنًا مِنْ كَلِّ أُمَّ قَبِيْشٍ يَدٍ وَمَحْنِ لَبِكَ
عُيْ مَوْءِشٍ يَدًا

“Şüphesiz Allah (hiç kimseye) zerre kadar zulüm etmez. (Yapılan) çok küçük bir iyilik de olsa onun sevabını kat kat arttırır ve kendi katından büyük bir mükâfat verir.” Anlamındaki ayetin

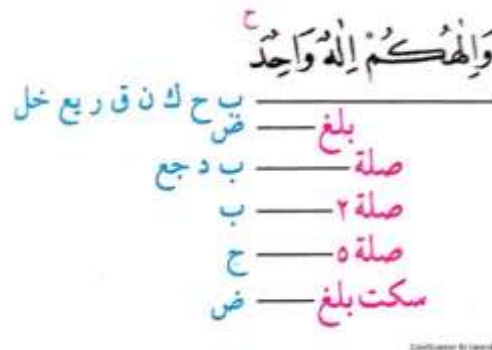
²⁵⁶ İbni Hişâm, *Katrü'n-nedâ*, 522-523.

²⁵⁷ el-Âl-i İmrân 3/79.

²⁵⁸ Uşmûni, *Menârü'l-Hüdâ fî Beyâni'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, 1/177.

²⁵⁹ İbrahim Tetik, *Vakf ve İbtidâ İlminin Âyetleri Anlamlandırmadaki Etkisi (Uşmûnî Bağlamında)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2012), 149.

son kısmında yer alan *فِيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا* da durulması halinde vakf-1 hasen gerçekleşmiş olur. Bazı alimler *أَجْرًا عَظِيمًا* da vakfetmenin uygun olmadığını çünkü ayet başlangıcı olan *فَلْيَتَّقِ* ve sonrasındaki ifadeler daha evvelkilerini tekid etmektedir. Anlam ise şu şekilde olmaktadır: “Allah Teâlâ bu dünyada kimseye zerre miktarı zulmetmez, her ümmetten birer şahit getirdiğimiz ahirette nasıl zulmeder?”²⁶⁰ Tekid ve müekkedind indirâc usulüne örnekleri ise şu şekildedir:

“Sizin ilahınız tek bir ilahtır...”²⁶¹ anlamındaki ayetteki tekid de koparılmaz. Vücuhatta ise Halef’in ilk veçhi son veçhinden hemen önce yazılması gereklidir. Söz konusu değişiklik aşağıda gösterildiği şekildedir.

وَاللَّهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ

ب د ك ن ق ر ي ع خ ل

ب — صلة

ح — صلة ٢

ك — صلة ٥

ن — بلغ

ق — سكت بلغ

²⁶⁰ Uşmûni, *Menârü'l-Hüdâ fî Beyâni'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, 1/212.

²⁶¹ el-Bakara 2/163.

بين _____ تغليظ صله ٥ _____ ١ _____ ١ _____ ج

ح _____ ١ _____ اسكان _____ ١ _____ ح

ط _____ ٢ _____ اسكان _____ ٢ _____ ط

اختلاس _____ ٢ _____

اماله _____ ٥ _____ ٥ _____ ف

س _____ ٣ _____ ٣ _____ س خل

ت _____ ٣ _____ اماله _____ ٣ _____ ت

سكت _____ ٥ _____ ٥ _____ ض

Bir başka örnek ise şu şekildedir:

إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ
 ب د ط ك ن جمع يع
 ف _____ ٥ _____ إمالة
 ر خل _____ ٣ _____
 ج _____ ٥ _____ تغليظ
 _____ ٥ _____ بين
 ي _____ ٣ _____ إدغام

Copyright © 2011

“Muhakkak ki, namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar...”²⁷² anlamındaki ayette de aynı şekilde ان ve haberinin ayrılması konunun başında da zikrettiğimiz üzere mana itibariyle ve gramer açısından doğru değildir. Dolayısıyla Hamza, Kisâi ve Halef’in vecihleri Sûsi’nin veçhinden sonra gelmelidir. Bu değişikliğin indirâc sistemine yansması şu şekildedir:

²⁷² el-Ankebût 29/45.

إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ

ب د ح ك ن ر ج ع ي خ ٣

تعليل ٥ ج

بين ٥

ادغام ٣ ي

اماله ٥ ف

٣ ر خ ل

3.2.5. İsmi/Haberi Olmadan كَانَ'de Vakfetmek

Arapçada كَانَ ve benzerleri ان ve kardeşlerinin aksine isimlerini ref haberlerini nasb ederler. كَانَ ve benzerleri sekiz adet fiil-i maziden oluşur. Bu sekiz fiil-i mazinin her birinin muzari ve ile emri de aynı işi yapar. Yani, isim cümlesi olan mübteda ve haberin önüne gelerek mübtedayı merfu haberi de mansub yapar. Bunlara nâkıs (eksik) fiiler de denir çünkü merfû ismiyle birlikte tek bir anlamı ifade etmeyip ikinci bir ismi istemeleridir.²⁷³

örnekte de görüldüğü üzere bu fiillerde isim, diğer fiillerde fail, haberde meful şeklinde hareke almaktadır. Fakat diğer fiillerin mefullerine bağlılığı bunların haberlerine bağlılığı kadar değildir. Yani bunlar haberleri olmadan bir anlam ifade edemezler.²⁷⁴ Konu ile ilgili ayetlere dair örnekleri inceleyelim.

إِنَّمَا تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا لَّئِيْلِكِيْدُلُ اللّٰهُ سِرِّيْهِمْ حَرِيْرَاتٍ وَّكَانَ اللّٰهُ فَخْرًا رَّحِيْمًا²⁷⁵

“Ancak tövbe edip inanarak erdemli işler yapanın durumu başkadır; Allah böylelerinin kötü hallerini iyiye çevirecektir. Allah çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.” Anlamındaki ayette كَانَ ifadesinde اللّٰهُ lafzında durmak vakf-ı kabihtir çünkü فَخْرًا onun haberidir. Keza فَخْرًا'da durulduğu takdirde de tam bir vakf gerçekleşmez zira رَّحِيْمًا onun sıfatıdır.²⁷⁶

وَقَالُوا لَوْلَا اِنَّآ لَمَرْءٌ مِّنْ اَنْبِيَاءٍ لَّسْ عَجْرٌ²⁷⁷

²⁷³ İbni Hişâm, *Katrü'n-nedâ*, 245.

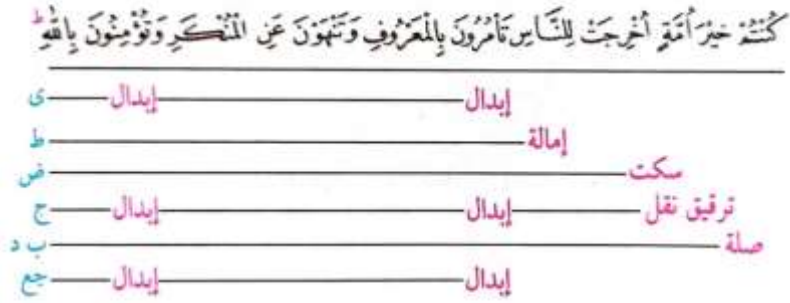
²⁷⁴ Akdağ, *Arap Dili Bilgisi*, 336-337.

²⁷⁵ el-Furkan 25/70.

²⁷⁶ İbnü'l-Enbâri, *Kitâbu İzâhi'l Vakf ve'l-İbtidâ*, 126.

²⁷⁷ el-Mülk 67/10.

“Şayet kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, şimdi şu alevli cehennem in mahkûmları arasında olmazdık!” diye de ilâve ederler.” Anlamındaki ayette iki kez zikredilen كُنْتُمْ da da vakf yapılması uygun değildir. Konu ile ilgili indirâc sistemindeki örnekler ise şu şekildedir:

CamScanner ile tarandı

“Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder, kötülükten meneder ve Allah'a inanırsınız...”²⁷⁸ Anlamındaki ayette كُنْتُمْ nin ismi كُنْتُمْ, haberi ise كُنْتُمْ' dir. Kendi içerisinde ise كُنْتُمْ isim tamlamasıdır. Haliyle tam bir mana ifade ifade etmesi için كُنْتُمْ ve haberi ile birlikte isim tamlamasını da ayırmamak gerekir. Bu durumda aşere tedrisatında “sıla yapanlar” Kâlun, İbn-i Kesîr ve Ebû Câfer, Ebû Amr'ın râvisi Dûri'den sonra, Hamza'nın râvisi Halef ise Verş'den sonra gelmelidir. Bu değişiklik aşağıdaki vücuhatta gösterildiği şekildedir:

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ

ب ط ك ن _____

ابدال _____ ابدال _____ ي

ط _____ اماله _____

ب د _____ صلة _____

جمع _____ ابدال _____

ج _____ ابدال _____ نقل _____ ترقيق _____

ض _____ سكت _____

²⁷⁸ el-Âl-i İmrân 3/110.

3.2.6. Muzaf ve Muzafun İleyh'in Ayrılması

Bir ismin anlamına açıklık kazandırmak için ikinci bir ismi ona izâfe etmeye (bağlamaya) izâfet denir. Birbirlerinin manalarını tamamlamak üzere iki ismin yan yana getirilmesiyle yapılan terkiptir. Arapçada bu isimlerden baştakine muzâf, ikincisine muzâfun ileyh, meydana gelen terkibe ise izâfet terkibi denir.²⁷⁹

صِبْغَةَ اللَّهِ وَمَنْ أَحْمَرُنْ مِنَ الصَّبْغَةِ وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ²⁸⁰

“Allah’ın boyasıyla boyandık. Boyaca O’ndan daha güzel olan kim vardır? Biz yalnız O’na kulluk ederiz” (deyin).” Ayetinde ilk gelen صِبْغَةَ kelimesinde vakf yapılmaz çünkü الله lafzına muzâftır.²⁸¹

وَمَثَلِ الْفَخْرِ بِكَ لَمْ يَخْرُجْ مِنْ رِيَابِ الْبَيْتِ لَمْ يَخْرُجْ مِنْ رِيَابِ الْبَيْتِ²⁸²

“Sabırlarına karşılık rabbinin İsrâiloğulları’na verdiği güzel söz yerine geldi.” Ayetinde الْفَخْرُ de vakf yapılmaz zira muzâf ve muzâfun ileyh birbirinden ayrılamaz.²⁸³

ح	ب ك ن ي ع	ب د ج ع	ب	ح	ف ر خ ل	ص	ج
وَأَخِرُ دَعْوِيهِمْ أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ	صلوة	صلوة	بين	إمالة	سكت	قصر ترفيق	توسط
							طول
							بين صلوة

“...Onların dualarının sonu da şudur: Hamd, âlemlerin Rabbi Allah’a mahsustur.”²⁸⁴ Anlamındaki ayette muzaf olan وَأَخِرُ ve muzafun ileyh olan دَعْوِيهِمْ kelimelerinin birbirlerinden ayrılmaları doğru değildir. Bu durumda vücuhatta Verş’in vecihleri Kâlun’un

²⁷⁹ İbni Hişâm, *Katrü’n-nedâ*, 461; Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 315.

²⁸⁰ el-Bakara 2/138.

²⁸¹ İbnü’l-Enbârî, *Kitâbu İzâhi’l Vakf ve’l-İbtidâ*, 119.

²⁸² el-A’râf 7/137.

²⁸³ İbnü’l-Enbârî, *Kitâbu İzâhi’l Vakf ve’l-İbtidâ*, 119.

²⁸⁴ el-Yunus 10/10.

vecihlerinden sonra gelir. ...Onların dualarının sonu da şudur: Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. Vücuttaki değişiklik aşağıda gösterildiği gibidir:

وَأَخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (۱۰)

ب ك ن يع	_____
ب د جع	_____ صلہ
ب	_____ ۲ صلہ
ج	_____ قصر ترقیق — صلہ ۵
	_____ توسط ترقیق - بین . صلہ ۵
	_____ طول ترقیق — صلہ ۵
	_____ بین - صلہ ۵
ح	_____ بین _____
ف ر خ ل	_____ امالہ
ض	_____ امالہ سکت

Bir başka örnek ise şu şekildedir:

	_____	وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلَىٰ آلَا تَعْدِلُوا
ب ح يع	_____ ۱	
ب ط	_____ ۲	
خ ف	_____ ۵	
ع	_____ ۴	
ر خ ل	_____ ۳	
ج	_____ ۵	توسط
	_____ ۵	طول
ك	_____ ۳	شَنَاٰنُ
ص	_____ ۴	
ب د	_____ ۱	صلہ
ب	_____ ۲	
جع	_____ ۱	شَنَاٰنُ

“...Bir topluluğa sizi Mescidi Haram'dan alıkoymaları dolayısıyla duyduğunuz kin sınırı aşmanıza sebep olmasın...”²⁸⁵ anlamına gelen ayette muzaf ve muzafun ileyih olan شَنَاٰنُ

²⁸⁵ el-Maide 5/8.

قوافلadesinin birbirinden ayrılması uygun değildir. Dolayısıyla vücuhatta Kisâi'nin vechi ve Âsım'ın râvisi Hafs Ebû Bekir b. Şûbe'den sonra gelir ve böylece Verş'in vecihleri de bir araya gelmiş olur. Bu değişiklik aşağıda yer aldığı gibidir:

وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا

ب ح ع ————— ١

ب ط ————— ٢

ج ف ————— ٥

ع ————— ٤

ر خ ل ————— ٣

ج ————— ٥ ————— توسط

٥ ————— طول

ك ————— ٣ ————— شَنَاٰنُ

ص ————— ٤

د ب ————— ١ ————— صلة

ب ————— ١

ج ع ————— ١ ————— شَنَاٰنُ

3.2.7. İstisna Olmadan Müstesna Minh'de Vakfetmek

İstisnâ edatından sonra gelen isim, önceki kısmın hükmünün dışında kalmakta ve mantıklı bir cümlenin meydana gelmesi için bu iki kısmın beraber değerlendirilme zarurietini doğurmaktadır. İstisna edatından sonra zikredilen isme müstesna; istisna edatından önce zikredilen isme ise müstesna minh denir. İstisna edatları: اِلْحْرَالِوٰى²⁸⁶ dır.

Türkçede de bu aynı şekildedir. “Arkadaşlar geldi” diyerek durulduğunda genel bir anlam ortaya çıkmakta daha sonra “ancak Ali...” ile ibtidâ yapıldığında ise anlamsız bir cümle meydana gelmektedir. Cümlenin doğru anlam ifade etmesi için ise, istisnâ edatının da cümleye katılarak, müstesnâ ve müstesnâ minh'in beraber kullanıldığı bir cümle kurmaktır ki buna göre anlam “Ali hariç arkadaşlar geldi” olur.

²⁸⁶ İbni Hişâm, *Katrü'n-nedâ*, 444; Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 247.

إِن أَنسَانَ لَفِي خُسْرٍ ۗ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَلَّوْا وُجُوهَهُمْ لِلصَّوْرِ ۗ

“İnsan gerçekten ziyandadır. Ancak iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlar, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler başkadır.” Anlamındaki ayette خُسْرٌ kelimesinde yapılan vakf, tam bir vakf değildir. O zaman anlam “tüm insanlar ziyan içindedir” gibi bir mana ortaya çıkar ki bu da ayetin anlamına terstir.²⁸⁷

وَلَقَدْ عَجَبْنَاكَ إِذْ رَأَيْتَكَ تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌ وَلَّىٰ مُجِرًا ۖ وَلَمْ يُخَيِّبْ عِبَادِيَا مُوسَىٰ تَخَفَ لَبِيٍّ أَيَّ خَافَلَدَيِ الْكُفْرَانِ ۗ مَنْ ظَمَّ ثَمَّ
بَدَلٌ خُرْبٌ لَبَّ عَسُوٌّ فِئَلِي فَخُوٌّ رَجِيْمٌ²⁸⁹

“Ey Mûsâ, korkma! Benim katımda peygamberler korkmazlar” anlamında يَا مُوسَىٰ ’yı istisna edatı okuyan için vakf yoktur. Zira istisna edatı ile ibtidâ yapılmaz. İstisna edatından ibtidâyâ cevaz verenler الا edatını كُن manasında kabul edenlerdir. Ayetin ise takdîri لَكُنْ مِنْ ظَمٍ مِنْ غَيْرٍ edatını كُن manasında kabul edenlerdir. Ayetin ise takdîri لَكُنْ مِنْ ظَمٍ مِنْ غَيْرٍ edatını كُن manasında kabul edenlerdir. Ayetin ise takdîri لَكُنْ مِنْ ظَمٍ مِنْ غَيْرٍ edatını كُن manasında kabul edenlerdir. Ayetin ise takdîri لَكُنْ مِنْ ظَمٍ مِنْ غَيْرٍ edatını كُن manasında kabul edenlerdir. Bu Ferrâ’nın görüşüdür ve nahiv alimleri buna cevaz vermemektedirler.²⁹⁰ Söz konusu başlığın indirâc sistemindeki örnekleri şu şekildedir:

حرف	عدد	نوع	عدد
ب	٢	إبدال	١
د	٢	إبدال	٢
ط	٢	إبدال	٥
ج	٥	نقل	٥
ق	٥	سكت	٥
ض	٥	نقل	٥
ك	٣	سكت	٣
ر	٣	سكت	٣
ن	٤	سكت	٤

“Onlar (böyle davranmakla), bulut gölgeleri içinde Allah’ın (azabının) ve meleklerin kendilerine gelmesini ve işin bitirilmesini mi bekliyorlar?...”²⁹¹ anlamındaki ayette istisna edatının bırakılmaması daha uygundur. Bu durumda indirâc’ta vecihlerin sırasına ilişkin; Sûsi

²⁸⁷ el-Asr 103/2-3.

²⁸⁸ İbnü’l-Enbârî, *Kitâbu İzâhi’l Vakf ve’l-İbtidâ*, 131.

²⁸⁹ Neml 27/10-11.

²⁹⁰ Uşmûni, *Menârü’l-Hüdâ fî Beyâni’l-Vakf ve’l-İbtidâ*, 1/568.

²⁹¹ el-Bakara 2/210.

ve Ebû Câfer'in vechi Verş'in veçhinden sonra, Hamza'nın râvisi Hallad da diğer râvisi Halef'ten sonra gelir. Söz konusu değişiklik aşağıdaki vücuhatta gösterildiği şekildedir:

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ

۱ ————— ۲ ————— ب د ط يع

۲ ————— ۲ ————— ب ط

۵ ابدال ————— ۵ ————— نقل — ج

۱ ابدال ————— ۲ ————— ي

۲ بكسر التاء — جمع

۳ ————— ۳ ————— ك ر خ ل

۴ ————— ۴ ————— ن

۵ بلغ ————— ۵ ————— نقل — ص

— سكت

۵ ————— ۵ ————— نقل — ق

— سكت

3.2.8. Tefsirsiz Müfesserun Anh'de Vakfetmek (Temyiz)

Muhtelif manalar kastedilmeye elverişli öncesinde gelen isimden asıl maksadın ne olduğunu açıklamak üzere zikredilen mansûb ve nekre isme “temyiz” denir. Temyizin açıklanmış olduğu bir önceki isme ise mümeyyez adı verilir.²⁹² Örneğin اشتهيت اتيق نعبا (Bir kilo üzüm aldım.) cümlesinde اتيق ile ne kastedildiğinin anlaşılması mümkün değildir. Ancak نعبا lafzını ilave ettiğimizde cümleden müphemlik kalkar. Bu nedenle cümledeki نعبا lafzına temyiz, اتيق gibi müphem bir lafza da mümeyyez adı verilir. Konu ile ilgili örnekler şu şekildedir:

ان الذين كفروا وهتوا وهم لفنا اولين نهبال من احد هم ملء ارض دنبا اول وقت ديبه اولئك هم عذاب اليم ومال هم من نصرين²⁹³

“Evet, inkâr edip de kâfir olarak ölenler var ya, onların hiç birinden -kendini kurtarmak için dünya dolusu altın verecek olsa dahi- asla kabul edilmeyecektir. Onlar için elem veren bir

²⁹² İbni Hişâm, *Katrü'n-nedâ*, 433; Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 223.

²⁹³ el-Âl-i İmrân 3/91.

بلغ ————— ٥ اسقاط
 ٣ اسقاط
 ض { ١ اسقاط
 ٥ تسهيل
 ١ تسهيل

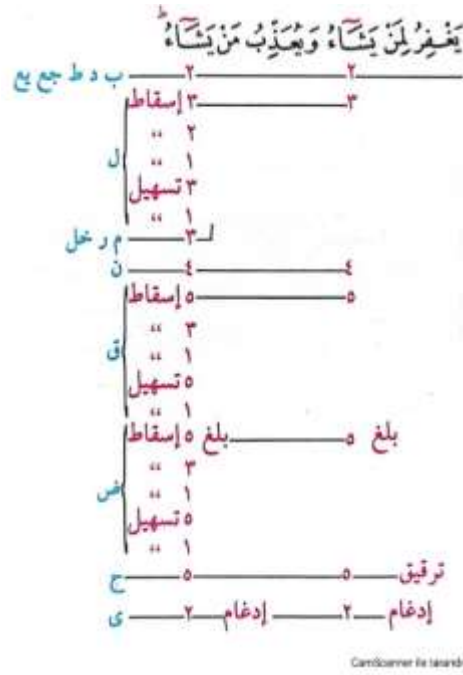
سكت ————— بلغ ————— ٥ اسقاط
 ٣ اسقاط
 ض { ١ اسقاط
 ٥ تسهيل
 ١ تسهيل

غنه ————— ٥ اسقاط
 ٣ اسقاط
 ق { ١ اسقاط
 ٥ تسهيل
 ١ تسهيل

٣ اسقاط
 ٢ اسقاط
 ل { ١ اسقاط
 ٣ تسهيل
 ١ تسهيل

٣ ————— ٣ ————— م ر خل

٤ ————— ٤ ————— ن

“...Dilediğini bağışlar, dilediğine azab eder...”³⁰² anlamındaki ayette “dilediği kimseyi” anlamındaki لِمَن يَشَاءُ ism-i mevsul ve sılasını birbirinden ayırmak uygun değildir. Dolayısıyla buradan ibtidâ edildiği takdirde Asım’ın rivayetinden sonra Halef’in veçhi gelir. Tam bir ibtidâ ile tilavet edilecek olursa ayetin başında yer alan fiili de bırakmamak gerekir. Bu durumda Kâlun’un veçhinden sonra Verş ve Sûsi alınır. Hamza’nın veçhi ise yukarıda bahsedildiği şekildedir. Söz konusu değişiklik aşağıda gösterildiği şekildedir:

يَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ

ب ح ————— ٢ ————— ٢ —————

ج ————— ٥ ————— ٥ ————— ترقيق

ي ————— ادغام ٢ ————— ادغام ٢ —————

٣ اسقاط
 ٢ اسقاط
 ١ اسقاط
 ٣ تسهيل
 ١ تسهيل

³⁰² el-Âl-i İmrân 3/129.

	۳	۳	م ر خ ل
	۴	۴	ن
	۵	۵	بلغ ۵ اسقاط
}	۳	۳	اسقاط
	۱	۱	اسقاط ض
	۵	۵	تسهیل
	۱	۱	تسهیل
	۵	۵	اسقاط
}	۳	۳	اسقاط
	۱	۱	اسقاط ق
	۵	۵	تسهیل
	۱	۱	تسهیل

3.2.10. Harfi Cer İle Müteallakı'nın Ayrılması

Harfi cerler isimlerden önce gelerek sonlarını cer ederler. *با من لى عن لى فى ك اف ح تى* şeklinde 20 tanedirler. Cer harfleri, önlerinde gelen isimlerle beraber tam bir anlama sahip değildirler. Anlamlarının tam olması için bir kelimeye bağlanmaları yani anlam yönünden o kelimeyle birlikte düşünölmeleri gerekir.³⁰³

فبى أنى أ ر ض و مُ من ب ع د ق ح ه م س رى قى ون ف ي ب ض ع س ر ه ن لله أ م ر من ق ل و من ب ع د ق و ه ذ ف ر ح أ ل م و ن ب ن ص ر لله
ي ن ص ر م ن و ش آء و ه و أ ل ع ز ل ر ح م³⁰⁴

“Rumlar, (Arapların bulunduğu bölgeye) en yakın bir yerde yenilgiye uğradılar. Hâlbuki onlar, bu yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip geleceklerdir.” Anlamındaki ayetlerde *سرى قى ون* terkinin başındaki harf-i cer bir önceki ayetin sonunda gelen cümlesine taalluk ettiğinden ve car ile mecrurun arası ayrılamayacağından dolayı ayetler arası vakf yapılması uygun değildir.³⁰⁵

³⁰³ İbni Hişâm, *Katrü'n-nedâ*, 456; Akdağ, *Arap Dili Bilgisi*, 487.

³⁰⁴ er-Rum 30/3-5.

³⁰⁵ en-Nesefî, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, 68690.

ه آثارِ اماله _____ سكت _____ ف

ق _____

سكت ه آثارِ _____ سكت _____ ض

ت _____ آثارِ اماله _____

وَمِنْ آبَائِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَإِخْوَانِهِمْ

٢ _____ ب ح يع
٢ صله _____ ب د جع
٣ _____ ك ر خل
٤ _____ ن
٥ _____ ف
نقل ه _____ تسهيل
توه _____ ح
طه _____ سكت ه
تسهيل _____ ض

“Babalarından, çocuklarından ve kardeşlerinden bir kısmını da...”³¹⁰ Anlamına gelen ayette harfi cer müteallakından ayrılamaz. Vücuhatta ise sadece Verş’in veçhi Kâlun’un ikinci veçhinden hemen sonra gelir. Bu durumda Nâfi ve Hamza’nın kiraatleri bir araya gelmiş olur. Vücuhat aşağıdaki gibidir.

وَمِنْ آبَائِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَإِخْوَانِهِمْ

٢ _____ ب ح يع

٢ - صله _____ ب د جع

نقل _____ ه

نقل توسط _____ ه ج

نقل طول _____ ه

٣ _____ ك ر خل

٤ _____ ن

٥ _____ ف

تسهيل

سكت ه _____ ض

تسهيل

³¹⁰ el-Enam 6/87.

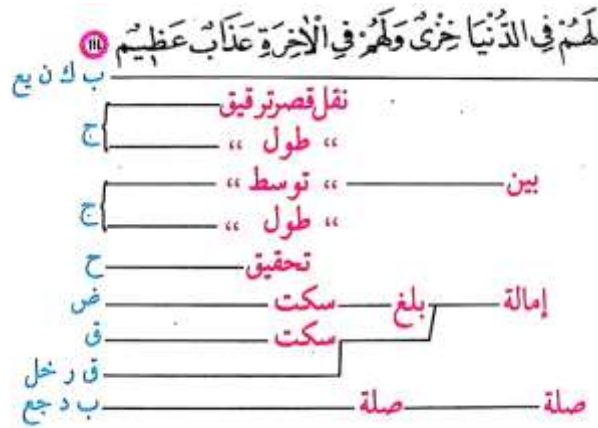
3.2.11. Mübtedâ ile Haberinin Ayrılması

İsim cümlesi iki isimden meydana gelir. Birincisine kendisiyle cümle başladığı için mübtedâ, ikincisine de mübtedâdan söz ettiği için haber denir.³¹¹ Aralarında amil-mamul ilişkisi olduğundan, muhtelif bir cümle ile fasıl caiz değildir.

لَقَدْ أَتَيْنَاكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَقَفْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَأَنْفُسٍ وَلِئَمَّ رَاتٍ وَيَسِّرِ الصَّرِيحِينَ لَئِنِ إِذَا لَصَرِيكُكُمْ
مُحْرِبٌ تَقَالُوا إِنَّ اللَّهَ وَإِنَّا لِلَّهِ رَاجِعُونَ أُولَئِكَ نَجِي مِمَّا صُرِّفَتْ مِنْ بَيْنِهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ مُمْ لَمْ تُكْفَدُونَ³¹²

“Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınavacağız. Sabredenleri müjdele! Onlar; başlarına bir musibet gelince, "Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aitiz ve şüphesiz O'na döneceğiz" derler. İşte rableri katından rahmet ve merhamet onlarıdır. Doğru yola ulaştırılmış olanlar da işte bunlardır.” Anlamına gelen ayetlerde الصَّرِيحِينَ cümlesinde vakf yapıp لَئِنِ den ibtidâ edildiği takdirde أُولَئِكَ haber kabul edilmiş olur.

Bu durumda anlam: “Başlarına bir musibet gelince, Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aitiz ve şüphesiz O'na döneceğiz diyenler, İşte Rableri katından rahmet ve merhamet onlarıdır. Doğru yola ulaştırılmış olanlar da işte bunlardır.” Şeklinde olur. Şu da var ki لَئِنِ إِذَا لَصَرِيكُكُمْ مُمْ ayeti الصَّرِيحِينَ cümlesindeki sabrı ifade ettiği için racih olan görüş الصَّرِيحِينَ cümlesi üzerinde vakf yapılmaması yönündedir.³¹³

³¹¹ İbni Hişâm, *Katrü'n-nedâ*, 229; Akdağ, *Arap Dili Bilgisi*, 316.

³¹² el-Bakara 2/155-157.

³¹³ İbnü'l-Enbârî, *Kitâbu İzâhi'l Vakf ve'l-İbtidâ*, 537; en-Nesefî, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, 144.

Kur'an'dır.” Ayetidir. Bu ayetin de son lafzı olan *مَكِّيِّم* de vakf edilmez zira diğer ayetin başındaki *هَافِي* ceri *قُرْآنٌ* kelimesinin sıfatına müteallıktır.³¹⁷ Aynı şekilde “*Korunmuş*” manasına gelen *مَكِّيُّونَ* da da vakf yapılamaz. Nedeni ise *مَكِّيُّونَ* dan sonra gelen cümlenin ya Kur’ân ya da kitap kelimelerinin sıfatı olmasıdır. Hal böyle olunca “O Kur’ân’a ancak tertemiz olanlar dokunabilir”, ikincisi de “O kitaba ancak tertemiz olanlar dokunabilir” şeklinde iki mana çıkar.

فِيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُحْسِنُ الْمُنُفِّرِينَ وَالْمُجْرِمُونَ مَالِ الْيَتِيمَا غَيْرَ سَاعٍ كَذَلِكَ وَلِيُؤْتِكُونَ³¹⁸

“*Kıyamet koştığı gün, günahkârlar, (dünyada) ancak pek kısa bir süre kaldıklarına yemin ederler. İşte onlar, (dünyada da haktan) böyle döndürülüyorlardı.*” Anlamındaki âyette kasem olan *يُحْسِنُ* ile cevabı *مَالِ الْيَتِيمَا* arasını ayırmamak için vakf yapılmamaktadır.³¹⁹

وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا فَلَعَصَفَاتٍ عَجْفًا وَاللَّيْلَ رَاتٍ شُرَّافًا فَكَفَّارِقَ أَفْئَاتٍ ذِكْرًا غُدْرًا أُونُ ذُرًّا لِمَا تُوَعِّدُونَ لَوَقْعٍ³²⁰

“*Art arda gönderilenlere, kasırğa gibi esenlere, hakkıyla yayanlara, hakkıyla ayıranlara, özür ya da uyarı olmak üzere öğüt bırakanlara andolsun ki, uyarıldığınız (Kıyamet) mutlaka gerçekleşecektir.*” Anlamına gelen 1-6 ayetler arası kasem, 7. ayet olan *لِمَا تُوَعِّدُونَ لَوَقْعٍ* ise kasemin cevabı olduğundan vakf yapılamaz.³²¹

3.2.13. Ceza Cümlesi Olmadan Şart Cümlesi Üzerinde Vakfetmek

Arapçada şart cümlesi cevap cümlesinden önce gelir, mâzi ve muzârî ile başlayan haber cümlelerinden oluşur. Cevap cümlesi ise şart cümlesinden sonra gelir ve “ceza” olarak da adlandırılmaktadır. Cevap cümlesi mazi, müzari ile başlayan fiil cümlesi olabileceği gibi nefy, nehy, istifhâm, istikbâl ifade eden ve câmid fiillerden de gelebilir, öyle ki isim cümlesi de olabilir. Cevap cümlesinde ifade edilenler daha önce şarta bağlanmış olan durumların bir sonucudur. Bu sebep sonuç ilişkisinden dolayı şart ve cevabın vakf yapılarak ayrılması uygun değildir.³²²

³¹⁷ Mahmud Sâfi, *el-Cedvel fî İ'râbi'l-Kur'âni ve Sarfihî ve Beyânihî* (Beyrut: Dâru'r-reşîd, ts.), 14/127-128.

³¹⁸ er-Rum 30/55.

³¹⁹ en-Neseî, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, 707.

³²⁰ el-Mürselat 77/1-7.

³²¹ en-Neseî, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, 584-585.

³²² İbni Hişâm, *Katru'n-nedâ*, 475; Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 304-305.

وَمَنْ يُهَاجِرْ يَهَيِّجْ يَدَيْهِ اللَّهُ فِي رِزْقٍ مَّا رَزَقَهُ اللَّهُ وَرِزْقٌ مَّا رَزَقَهُ اللَّهُ وَرِزْقٌ مَّا رَزَقَهُ اللَّهُ
فَقَدْ قَرَعَ أَجْرَهُ عِندَ اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ فَخُورًا رَحِيمًا³²³

“Kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek çok yer de bulur, genişlikte” anlamına gelen وَمَنْ يُهَاجِرْ يَهَيِّجْ يَدَيْهِ اللَّهُ فِي رِزْقٍ مَّا رَزَقَهُ اللَّهُ ayetinde vakfedilmesi sonrasında ise şart ile başlanması halinde vakf-ı hasen gerçekleşmiş olur.³²⁴ Aralarındaki lafız itibarıyla olan bağ sona ermekle beraber anlam ilişkisi devam etmektedir. وَمَنْ يُهَاجِرْ يَهَيِّجْ يَدَيْهِ اللَّهُ terkiibine kadar vakf yapılamaz çünkü tam bir vakf söz konusu değildir. Bu durumda mana, “Kim Allah’a ve Peygamberine hicret etmek amacıyla evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse, şüphesiz onun mükâfatını vermek Allah’a aittir/düşer.” Şeklinde olur. Ayrıca وَرِزْقٌ مَّا رَزَقَهُ اللَّهُ ve وَرِزْقٌ مَّا رَزَقَهُ اللَّهُ kelimelerinde de vakf edilmesi uygun değildir zira şartın cevabı olan “Muhakkak onun mükâfatını vermek Allah'a aittir” anlamına gelen اللَّهُ عِندَ أَجْرِهِ عِندَ اللَّهِ cümlesi henüz gelmemiştir.³²⁵

وَإِذْ أَخْبَلْنَا لَكُمْ أَمْثَلَكُمْ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ الْكُتُبَ وَالْحَقَّ وَالْحَقَّ وَالْحَقَّ وَالْحَقَّ وَالْحَقَّ وَالْحَقَّ وَالْحَقَّ وَالْحَقَّ وَالْحَقَّ وَالْحَقَّ
تَقُولُونَ لِيَاءَ اللَّهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مَوْجِبِينَ³²⁶

وَأِذْ أَخْبَلْنَا لَكُمْ أَمْثَلَكُمْ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ الْكُتُبَ وَالْحَقَّ وَالْحَقَّ وَالْحَقَّ وَالْحَقَّ وَالْحَقَّ وَالْحَقَّ وَالْحَقَّ وَالْحَقَّ وَالْحَقَّ
تَقُولُونَ لِيَاءَ اللَّهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مَوْجِبِينَ³²⁶ da yapılacak olan vakf hatalıdır. Çünkü ayetin devamı cevabı mahzup olan şart cümlesidir. Anlam ise şu şekilde olur: “Şayet Allah’ın size indirdiğine iman edenlerseniz niçin Allah’ın peygamberini öldürdünüz?”. Bu cümle öncesindeki ayette geçen şu ifadeleri tekid etme amacıyla zikrolunmuş bir cümledir: “Onlara, “Allah’ın indirdiğine (Kur’an’a) iman edin” denilince, “Biz sadece bize indirilene (Tevrat’a) inanırız” deyip, ondan sonra geleni (Kur’an’ı) inkâr ederler. Hâlbuki o, ellerinde bulunanı (Tevrat’ı) tasdik eden hak bir kitaptır.” Ayrıca أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مَوْجِبِينَ cümlesindeki أَنْ nafiye anlamındaki مَّا olduğuna dair bir görüş de bulunmaktadır. Anlam bu durumda şöyle olur: “Sizden sadır olan imanla çeliştiğinden dolayı siz tam manasıyla iman etmiş değilsiniz.”³²⁷

قُلْ رَبِّ ائْتِنِي بِآيَاتِهِ مِمَّا يَخْتَارُ رَبِّ ائْتِنِي بِآيَاتِهِ مِمَّا يَخْتَارُ رَبِّ ائْتِنِي بِآيَاتِهِ مِمَّا يَخْتَارُ رَبِّ ائْتِنِي بِآيَاتِهِ مِمَّا يَخْتَارُ³²⁸

³²³ en-Nisa 4/100.

³²⁴ İbnü'l-Enbâri, *Kitâbu İzâhi'l Vakf ve'l-İbtidâ*, 604.

³²⁵ Uşmûni, *Menârü'l-Hüdâ fî Beyâni'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, 1/223.

³²⁶ el-Bakara 2/91.

³²⁷ Uşmûni, *Menârü'l-Hüdâ fî Beyâni'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, 1/104.

³²⁸ el-Müminûn 23/93-94.

“De ki: ‘Ey Rabbim! Onlara yöneltilen tehditleri bana mutlaka göstereceksen...’”³²⁹ anlamındaki رَبِّفَالْ رِبِّ اِمْتُونِي مَا يُوعَدُونَ vakf yapılamaz. Çünkü sonrasında gelen رَبِّفَالْ رِبِّ اِمْتُونِي مَا يُوعَدُونَ...beni o zalim milletin içinde bulundurma!” ayeti اِم şartının cevabıdır. İlk ayette geçen اِم , şart olan اِن ile ona bitişen اِم bu konuda ihtilaflıdır. Atıf için gelen اِم edatı ise tek bir kelimedir. Ayetin başında gelen رَبِّ kelimesi münâdâdır, şart ve cevap arasında bulunan bir itiraziyyedir.³³⁰

“...Onları yurtlarından çıkarmak size haram olduğu halde (hem çıkarıyor hem de) size esirler olarak geldiklerinde fidye verip onları kurtarırsunuz.”³³¹ Anlamındaki ayette اِنْ şart edatının cümleden koparılması uygun olmaz. Dolayısıyla vücühatta bir takım değişiklikler hâsıl olur. Ayet şart edatından ibtidâ edildiği takdirde Ebû Câfer’in veçhi en sonda yer alır. Söz konusu değişiklik aşağıda verildiği şekildedir:

وَأَنْ يَأْتُوَكُمْ أَسَارَى تَفَادُوهُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ

ب _____ اسكان _____ ب

ن _____ ضم _____ ن

ك _____ تَفَادُوهُمْ _____ ك

ط _____ اسكان _____ ط

خل _____ _____ خل

ر _____ اسكان _____ ر

³²⁹ el-Müminûn 23/93.

³³⁰ Uşmûni, Menârü'l-Hüdâ fî Beyâni'l-Vakf ve'l-İbtidâ, 1/530.

³³¹ el-Bakara 2/85.

- ق _____ اَسْرِي اِمَالَه - تَقْدُوهُمْ _____
- ب _____ صَلَه - اِسْكَان _____ صَلَه _____ ب
- د _____ تَقْدُوهُمْ صَلَه _____ صَلَه _____ د
- ب _____ صَلَه ٢ - اِسْكَان _____ صَلَه ٢ _____ ب
- ابدال صَلَه ٥ بين _____ صَلَه ٥ - تَرْقِيق - ج
- ابدال _____ اِمَالَه _____ تَقْدُوهُمْ _____ اِسْكَان _____ ي
- بَلِغ - اَسْرِي اِمَالَه - تَقْدُوهُمْ _____ ض
- بَلِغ سَكَت اَسْرِي اِمَالَه - تَقْدُوهُمْ _____ سَكَت
- ابدال صَلَه _____ صَلَه - اِسْكَان _____ صَلَه _____ جع

3.2.14. İstifham Cümlesi Olmadan İstifham Edatı Üzerinde Vakfetmek

İsim veya fiil cümlelerinin başlarına gelerek bu cümlelere “soru” anlamı kazandıran edatlara istifham edatları denir. İstifham edatlarını şu şekilde sıralayabiliriz; الهمزة وهل وما ومن الهمزة وهل وما ومن. 332 Her istifhâm edatının kendine has bir anlamı bulunmakta ve bu anlama göre soru sorulmaktadır.

فَلَمَّا آرَتْ لَهَا بُرْسًا وَوَالِدًا وَالْوَالِدُ يَأْتِي الْوَالِدَ بِمَا لَمْ يَدْعُوا بِهِ 333

“Bunun üzerine Meryem çocuğu işaret etti. “Beşikteki bir çocukla nasıl konuşuruz?” dediler.” Anlamındaki ayette istifham edatı olan “وَالِدًا” de vakf yapılamaz. 334

وَلَكُمْ أَلْفُ أَلْفٍ مِّن قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ هَلْ تَحْسِبُونَهُمْ فِي هُمْ مِنْ أَحَدٍ أَوْ تَسْمَعُونَ لَهُمْ رِكْرًا 335

“Biz, onlardan önce nice nesilleri helâk ettik. Sen, onların herhangi birinden (bir varlık emâresi) hissediyor veya cılız da olsa bir ses işitiyor musun?” anlamındaki ayette yine istifham edatı olan هَلْ’de vakf yapılmaması gereklidir. Aynı şekilde tüm istifham edatlarında vakf yapılması hiçbir ayet için uygun değildir. 336 Konu ile ilgili indirâca dair örnekler ise şu şekildedir:

332 Mustafa Emin - Ali El Cârîm, *en-Nahvü'l Vâzih fi'l Kavâidi'l-Lügati'l-Arabiyye* (Dâru'l Kamâdî, 1439), 450.

333 el-Meryem 19/29.

334 İbnü'l-Enbârî, *Kitâbu İzâhi'l Vakf ve'l-İbtidâ*, 135.

335 el-Meryem 19/98.

336 İbnü'l-Enbârî, *Kitâbu İzâhi'l Vakf ve'l-İbtidâ*, 135.

وَهَلْ أَتَيْكَ حَدِيثُ مُوسَى ﴿٩﴾
 ب د ك ن ج ع
 ج بين
 ف ر خ ل إمالة إمالة
 ج نقل
 بين
 سكت إمالة إمالة
 ض

“*Mûsâ'nun haberi sana ulaştı mı?*”³³⁷ manasına gelen ayetteki istifham edatını ayırmak ayetin ibtidâsı için uygun değildir. Dolayısıyla bu edat bırakılmadığı takdirde vücuhatta şu değişiklik meydana gelir: Verş'in ikinci veçhi ilk veçhinin hemen akabinde gelir. Bu değişiklik aşağıdaki vücuhatta verilmiştir.

وَهَلْ أَتَيْكَ حَدِيثُ مُوسَى (٩)

ب د ك ن ج ع خ ل _____

ح بين

ج نقل بين _____

نقل بين _____ بين

سكت اماله _____ اماله ض

_____ اماله _____ اماله ق ر خ ل

³³⁷ et-Taha 20/9.

قَالُوا يَا شُعَيْبُ أَصْلُوكَ تَأْمُرُكَ أَنْ نَتْرَكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ

أَصْلُوكَ _____ ٢-١-١-٢ _____ ب د ط بع

ب ط _____ ٢-٢-٢-٢ _____

مَا نَشَاءُ ٣-٣-٣-٣ اسقاط

٢ اسقاط

١ اسقاط

مَا نَشَاءُ ٣ تسهيل

١ تسهيل

مَا نَشَاءُ ٣ اسكان الواو

ل ٢ اسكان الواو

١ اسكان الواو

مَا نَشَاءُ ٣ اشمام

٢ اشمام

١ اشمام

مَا نَشَاءُ ١ روم

م _____ ٣ _____

ص _____ ٤-٤-٤-٤ _____

تغليب ابدال _____ ٥-٥-٥-٥ نقل

ج { _____ ٥-٥-٥-٥ نقل

_____ ٥-٥-٥-٥ طول

ي _____ ٢-١-١-٢ _____ ابدال

ع _____ ٤-٤-٤-٤ _____ أَصْلُوكَ

مَا نَشَاءُ ٥-٥-٥-٥ اسقاط

٣ اسقاط

١ اسقاط

مَا نَشَاءُ ٥ تسهيل

	١ تسهيل	
مَا نَشَاؤُ	٥ اسكان الواو	
ف	٣ اسكان الواو	
	١ اسكان الواو	
مَا نَشَاؤُ	٥ اشمام	
	٣ اشمام	
	١ اشمام	
مَا نَشَاؤُ	١ روم	
مَا نَشَا	سكت	٥ اسقاط
	٣ اسقاط	
	١ اسقاط	
مَا نَشَاهُ	٥ تسهيل	
	١ تسهيل	
مَا نَشَاؤُ	٥ اسكان الواو	
ض	٣ اسكان الواو	
	١ اسكان الواو	
مَا نَشَاؤُ	٥ اشمام	
	٣ اشمام	
	١ اشمام	
مَا نَشَاؤُ	١ روم	
رخل	٣	٣

وَأَذَقَ آلَ إِبرَاهِيمَ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

ب ح م ن ر ي ع خ ل _____

ف - نقل -

سكت -

ب د ج ع _____ صلة

ج { نقل قصر _____ نقل قصر _____ نقل _____ نقل قصر
نقل توسط _____ نقل توسط _____ نقل _____ نقل توسط

نقل طول _____ نقل طول _____ نقل _____ نقل طول

ض - نقل - _____ بلغ _____

سكت -

ض - نقل - _____ سكت _____ سكت _____ سكت بلغ _____

سكت

ك _____ اِنْبَاهَامَ

3.2.16. Nefy Edatlarında Vakfetmek

Her dilde olduğu gibi Arpaçada da, bir isim veya fiil cümlesine olumsuzluk anlamı kazandırmak üzere çeşitli edatlar kullanılır. Bu edatlardan nakıs fiil durumunda olan ve isim cümlesini olumsuz yapan ليس dışındaki tüm olumsuzluk edatları harf kabul edilmektedir. Arapçadaki olumsuzluk edatları ise şu şekildedir: ما، لم، لم ي، و³⁴²

وَأَذَقَ آلَ إِبرَاهِيمَ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ³⁴³

“Onlara “Yeryüzünde düzeni bozmayın” denildiğinde, “Hayır, biz yalnızca ıslah edenleriz” derler.” Anlamındaki ayette “لَا” da vakf yapılmaz. Zira meczûm edatları tek bir cümle konumundadır.³⁴⁴ (§)

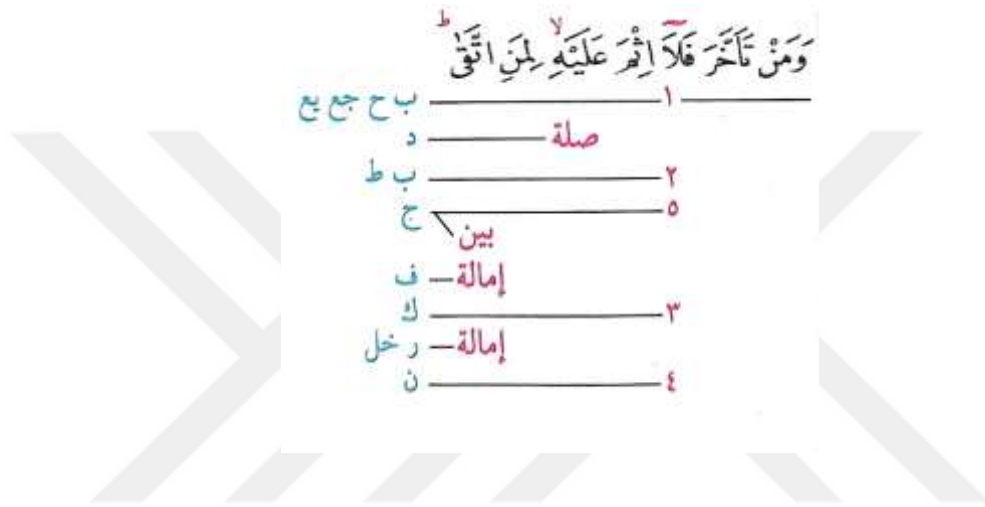
³⁴² İbni Hişâm, *Katrü'n-nedâ*, 367-369.

³⁴³ el-Bakara 2/11.

³⁴⁴ İbnü'l-Enbârî, *Kitâbu İzâhi'l Vakf ve'l-İbtidâ*, 139.

قَالَتِ اَغْرَابُ اَهْلِ الْاَقْلَامِ وَغُرَابُ الْاَقْلَامِ وَاللَّيْلَةُ الْاَقْلَامُ وَاللَّيْلَةُ الْاَقْلَامُ وَاللَّيْلَةُ الْاَقْلَامُ
اَغْرَابُ الْاَقْلَامِ الْاَقْلَامُ الْاَقْلَامُ الْاَقْلَامُ الْاَقْلَامُ الْاَقْلَامُ الْاَقْلَامُ الْاَقْلَامُ الْاَقْلَامُ
اَغْرَابُ الْاَقْلَامِ الْاَقْلَامُ الْاَقْلَامُ الْاَقْلَامُ الْاَقْلَامُ الْاَقْلَامُ الْاَقْلَامُ الْاَقْلَامُ

“Bedeviler, “İman ettik” dediler. Şunu söyle: “Henüz iman gönüllerinize yerleşmediğine göre, sadece boyun eğdiniz. Bununla beraber Allah’a ve resulüne itaat ederseniz yaptığınız hiçbir şeyi boşa çıkarmaz; Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.” “İman henüz kalplerine girmiş değildir” anlamındaki kısımda olumsuz manayı veren edat ^ط وَمَنْ edatıdır ve orada yapılacak vakf, anlamı tersine çevirir ki bu da murad-ı ilahiye aykırı bir mana ortaya çıkarmış olur.

“...Kim geri kalırsa, ona da günah yoktur. Bu, Allah’a karşı gelmekten sakınanlar içindir.” Anlamındaki ayette olumsuzluk ifade eden nefy edatı ^ط وَمَنْ cümlesinin devamından ayrılması halinde manayı değiştireceğinden medlerin ^ط dan alınması daha uygundur. Böylelikle İbn-i Kesir’in veçhi Verş’in veçhinden hemen sonra gelir. Ayetin sonunda geçen “sakınan kimseler için” anlamına gelen لِمَنِ اتَّقَى da Hamza ve Kisâi’nin vecihlerinin okunmasında sakınca yoktur ki söz konusu indirâc sistemidir ve amacı okuyucu için kolaylık sağlamaktır. Ayetin hepsinin med yapılan yerden alınması tercih edilirse o vakit Hamza ve Kisâi’nin vecihleri Âsım’ın veçhinden hemen sonra okunması gerekir. Örnek aşağıdaki vücuhat gibidir:

وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقَى

ب _____ ١ _____

ب ط _____ ٢ _____

ج _____ ٥

بين -

د _____ ١ _____ صلة

اماله - ف

ك _____ ٣

اماله - رخل

ن _____ ٤

ب ح حه	١	إدغام
ب ط	٢	
ك رخل	٣	
ص	٤	
ق	٥	
ض	٥	بلغ
ب جع	١	إدغام صلة
ب	٢	
د	١	إظهار صلة
ع	٤	“
يس	١	
ج	٥	نقل إدغام
ض	٥	بلغ “ سكت

“...De ki: “(Bu hususta) Allah’tan söz mü aldınız; -böyleyse Allah sözünden dönmeyecektir- yoksa Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?”³⁴⁶ Anlamındaki ayette olumsuzluk ifade eden لَنْ’in cümleinin devamından ayrılması halinde anlam “Allah (c.c.) sözünden döner” manasına gelir ki bu da murad-ı ilahiyeye aykırıdır. Ayetteki لَنْ edatı koparılmadığı takdirde vücuhatta Hamza’nın râvileri olan Halef ve Hallad’ın yeri değişmek suretiyle imam sırası normale dönmektedir. Bu değişiklik vücuhatta aşağıda verildiği gibidir.

³⁴⁶ el-Bakara 2/80.

kelimesini ayetin devamından ayırmak anlam düşüklüğüne sebebiyet vermektedir. Bundan dolayı ayeti indirâc usûlüne göre tilavet ederken hâl olan kelimedden ibtidâ edildiği takdirde Verş'in veçhi Sûsi'nin önüne geçer ve Halef'in vecihleri de bir araya gelmiş olur. Bu değişiklik aşağıdaki gibidir:

وَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَنْكِحِ الْمُخِصَّنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ

ب ح _____
 ابدال — ق
 نقل _____ ابدال _____ نقل _____ ابدال — ج
 ابدال _____ ابدال — ي
 بكسر الصاد _____ ر
 بلغ _____ ابدال — ض
 سكت بلغ _____ سكت _____ ابدال — ض
 صلہ _____ صلہ _____ ب
 ابدال _____ صلہ _____ ابدال — جع

3.2.18. Matuf ve Matufun Aleyhin Ayrılması

Arapçada atıf harflerinden biri ile bir kelimeyi veya cümleyi önce geçen cümle kelimeye veya cümleye atfetmektir. Atıf harfleri ise şunlardır: وَلَئِنْ ، اِمَّا بَلْ ، اَوْ ، اَمْ مَثَمْ ، ضَي ، اِمَّا بَلْ ، وَلَئِنْ

Bu Türkçe ifadelerin sağlıklı olabilmesi amacıyla da gözetilmesi gereken bir husustur. “Ahmet geldi” dediğimizde eğer Ahmet’le beraber Ali’nin de gelmesi söz konusu ise bunun da aynı cümlede belirtilmesi ve “Ahmet ve Ali” geldi denilmesi gerekmektedir. Atıf harflerinin iki kelime ya da iki cümleyi bağlamalarının yanında matûfla ve matûfun aleyh’in aynı işi yaptığını, aralarında bir sıra olduğunu, sonuç vb. hususları ifade ettiğini anlatma gibi özellikleri de bulunmaktadır.³⁵⁵ Kur’ân ayetlerinde de aynı şekilde matuf ve matûfun aleyh araları açılmayarak sonuca gidilmeye çalışılır.

³⁵⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Çörtü 376-384

قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ لَتِيتُنَّجُ إِلَىٰ لَفَيْهِ زَوْجَهَا وَتَشْتَكِي لَىٰ اللّٰهِ وَاللّٰهِيْنَ مِمَّ عَتَّحَ أَوْرَاقُ مَا إِنْ اللّٰسَ يَ مَحْصِرٌ³⁵⁶

“Allah, kocası hakkında seninle tartışan ve Allah’a şikâyetinde bulunan kadının sözünü işitmiştir. Allah, sizin sürdürdüğünüz konuşmayı (zaten) işitmekteydi. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir” anlamına gelen ayette زَوْجَهَا da vakf yapılmaz, çünkü لَتِيتُنَّجُ fiili evvelinde gelen تَشْتَكِي fiiline atfedilmiştir. Ayetin devamında gelen تَشْتَكِي ifadesiyAaps: /a da hal olmak üzere nasb konumundadır ki evla olan da budur. Bu durumda ise ayetin anlamı, “Allah, kocası hakkında seninle tartıştığı halde Allah’a şikâyetinde bulunan kadının sözünü işitmiştir” olur. تَشْتَكِي fiili تَشْتَكِي fiiline atfedilmeyip ان تَشْتَكِي takdirinde mübtedâ yapılması halinde vakf-ı hasen gerçekleşmiş olur.³⁵⁷

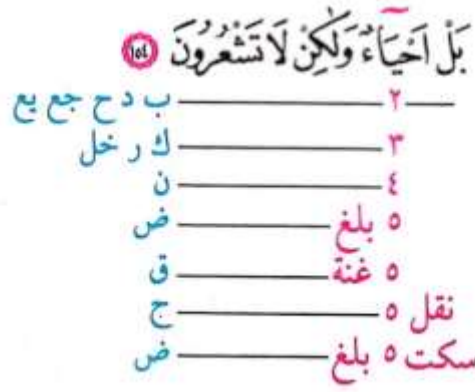
وَسَارِعُوا إِلَىٰ خَيْرَاتٍ مِّنْ بَيْنِكُمْ وَجَاءَ عَرْضُهَا لِسْمَوَاتٍ وَأَرْضُهَا لِلْعَالَمِينَ وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَالَهُمْ فِي سِرٍّ وَلِضَرَاءٍ
وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَالَهُمْ فِي سِرٍّ وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَالَهُمْ فِي سِرٍّ وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَالَهُمْ فِي سِرٍّ وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَالَهُمْ فِي سِرٍّ
لِنُوبِهِمْ وَمَنْ يُؤْتِ مَالَهُمْ فِي سِرٍّ وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَالَهُمْ فِي سِرٍّ وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَالَهُمْ فِي سِرٍّ³⁵⁸

“Rabbinizin bağışına ve takvâ sahipleri için hazırlanmış olup genişliği gökler ve yer kadar olan cennete koşun! O takvâ sahipleri ki, bollukta da darlıkta da Allah için harcarlar; öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah da güzel davranışta bulunanları sever. Yine onlar, çirkin bir iş yaptıkları yahut nefislerine zulmettikleri zaman Allah’ı hatırlayıp hemen günahlarının bağışlanmasını isteyenler -ki Allah’tan başka günahları kim bağışlar- ve bile bile işledikleri (günah) üzerinde ısrar etmeyenlerdir.” Anlamına gelen ayetlerden şayet لَتِيتُنَّجُ ayetini تَشْتَكِي kelimesine sıfat yapıp وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَالَهُمْ فِي سِرٍّ ayetini ona atfedecek olunursa bu takdirde hem atıf ile matufun hem de sıfat ile mevsufun aralarını ayırmamak için ayetler arası vakf yapılmaz. Bu durumda ise mana: “Hem tevbe edenler hemde muttakiler için hazırlanmış cennete koşun” olur. Konu ile ilgili indirâc sistemindeki örnekler şöyledir:

³⁵⁶ el-Mücadele 58/1.

³⁵⁷ Uşmûni, Menârü’l-Hüdâ fî Beyâni’l-Vakf ve’l-İbtidâ, 1/769.

³⁵⁸ el-Âli İmrân 3/133-135.

“...Bilakis onlar diridirler, lâkin siz anlayamazsınız.”³⁵⁹ Anlamındaki ayette atıf harfi kabul edilen بَلْ haberi olan أَحْيَاءٌ'den ayrılması uygun değildir. Ayetin başında ifade edilen “Allah yolunda öldürülenlere “ölüler” demeyin” cümlesi matufun aleyhdir ve matuf ve matufun aleyhin ayrılması uygun değildir. Aşere tedrisatında da ayeti tilavet ederken ayırmamak gerekir ki buna bağlı olarak da vücuhatta birtakım değişiklikler meydana gelir. Verş'in veçhi Kâlun'dan hemen sonra, Halef'in ikinci veçhi ise Hallad'dan önce okunur. Râvilerin vecihlerinin birleşmesiyle de hoş bir görüntü elde edilmiş olunur. Söz konusu değişiklik aşağıdaki gibidir:

بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ (١٥٤)

ب د ح جع بع	٢	_____
ج	٥	نقل _____
ك ر خل	٣	_____
ن	٤	_____
ض	٥	بلغ _____
ض	٥	سكت _____
ق	٥	غنة _____

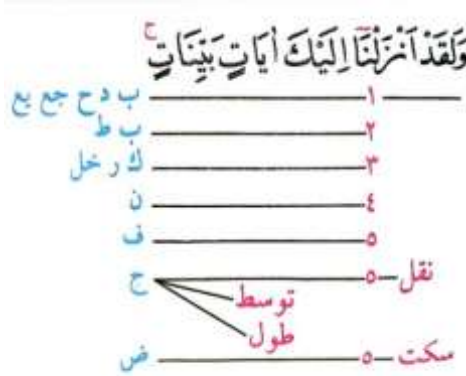
3.2.20. Edatlar Üzerinde Yapılan Vakflar

“شوف قد” gibi edatlar Kur'an-ı Kerîm'de oldukça fazla geçmekte ve üzerinde vakf yapılması uygun olmayan edatlardır.³⁶⁰ Zira bu edatlar kendisinden sonra gelen kelimelerle bir mana kazanırlar. Aynı şekilde nevâsıb edatları “انلنكي اذن” üzerinde de vakf yapılması uygun değildir. Burada çoğunu sayamayacağımız tek başına bir mânâ ifade etmeyen, diğer bir

³⁵⁹ el-Bakara 2/154.

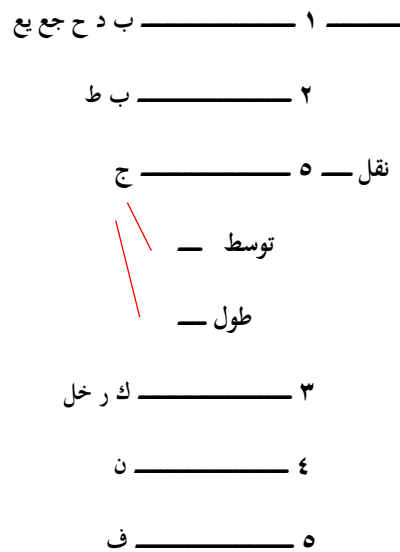
³⁶⁰ İbnü'l-Enbârî, *Kitâbu İzâhi'l Vakf ve'l-İbtidâ*, 148.

kelimenin başında buldukları zaman bir anlam ri, dâhil oldukları kelimelerden ayırarak vakf yapmak uygun olmaz. İndirâc sisteminde bunu göstermek adına vereceğimiz örnekler şu şekildedir:

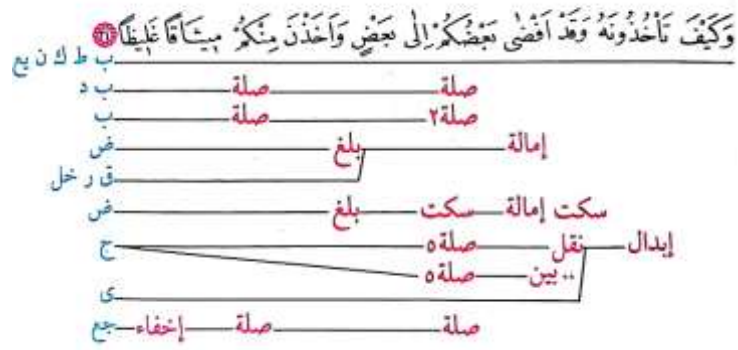

“And olsun ki, sana apaçık ayetler indirdik.”³⁶¹ Anlamına gelen ayette “وَلَقَدْ” edatı fiilden ayrılmaz. “وَلَقَدْ”deki “وَ” vav harfi isti’naf vavidir, “ل” harfi lamü’l kasedir ve “قَدْ”de tahkik harfidir. Bu edat mazi fiilin başına geldiği takdirde tekid ifade ettiği gibi muzari fiilin başına geldiğinde ise ihtimal anlamı verir. Dolayısıyla bu edatından fiillerden ayrılması anlamdaki netliği ortadan kaldırır. Ayeti tilavet ederken ayırmadığımız takdirde vücuttaki değişiklik ise sadece Verş’in veçhinin Kalun veçhinin altına gelmesiyle olur. Böylece Nâfi ve Hamza’nın vecihleri birleşmiş olur.

وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ

³⁶¹ el-Bakara 2/99.

“Hem, siz eşlerinizle birleşmiş ve onlar da sizden sağlam bir söz almış iken, onu nasıl (geri) alırsınız?”³⁶² anlamına gelen ayette yine aynı şekilde وَكَيْفَ edatı fiilden ayrılamaz. Vücuttaki değişiklik Hamza'nın vecihlerinin râvî sırasına göre gelmesiyle olur. Halef'in iki veçhi birbiri ardına gelir ve sonrasında Hallad'ın veçhi okunur. Söz konusu değişiklik aşağıdaki vücuttaki gibidir:

وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا (٢١)

ب ط ك ن يع _____

ب د _____ صله _____ صله

ب _____ صله _____ ٢ صله

ض _____ إمالة _____ بلغ _____

ض _____ سكت إمالة _____ سكت _____ بلغ _____

ق ر خل _____ إمالة _____

ج _____ نقل _____ صله _____

نقل _____ بين _____ صله _____

ي _____

جمع _____ إخفاء _____ صله _____ صله

³⁶² en-Nisa 4/21.

ب	ب	٢
ب د ج	صلة	٢ صلة
ج	نقل	٥
م		٣ إمالة
ن		٤
ح		٢ إدغام
ل ر		٣
ف		٥ إمالة
ض	سكت	
خل		٣ إدغام إمالة

“Andolsun size kendinizden öyle bir Peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir.”³⁶³ Anlamındaki ayette “لَقَدْ” edatının mazi fiilden ayrılması uygun olmaz. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu edatın mazi fiilin başına gelmesi tekid ifade ettiği için ayeti ibtidâ ederken bırakılması anlamda bir eksikliğe yol açar. Bu edat bırakılmadığı takdirde de vücuhatta Ebû Amr, İbn-i Hişam ve Kisâi’nin vecihleri Verş’ten sonra gelmelidir. Böylece vücuhatta İbn-i Âmir’in ravileri alt alta gelirken aynı zamanda idğam, imâle ve idğam-imâle uygulamaları bir düzen oluşturmuş olur. Bu değişikliğin gösterimi aşağıdaki vücuhattaki gibidir:

لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ

ب	ب	٢
ب د ج	صلة	٢ صلة
ج	نقل	٥
ح		٢ إدغام
ل ر		٣ إدغام
م		1 إمالة
ن		٤
ف		٥ إدغام إمالة
ض	سكت	
خل		٥ إدغام إمالة

³⁶³ et-Tevbe 9/128.

Ayetlerin doğru anlaşılması hususunda Kur'ân tilavetinde dikkat edilen vakf ve ibtidâ ilmi aynı şekilde aşere tedrisatında göz ardı edilmemelidir. Bu ilme riayet edilmemesi ayetlerin manasının bozulması yahut murâd-ı ilâhiyeye ters bir anlamın ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir. Günümüz aşere tedrisatında ayetler veçhin değiştiği yerden yapılmakta, özellikle ibtidâyâ dikkat edilmemektedir. Vakf ve ibtidânın gözetilmesi vücuhatta imam ve râvî sıralarında birtakım değişiklik meydana getirmekte küçük değişimlerle bu giderilmektedir. Çalışmada Kur'ân'ın tümü incelenmekle birlikte başlıklara uygun örnekler tercih edilerek bu durum izah edilmeye çalışılmıştır.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerîm'in inzali ile başlayan vakf ve ibtidâ ilminin kökeni, Hz. Peygamber'e ve ashabına kadar uzanmaktadır. İbn-i Ömer'in (r.a), "Muhammed'e (s.a.v.) belirli bir sûre indirilirdi de günümüzde sizin Kur'ân'ı öğrendiğiniz gibi biz de onun helâlini, haramını ve vakf edilmesi gereken yerlerini öğrenirdik..." şeklindeki rivayeti sahabenin Kur'ân'ı öğrendikleri gibi nerede vakf yapılması gerektiğini öğrendiklerine dair bir delil olup sahabeden sabit olmuş bir icmâdır. Kökeni Allah Resûlü ve sahabeye kadar dayanan bu ilimle ilgili olarak İslâm literatüründe hemen hemen her asırda muhtelif eserler kaleme alınmıştır. Bu eserlerde Kur'ân-ı Kerîm'in düzgün bir şekilde okunmasını sağlamak amacıyla Kur'ân'ın tümü taranmış, okurken kolaylık sağlamak amacıyla cümlelerin anlamının nerede bitip nerede başladığını göstermek amacıyla vakf işaretleri mushafa eklenmiştir. Son dönemde ülkemizde bu literatürün bir devamı niteliğinde vakf ve ibtidâ alanında birçok eser telif edilmiştir. Fakat bu ilme dair ıstılah ve tanımlamalar, ayetlerin manaları göz önünde bulundurulmadan yapılmıştır. Bu sebeple ayetlerin, vakf ve ibtidâ ilmiyle anlam ilişkisinin ön planda tutularak ele alınıp incelenmesi ihtiyacı hâsıl olmuştur. Çalışmamızda da bu ilmin aşere eğitimindeki rolü ele alınmıştır.

Çalışmamızda öncelikle kıraat tarihinin serencamı ele alınmış, kıraat ilminin günümüze kadar hangi merhalelerden geçtiği zikredilmiştir. İkinci bölümde kıraat ilmi içerisinde yer alan ve son derece önem arz eden vakf ve ibtidâ ilmi işlenmiştir. Çalışmamızın son bölümünde aşere tedrisatında takip edilen iki usûl olan indirâc ve infirâd metodu açıklanmıştır. Söz konusu eğitimde bu usûllerden sadece indirâc usûlü günümüzde takip edilmekte, infirâd usûlü ise çok tercih edilmemektedir. Bunun sebeplerini de ilgili kısımda ifade ettiğimiz gibi hoca ve talebe için zaman ve sabır gerektiren bir metod olduğu zikredilmiştir. Sonrasında vakf ve ibtidânın uygun olmadığı yerler başlıklar halinde ele alınmıştır. İlk olarak gramer kaideleri ve dile dair hususlar izah edilmiş, bu açıklamalar ayet örnekleriyle desteklenmiştir. Daha sonra çalışmamızın ana noktası olan indirâc usulünde de vakf ve ibtidâ ilminin gözetilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu ilim göz önünde bulundurularak indirâc usulü okunacak olunursa değişiklik arz eden ayet vecihlerinin ibtidâyâ en uygun yerden alınması gerekmektedir. Çalışmamızda ayet örneklerinin vücutatı mevcut nüshaya göre verilmiş olması gerektiğini düşündüğümüz diğer vücutat şeması da akabinde verilmiştir. Bu şekilde yapılarak örneklerin kolay anlaşılması hedeflenmiştir.

Kur'ân'ı doğru şekilde anlama noktasında vakf ve ibtidâ ilminin rolü büyüktür. Kur'ân tilavetinde ve mihrabî okumalarda riayet edilen bu ilme aşere eğitiminde de dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu ilim aşere tedrisatında ekseriyetle göz ardı edilmiş ve bu da okutulan mushaflara yansımaktadır. Bu bağlamda, mevcut nüshalarda birtakım hataların olduğu görülmektedir. Çalışmamızın temel noktasını oluşturan ve bu düşüncemizi destekleyen çalışmalar bulunmaktadır. Bu konuda Ali Şahin ve Âdem Özgören'in çalışmaları zikredilebilir.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman Çetin. "Vakf ve İbtidâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 461-463. 42, ts. Akaslan, Yaşar. "İbnü'l-Cezerî'nin 'Yedi Harf' Meselesi Üzerindeki Fikirleri". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 18/2 (2018), 265-303.
- Akaslan, Yaşar. "Türkiye'de Kıraat İlmi Eğitim-Öğretimi" 22/2 (2018), 1081-1107.
- Akdağ, Hasan. *Arap Dili Bilgisi*. Konya: Tekin Kitapevi Yayınları, 1997.
- Akdemir, Mustafa Atilla. *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2021.
- Akyüz, Osman. *Osmanlı Kıraat Alimleri*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Albayrak, İsmail. "Kur'ân-ı Kerîm Âyetlerinin Tertîbi Hakkındaki Oryantalist Söyleme Genel Bir Bakış". *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]* 2/3 (2002), 155-164.
- Alemdar, Yusuf. "Reisü'l Kurrâlık Makamı ve Son Reisü'l Kurrâ Ahmet Efendi". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (2011), 25-40.
- Aliyyü'l-İmam, Ahmed. *Tarih ve Dilbilimi Kaynakları Işığında Kur'ân'ın On Kıraatı*. çev. Süleyman Gürbüz. İstanbul: İnkılab Yayınları, 2010.
- Altıkulaç, Tayyar. *Zorlukları Aşarken*. İstanbul: TDV Yayınları, 3. Basım, 2016.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 8. Basım, 2005.
- Atiyye Kâbil, Nasr. *Gâyetü'l-Mürîd fi ilmi't-Tecvîd*. Kahire, ts.
- Bırışık, Abdülhamit. *Kıraat İlmi ve Tarihi*. Bursa: Emin Yayınları, 3., 2018.
- Cârullah, Musa. *Şerh-u Tayyibeti'n-Neşr*, 1911.
- Cevherî, Ebu Nasr İsmail b. Hammad el-. *es-Sihâh Tâcu'l-Luğa ve Sihâhi'l Arabiyye*. thk. Ahmed Abdulğafur Attar. 6 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1376.
- Cüreysi, Muhammed Mekki Nasr el-. *Nihâyetü'l-Kavli'l-Müfîd*. Kahire: Mektebetü'l Âdâb, 4. Basım, 2011.
- Çetin, Abdurrahman. "Fâsıla". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/209-210. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Çetin, Abdurrahman. *Kıraatların Tefsire Etkisi Kur'ân'ın Farklı Yorumlanmasına Tesir Eden Kıraatlar*. İstanbul: Ensar Yayıncılık, 2020.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'ân Okuma Esasları*. Emin Yayınları, ts.
- Çetin, Abdurrahman. *Yedi Harf ve Kıraatler*. İstanbul: Ensar, 2005.
- Çörtü, Mustafa Meral. *Arapça Dilbilgisi Nahiv*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2016.
- Dağ, Mehmet. *Tenzilden Tezyine Mushaf-ı Şerif*. Ankara: Fecr Yayınları, 2. Basım, 2017.
- Dâni, Ebu Amr Osmân b. Saîd. *el-Müktefâ fi'l-Vakf ve'l-İbtidâ*. thk. Yusuf Abdurrahman el-Maraşlî. Beyrut, 1404.
- Demirci, Muhsin. *Kur'an Tarihi*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2020.
- Demirci, Naci. *Abdurrahman Gürses'in Kıraat ilmindeki Yeri*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed. *İthâfu Fudalâi'l-Beşer fi'l-Kırâati'l-Arbe'a Aşere*. thk. Ali Muhammed ed-Dabbâğ. Mısır-Kahire: Daru'l Kütübü'l İlmiyye, 1359/1940 Basım, ts.
- Dinç, Mehmet. *Cumhuriyet Tarihinde Reisü'l Kurrâlık: Gönenli Mehmet Efendi'nin Kıraat İlmine Katkıları*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Durmuş, İsmail. "İstînâf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/367-368. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Emin, Mustafa - El Cârîm, Ali. *en-Nahvü'l Vâzıh fi'l Kavâidi'l-Lüğati'l-Arabiyye*. Dâru'l Kamâdî, 3. Basım, 1439.
- Ensârî, Ebû Yahyâ Zekeriyya. *el-Maksad li telhisi mâ fi'l-Mürşid*, 1985.
- Erdem, Mahmut. *Kastallânî'nin Letâifü'l-İşârât'ında Vakf ve İbtidâ Konusu*. Adana: ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ, 2019.

- Eroğlu, Ali. "Kur'ân-ı Kerîm'de Fasıla". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (30 Haziran 1991), 251-290.
- Feyzli, H. Tahsin. *Kırâat-i Aşere*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016.
- Fırat, Yavuz. *Tecvîd ve Kıraat İlimleri Sözlüğü*. İstanbul: Haciveyszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2018.
- Gökdemir, Ahmet. "Anadolu'da Osmanlı Öncesi Kur'ân Kültürü (Tedrîsât/Tilâvet/Kıraat)". *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 7 (2019), 24-47.
- İbn Mücahid, Ebu Bekir Ahmed b. Mûsa b. el-Abbas. *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kırâat*. thk. Şevki Dayf. Kahire: Dâru'l-Meârif, 1400.
- İbni Hişâm, en-Nahvî. *Katrü'n-nedâ ve Bellü's-sadâ*. Müselseletü'r-Risalet, 1440.
- İbni Manzur, Cemâluddîn Muhammed b. Mukarrem el-İfrîkî. *Lisanu'l-Arab*. 18 Cilt. Lübnan: Darû'l-Kütüb li'l-İlmiyyeh, 2009.
- İbni Manzur, Cemâluddîn Muhammed b. Mukarrem el-İfrîkî. *Lisanu'l-Arab*. 18 Cilt. Lübnan: Darû'l-Kütüb li'l-İlmiyyeh, 2009.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed. *Müncidü'l-Mukri'în ve Mürşidü't-Tâlibîn*. Daru'l-Kütübü'l-İlmiyyeh, 1420.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed Ali. *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*. thk. Ali Muhammed ed-Debbağ. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiyye, ts.
- İbnü'l-Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Beşşar. *Kitâbu İzâhi'l Vakf ve'l-İbtidâ*. thk. Muhiddin Abdurrahman Ramazan, ts.
- İpek, Emre. "Türkiye'de Kıraat ilminin Gelişimi ve Tayyar Altıkulaç'ın Bu Alandaki Çalışmaları". *Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2019).
- Kablan, Süleyman. "Osmanlı'dan Cumhuriyete Kıraat İlimi". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 8/1 (2022), 512-530.
- Kara, Hüseyin. "Tek Parti Dönemi Din Politikası (1923-1946)". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9/19 (2017), 111-136.
- Karaçam, İsmail. *Kıraat İlminin Kur'ân Tefsirindeki Yeri*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2018.
- Karaçam, İsmail. *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2021.
- Karaçam, İsmail. *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 33. Basım, 2021.
- Karaçam, İsmail. *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzulü ve Kıraatı*. İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2019.
- Kastallânî. *Kitâbu'l-Vakf ve'l-İbtidâ*. thk. Kâmil Nâsır Sadun ez-Zeydî. Kahire: Dâru Mektebetüs - Sekafiyye ed-Diniyye, 2015.
- Kastallânî. *Letâifü'l-İşârat li-Funûni'l-Kıraat*. thk. Amr Seyyid Osman Abdussabur Şahin. 2 Cilt. Kahire, 1392.
- Kayhan, Veli. "Vakf ve İbtidâ İlimi ve Kur'an Tefsirindeki Yeri". *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2006), 299-341.
- Koyuncu, Recep. *Kıraat İlminde Tahrîrât Mustafa el-İzmîrî ve Umdetü'l-İrfân Adlı Eseri*. İstanbul, 1., 2021.
- Koyuncu, Recep. *Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ*. İstanbul: Haciveyszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2022.
- Kudat, Aydın. ". Osmanlı Dönemi Nükûd Vakıfları Bağlamında Dâru'l Kurrâ ve Kıraat Tedrisatı (Rumeli Nükûd Vakıfları Örneği)". *Uluslararası Balkan Üniversitesi* 13/25 (Ekim 2018), 291-304.
- Kudat, Aydın. *Kırâatları Hücetlendirmede Dilbilim Olgusu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Mehmet Dağ. "Kıraat İlminin Akademik Serencamı -Araştırma Mantığı ve Biçimi Üzerine". *Ekev Akademi Dergisi* 56 (2017), 311-324.
- Muhaysın, Muhammed Salim. *Fî Rihâbi'l-Kur'ân*. Kahire, 1980.
- Nesefî, Ebu'l-Berekât en-. *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*. thk. Yusuf Ali Bedvi. 3 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kelim et-Tayyib, 1998.
- Nüveyrî, Ebü'l-Kasım Muhammed b. Muhammed en-. *Şerhu tayyibeti'n-neşr fi'l-kıraati'l-aş*. thk. Muhammed Surur. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003.

- Öge, Ali. *18.Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinden Yusuf Efendizâde'nin Kıraat İlmindeki Yeri*. Haciveyszade, 2. Basım, ts.
- Öngel, İbrahim. *Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmet İçi Eğitim Kurslarında Kıraat Eğitimi (İstanbul Haseki Dini Yüksek İhtisas Örneği)*. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zâim Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Öztoprak, Sirâceddin - Canatan, Kadir. *Kur'ân Kıraatı -Kıraât-ı Aşere-*. Çağaloğlu İstanbul: Beyan, 2012.
- Pakdil, Ramazan. *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2020.
- Razi, Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-. *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l Gayb*. 23 Cilt. İstanbul: Huzur Yayınevi, 2002.
- Sâfi, Mahmud. *el-Cedvel fî İ'râbi'l-Kur'âni ve Sarfihî ve Beyânihî*. 16 Cilt. Beyrut: Dâru'r-reşîd, ts.
- Sindî, Abdülğafûr es-. *et-Teshîl fî Kava'idit-Tertîl*. Mekke: el-Mektebetü'l-Mekkiyye, ts.
- Suyuti, Abdurrahman b. Ebubekir es-Suyûtî. *el-İtkan fî'l-Ulûmü'l-Kur'an*. thk. Muhammed İbrahim Ebû'l-Fazl. 1 Cilt. el-Heyetü'l Mısıriyye, 1974.
- Şen, Ziya. *Kur'ân'ın Metinleşme Süreci*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2014.
- Temel, Nihat. *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2018.
- Temel, Nihat. *Kur'an Kıraatında Vakf ve İbtidâ*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2009.
- Tetik, İbrahim. *Vakf ve İbtidâ İlminin Âyetleri Anlamlandırmadaki Etkisi (Uşmûnî Bağlamında)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2012.
- Tetik, Necati. *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Ta'limi*. İstanbul: İşaret Yayınları, ts.
- Uşmûni, Ahmed b. Muhammed b. Abdilkerîm. *Menârü'l-Hüdâ fî Beyâni'l-Vakf ve'l-İbtidâ*. thk. Abduraahim Tarhûni. 2 Cilt. Kahire/Mısır: Daru'l-Hadis, 2008.
- Ünal, Mehmet. *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*. İstanbul: Haciveyszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2019.
- Yüksel, Ali Osman. *İbnü'l Cezerî ve Tayyibetu'n-Neşr*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2016.
- Zebîdî, Muhammed Murtazâ. *Tâcu'l-arûs min cevahiri'l-kâmûs*. Mısır, 1306.
- Zerkânî, Muhammed Abdi'l-Azîm. *Menâhîlu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Daru'l-Kitâbu'l-Arabî, 1995.
- Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Bahâdır b. Abdullâh. *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kurân*. thk. Ebi'l-Fadl et-Dimyâtî, 1427.